

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ, SOSYO-EKONOMİK VE ASKERİ
HAYATINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA YEVMLÜLER

AYŞE HAS

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AYŞE PUL

YÜKSEK LİSANS

ORDU 2019

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Osmanlı Devleti’nin Siyasi, Sosyo-Ekonomik Ve Askeri Hayatına Etkileri Bağlamında Yevmlüler” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmadan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

01.07/2019

AYŞE HAS
15530300004

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü TARİH Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Ayşe HAS'ın hazırladığı "OSMANLI DEVLETİ'NİN SİYASİ, SOSYO-EKONOMİK VE ASKERİ HAYATINA ETKİLERİ BAĞLAMINDA YEVMLÜLER" başlıklı tez 14/06 / 2019 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

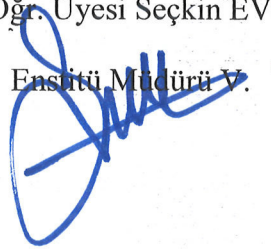
	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan :	DOÇ.DR. AYŞE PUL	ORDU ÜNİVERSİTESİ	
Jüri Üyeleri :	DR.ÖĞRT.ÜYESİ İSMAIL ÖZER	ORDU ÜNİVERSİTESİ	
	DR.ÖĞRT.ÜYESİ ÖZKAN ÖZER KESKİN	ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ	

ONAY

07/07/2019

Dr. Öğr. Üyesi Seçkin EVCİM

Enstitü Müdürü v.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin taht veraseti, babadan oğula geçmesi dışında belirli bir kanuni çerçevede ele alınmadığı için padişahların vefatından sonra yaşanan taht mücadeleleri hem Osmanlı siyasi hayatını hem de Anadolu halkının refahını ve güvenliğini derinden etkilemiştir. Bunlar içerisinde henüz Kanuni Sultan Süleyman hayattayken oğulları arasında başlayan taht kavgası kanlı mücadelelere dönüşmüştür. Bu iç karışıklıklar, devletin siyasi icraatlarını da etkilemiş, IV. İvan'ın Astrahan'a ilerlemesi, Açe hükümdarının yardım isteğine cevap verilememesi gibi zamanında müdahale edilmesi gereken siyasi gelişmelere yönünü dönememiştir. Ekonomik anlamda da Anadolu'da yaşanan bu huzursuzluklar üretimin düşmesine sebep olmuştur. Bir diğer etki de Şehzadeler Savaşı adı verilen Konya'daki savaştan sonra her iki tarafın da Yevmlü adı altında asker toplaması ve savaş sonunda kim tahtta cülus ederse Yeniçeri Ocağı'na dâhil olacakları vadinin verilmesiydi. Hakikaten de II. Selim babasının ölümünden sonra tahta oturduğunda Yevmlü'lerin İstanbul'a gelerek kendilerine verilen sözün yerine getirilmesi konusundaki tazyikiyle karşılaştı. Aynı zamanda Anadolu'nun güvenliğini sağlamak üzere Yeniçerilerin gönderilmesi, Ekberiyet ile sadece büyük şehzadenin sancağa çıkması uygulamaları gibi diğer etkileri de kısaca ifade etmek gerekir.

Osmanlı Tarihi'ni genel olarak anlatan, Osmanlı askerî teşkilâtına dair kaleme alınan pek çok eserde Yevmlü'lere sıklıkla değinilmiş, ancak dağınık olan bu bilgiler müstakil bir çalışmayla kaleme alınmamıştır. Bu eserlerde genellikle Osmanlı arşiv belge ve defterlerine başvurularak elde edilen bilgiler verilmiş, bilhassa Mühimme Defterleri ana kaynaklar olarak öne çıkarılmıştır.

Araştırmamızda, Başbakanlık Osmanlı Arşivine ait, *3 Numaralı Mühimme Defteri (1558–1560)*, *5 Numaralı Mühimme Defteri (973 /1565–1566)*, *6 Numaralı Mühimme Defteri (972 /1564–1565)*, *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 /1567–1569)*, *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570–1572)*, başlıca dayanaklarımızdan olmuştur. Ancak, 1558-1559 (963-966) yıllarını içeren mühimmeler ne yazık ki kaybolmuştur. Hâlihazırda var olan 3 numaralı

Mühimme defteri, Konya Savaşı ve Şehzade Bayezid'in İran'a sığınması sırasında Anadolu'da baş gösteren isyanlara karşı alınan tedbirleri içermektedir.

Dönemin ana kaynakları içerisinde araştırmamız için önemli olanlar da şöyledir: Konumuzla ilgili olarak, XVII. yüzyıl tarihçilerinden olan Solakzâde Mehmed Hemdemî Çelebi'ye ait Solakzâde Tarihi'ne araştırmamızda yer verdik. Solakzâde Tarihi'nde kuruluş devrinden 1657 yılına kadar Osmanlı tarihinin özetini ortaya koyan tarihçi, XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren İstanbul'da yaşamış ve İstanbul'da vefat etmiştir. Ayrıca IV Murad, Sultan İbrahim, IV Mehmet dönemlerinde sarayda görev almış ve bu açıdan da verdiği bilgiler önem taşımaktadır. Solakzâde Tarihi iki bölüm olarak ele alındığında; birinci bölümde, kendi döneminden öncesi, yani Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1622'ye kadar olan dönem ele alınmış ve burada Neşri, Rûhî, İdris-i Bitlisî, Âli, Hasan Beyzade vb. tarihçilerden yararlanmıştır. İkinci bölümde ise; kendi yaşamış olduğu dönem ile ilgili konulara değinmiştir.

Ahmed Lûtfî Efendi'nin, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi* adlı eseri de önemli kaynaklardan olmuştur. Bir diğer eser ise Tanzimat döneminin en önemli şahsiyetlerinden olan Ahmet Cevdet Paşa'nın *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*'dir. Kayhan Atik tarafından hazırlanan *Lûtfî Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman* adlı eserde ise Kanuni Sultan Süleyman dönemi hakkında önemli bilgilere değinilmiştir.

Âşık Paşaoğlu Tarihi ise Hüseyin Nihal Atsız tarafından hazırlanmış olup araştırmamızda yer verdiğimiz kaynaklardan birisidir. Aşıkpaşaoğlu Tarihi, sadece padişahların katıldığı savaşları anlatmakla kalmamış savaşlarda izlenen yolları da akıcı bir üslup ile anlatmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminin önde gelen âlimlerinden olan Celalzade Mustafa Çelebi'nin *Muhteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakâtü'l Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* adlı eseri araştırmamızda yararlandığımız ve bize Şehzadeler savaşı hakkında da bilgi vermesi bakımından önemli olan bir kaynaktır. Ahmed Cevad'ın *Tarih-i Askeri-i Osmanî*, (Kitab-ı evvel), 1299 tarihli eseri ve Defterdar Sarı Mehmet Paşa'ya ait *Devlet Adamlarına Nasihatler "Nasâyihü'l-Vüzerâ"*, adlı eserlerde yararlandığımız eserlerden olmuşlardır. *Devlet Adamlarına Nasihatler "Nasâyihü'l-Vüzerâ"*, adlı eserde Osmanlı Devleti'nin çöküş döneminde, devlet bürokrasisinde yer almış ve devletteki aksaklıkları görmüş bir kişi olarak tespit ettiği problemleri belirtmiş ve bu problemlere yönelik çözüm önerilerini

belirtmiştir. Hiç şüphesiz önemli kaynaklardan birisi olan ve olayları tasvir edişi bakımından diğer kaynaklardan ayrılan bir özelliği bulunan Evliya Çelebi'ye ait *Evliya Çelebi Seyahatnamesi* de araştırmamız içerisinde yer verdiğimiz özellikle Şehzade Bayezid'in İran'a kaçması ve öldürülmesi konularına bahsederken yararlandığımız bir kaynak olmuştur. Yararlandığımız bir diğer eserde, *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi* olmuştur. Bu eser Abdülkadir Özcan tarafından hazırlanmış olup eserde, Osmanlı Devleti ile ilgili saray, devlet, askeri ve mali konuları hakkında bilgiler verilmiştir. Ancak eserin müellifinin kim olduğu bilinmemekle beraber eserin hiçbir yerinde de kendinden bahsetmemiştir.

Araştırmamızda yer alan olan Feridun Bey'in *Mecmua-i Münşeat*'ın ise II. cildinden yararlanma fırsatını bulduk. Yine araştırmamız için önemli olan ve vekayinâmeler grubunda önemli yer edinen Kâtip Çelebi'nin "*Düstûru'l-amel li Islâhi'l-halel*" ve Fezleke (*Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655*), araştırmamız içinde yer verdiğimiz bir başka kaynak olmuştur. Kemal Paşa-Zade Efendi'nin *Tevarih-i Âl-i Osman (X. Defter)* adlı eseri ise Şefaettin Severcan tarafından hazırlanıp, Türk Tarih kurumu tarafından yayınlanmıştır. Mustafa Nuri Paşa'nın *Netayicü'l-Vukuât*, ise Neşet Çağatay tarafından sadeleştirilip hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanmıştır. Biz araştırmamızda eserin III. ve IV. cildinden faydalandık. Müneccimbaşı Ahmed Dede'nin *Müneccimbaşı Tarihi*, İsmail Erünsal tarafından hazırlanmıştır. Müneccimbaşı Ahmed Dede, din, tıp, ahlak, müzik gibi birçok dalda eser vermiş olmakla birlikte yazdığı tarih ile daha çok bilinmektedir. Osmanlı tarihinde önemli yeri olan Peçevi İbrahim Efendi'ye ait, *Peçevi Tarihi*'ni araştırmamızın özellikle, Şehzade Bayezid ile ilgili olan bölümünde değindik. Eser, sultan IV. Murad'ın da vefat yılı olan 1640 yılında son bulmuştur. Selânikî Mustafa Efendi'nin, Mehmet İpşirli tarafından derlenen *Tarih-i Selaniki (1003-1008-1595-1600)*, adlı eseri, Türk Tarih Kurumu tarafından yayınlanan ve araştırmamız içinde yararlandığımız bir diğer önemli eserdir. Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi'nin *Kadrî Efendi Tarihi* ise Fezleke'ye kaynaklık etmiş olup Ziya Yılmaz tarafından hazırlanmış ve Türk Tarih Kurumu tarafından basımı yapılmış bir kaynaktır.

Araştırmamızda yer verdiğimiz ve dönemin padişahlarına sunulan risale ve layihalar ise; bilindiği üzere *Koçu Bey Risalesi* ve Yaşar Yücel tarafından *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* adıyla yayınlanan kaynaklardır.

Mustafa Akdağ'a ait *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası, Celali İsyamları, Celali Fetreti, Celali İsyamlarının Başlaması, Medreseli İsyamları, Tımar Rejiminin Bozuluşu, Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu*, isimli kaynaklar araştırmamızın ilerlemesinde ışık tutmuş önemli bilgiler veren kaynaklardan olmuşlardır. Özellikle "Medreseli İsyamları", adlı makalede önemli bilgilere rastladık.

Araştırmamızda Batılı kaynaklardan; William J. Griswold'un, *Anadolu'da Büyük İsyam 1591-1611*, adlı eseri J. Von Hammer'ın, A. Basad Kocaoğlu tarafından çevrilmiş eseri, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, Sam White'ın, Nurettin Elhüseyni tarafından çevrilmiş, *Osmanlı'da İsyam İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyamları*, adlı eseri önemli kaynaklar arasında yer almıştır. Johann Wilhelm Zinkeisen'in, Nilüfer Epçeli tarafından çevrilmiş olan, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453- 1574)*, ayrıca Karen Barkey'in, *Eşkiyalar ve Devlet*, adlı eseri de faydalandığımız kaynaklar olmuşlardır.

Oqier Ghiselin de Busbecq'a ait, *Türk Mektupları* adlı eser, Batı dillerinde yazılan birçok kaynağın ana malzemesini oluşturmuştur. Şehzade Mustafa'nın katlinden bir süre sonra İstanbul'a gelen tarihçi, duyduklarını ve kendi gözlemlerini aktarmıştır. Ayrıca Düzmece Mustafa olayında fikirlerini belirterek, Şehzade Bayezid'in isyan etmesi ile Şehzade Mustafa olayı arasında bağlantı olduğu izlenimini vermektedir.

Konumuzla ilgili olarak birçok makaleyi barındıran *Türkler, Osmanlı ve İslam* ansiklopedilerinden de araştırmamızda yararlandık.

Biz bu çalışmamızda, Mühimme Defterleri, Osmanlı kronikleri ve bu hususta kaleme alınmış literatür ışığında Yevmlü'lerin Osmanlı Devleti'nin siyasi, askeri ve ekonomik hayatında etkilerini değerlendirmeye gayret ettik.

Bu çalışmamda fikir, öneri ve tecrübelerinden yararlandığım, tezimin kontrol aşamasında da benden yardımlarını esirgemeyen ve bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Ayşe PUL'a göstermiş olduğu yardım ve ilgiden dolayı teşekkür eder, saygılarımı sunarım. Ayrıca, yetişmemde büyük emekleri olan Ordu Üniversitesi Tarih Bölümü'ndeki değerli hocalarıma müteşekkirim.

Ayrıca öğrenim hayatım boyunca ve çalışmamda bana maddi ve manevi destek veren annem, babam ve ağabeyim başta olmak üzere tüm aileme teşekkürlerimi sunarım.

Ayşe HAS

ORDU

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
İÇİNDEKİLER	vi
ÖZET.....	viii
ABSTRACT.....	ix
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	6
1. OSMANLI ASKERÎ TEŞKİLÂTINDA YENİÇERİLER.....	6
1. 1. Devşirme Sistemi ve Acemi Ocağı.....	6
1. 2. Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu.....	10
1. 3. Yeniçeri Ocağı Nizamının Bozuluşu	15
İKİNCİ BÖLÜM.....	21
2. ŞEHZADELERİ YEVMİLÜ ORDUSU KURMAYA GÖTÜREN NEDENLER.....	21
2. 1. Kanuni Döneminde Anadolu'da Baş Gösteren Sorunlar	21
2. 2. Şehzade Mustafa'nın İsyan'a Kalkışması ve Öldürülmesi	30
2. 3. Düzmece Mustafa Ayaklanması	34
2. 4. Şehzadelerin Sancak Yerlerinin Değiştirilmesi Meselesi.....	37
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	42
3. 1. YEVMİLÜ ORDUSUNUN OLUŞTURULMASI VE KONYA MUHAREBESİ.....	42
3. 1. 1. Yevmlülerin İlk Ortaya Çıkışı	42
3. 1. 2. Şehzade Bayezid'in Yevmlü Asker Toplaması	43
3. 1. 3. Şehzade Selim'in Yevmlü Asker Toplaması	48
3. 1. 4. Konya Muharebesi.....	51
3. 1. 5. Şehzade Bayezid'in Amasya'dan Ayrılışı ve İran'a Kaçışı.....	53
3. 2. YEVMİLÜ ASKERLERİNİN DAĞILMASI VE İÇ KARIŞIKLIKLAR	63
3. 2. 1. Yevmlü Teftişi	63

3. 2. 2. Suhtelerin ve Levendlerin İsyân Hareketleri	68
3. 2. 3. Yeniçerilerin Yasakçı ve Korucu Olarak Görevlendirilmeleri	76
3. 2. 4. Eşkîyalıkların Engellenmesi İçin Silahların Toplanması.....	79
3. 2. 5. Suhte ve Levendlerin Celaliler İle Birleşmesi	81
3. 2. 6. Şehzade Selim'in Tahtta Geçmesi ve Veraset Sistemindeki Değişiklik	96
DEĞERLENDİRME ve SONUÇ	102
KAYNAKÇA	106
ÖZGEÇMİŞ	117

ÖZET

[HAS, Ayşe], [*Osmanlı Devleti'nin Siyasi, Sosyo-Ekonomik Ve Askeri Hayatına Etkileri Bağlamında Yevmlüler*], [Yüksek Lisans Tezi], Ordu [2019].

Osmanlı taht mücadeleleri arasında en dikkat çeken, Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid arasında Konya'da yaşanan “Şehzadeler Savaşı” olarak bilinen mücadeledir. Bu savaş esnasında Şehzade Bayezid, kendi imkânları ile “Yevmlü” adında askerler toplayıp kendine bir ordu kurmaya çalışırken, Şehzade Selim ise babası Kanuni Sultan Süleyman'dan aldığı destek ile “Yevmlü”lerden oluşan ordu kurmuştur. Şehzade Selim'in başarısıyla sonuçlanan savaşta Şehzade Bayezid ise çareyi kaçmakta bulmuş ve İran Şahı Şah Tahmasp'a sığınmış ancak uzun süren diplomatik süreçlerden sonra Şehzade Bayezid, Osmanlı Devleti'ne teslim edildikten sonra idam edilmiştir.

Yevmlü adıyla toplanan askerlere, savaştan sonra birçok söz verilmiş ve bunlar içinde en önemlisi ise savaştan sonra Yeniçeri Ocağı'na dâhil edilecekleri vaadi olmuştur. Ancak verilen bu sözler yerine getirilmediği gibi savaştan sonra başıboş kalan Yevmlü askerleri hem Anadolu'ya dağılarak güven problemi yaratmışlar hem de Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasına da etki etmişlerdir. Konya Savaşı'ndan sonra başlatılan “Yevmlü Teftişi” uzun bir süre Osmanlı Devleti'ni uğraştırmıştır.

Anahtar Sözcükler; Yevmlü, Osmanlı, II. Selim, Şehzade Bayezid, Yeniçeri

ABSTRACT

[HAS, Ayşe], [*Yevmlü In The Context Of The Effects On The Ottoman State On Political, Socio-Economic And Military Life*], [Master Thesis], Ordu [2019].

Among the struggless for the Ottoman throne, the most remerkable one is the struggle which is known as “Şehzadeler War” and it happened in Konya between Şehzade Selim and Şehzade Bayezid who are the sons of Kanuni Sultan Süleyman. During this war, Şehzade Bayezid was trying to establish his army on his own by collecting soldiers which was named “Yevmlü”. But Şehzade Selim established his army which consisted of “Yevmlü” by the help of his father, Kanuni Sultan Süleyman. The wareded with the victory of Şehzade Selim and Şehzade Bayezid found a gateway. He refuged to Shah Tahmasp who is the Persian Shah. Some diplomatic processes were done which were long lasting. But Şehzade Bayezid was executed after he was given to Ottoman Empire.

Some promises were told the soldiers which was named “Yevmlü after the war and the most important of them was the promise that they would be consisted of the soldiers of Janissary after the war. But these promises weren’t fulfilled after the war. Vagabond soldiers of “Yevmlü” both created a trust problem by spreading to Anatolian and they affected to the distrupcion of soldiers of Janissary. The Ottoman Empire dealt with “The inspection of Yevmlü” for a long time which was started after the Konya War.

Keywords: Yevmlü, janissary, Ottoman, Selim II, Şehzade Bayezid,

KISALTMALAR

AÜ	: Ankara Üniversitesi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DTCFD	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
Ed.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
Hk.	: Hüküm
İA	: İslam Ansiklopedisi
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
İÜEF	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
MD	: Mühimme Defteri
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ODÜ	: Ordu Üniversitesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

TTK : Türk Tarih Kurumu

TÜBAR : Türklük Bilimi Araştırmaları

Yay. : Yayınları

Yay. Haz. : Yayına hazırlayan

yy. : Yüzyıl

GİRİŞ

Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren ve özellikle “Kuruluş ve Yükseliş” döneminde en önemli iç sorunlardan olan şehzadeler arasında yaşanan taht mücadeleleri ile uğraşmak zorunda kalmıştır. XVII. yüzyıla kadar süren bu mücadeleler devletin başta gelen iç sorunlardan olmuştur. Bunlar içerisinde daha padişah hayattayken kanlı savaşa dönüşen Kanuni Sultan Süleyman döneminde meydana gelen Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim arasındaki Konya Muharebesi öne çıkar. Kanuni Sultan Süleyman dönemi (1520-1566), Osmanlı Devleti’nin en güçlü dönemi olmasına karşın Şehzade Mustafa’nın idamı ve ardından Şehzade Bayezid’in oğullarıyla birlikte idamı, dönemi gölgeleyen olaylardan olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman’ın şehzadeleri Selim ve Bayezid arasında yaşanan savaşta, her iki tarafın da “Yevmlü” adıyla askerler toplayıp ordu kurmuş ve muharebeden sonra bu askerler terhis edilmiştir. Tahta çıktıktan sonra Selim dönemini de olumsuz etkileyen bu durum, ayrıca eşkıyalıkların artması noktasında Anadolu’yu derinden etkilemiştir.

Şehzade Bayezid ve Selim arasındaki bu mücadele, birçok kaynakta saray entrikalarına dayandırılmıştır. Özellikle Hürrem Sultan’ın kendi oğullarından birinin tahta oturması için entrikalar çevirmesi ve ona yardım eden damadı olan Sadrazam Rüstem Paşa’nın oyunları başta gelmektedir. Bu yüzden, Şehzade Mustafa’nın idam edilmesinden mesul tutulmuşlardır. Bunun yanı sıra, Şehzade Bayezid’in babasına isyan etmesinde ve Yevmlü adı altında asker toplamasında kendisine mevki edinmek isteyen Lala Mustafa Paşa’nın entrikalarının etkisi olduğu düşünülmüştür. Ancak gerek Şehzade Mustafa’nın öldürülmesi gerekse Şehzade Bayezid hadisesinde tek neden olarak gösterilen saltanat hırsı veya saray entrikalarının çok etkili olmasının ötesinde olay, sonuçları/etkileri bağlamında değerlendirilmelidir. Ancak bu sonuçlara geçmeden etkilediği teşkilatlar hakkında genel bilgi vermenin daha doğru olduğunu düşünerek çalışmamızda Yeniçeri Ocağı hakkında kısa bilgiler vermeye çalıştık.

Tezimizin Birinci Bölümünde “Osmanlı Askerî Teşkilâtında Yeniçeriler” ana başlığı altında ilk olarak “Devşirme Sistemi ve Acemi Ocağı” sisteminden bahsettik. Yeniçeri Ocağı’nın Kuruluşuna değindik. Yeniçeri Ocağı’nın yapısından bahsetmemizin sebebi, Yevmlü Ordusu kurulur iken Yevmlü’lere vaatler verilmesi ve bu vaatler arasında Yevmlü’lerin muharebe sonrası teknik

açından ocağa alınmalarının mümkün olup olmadığı meselesinden dolayıdır. Ardından “Yeniçeri Ocağının Nizamının Bozulması” nedenlerine değinilmiştir. Yeniçeri Ocağının nizamının bozulmasındaki önemli bir neden ise yeniçerilerin ocağın kurallarına uymayarak yer yurt sahibi olmaları ve evlenmeleri olmuştur. Konya Muharebesi’nden sonra Yevmlü askerlerin etrafa yayılmaları ve eşkıyalık yapmaları üzerine halktan gelen şikâyetlerin artması sonucu yeniçeriler etrafa yasakçı, korucu ve muhafız adıyla görevlendirilmişlerdir. Ancak kendilerine verilen görevi unutan yeniçeriler halktan haksız kazanç elde ettikleri gibi yer yurt sahibi olmuşlardır. Yeniçerilerin bu davranışı artık yeniçeri ocağının nizamının bozulduğunun kanıtı olmuştur. Bununla birlikte, şehzadeler arasındaki muharebede kapıkulları ve tımarlı sipahiler bir nevi taraf olarak ayrılmışlardır.

İkinci Bölümde, “Şehzadeleri Yevmlü Ordusu Kurmaya Götüren Nedenler”e değindik. “Kanuni Döneminde Anadolu’da Baş Gösteren Sorunlar” başlığı altında içerisinde Kanuni döneminde Anadolu’da önde gelen hoşnutsuzluklara yer verdik. Bu dönemde ekonomiyi büyük ölçüde etkileyen hususlardan birisi de kuraklık olmuştur. Yaşanan kuraklık ve beraberinde getirdiği kıtlık kırsal yaşamı olumsuz etkilemiştir. Bunun sonucunda da köyden kente göçlerde büyük artışlar meydana gelmiştir. Ancak şehirde de umduğunu bulamayan halkla birlikte yönetimden memnun olmayan kesim çoğalmıştır. Bütün bunların yanı sıra, çok geçmeden başlayan İran ve Avusturya savaşlarının uzun sürmesi ve halktan ağır vergiler alınması halkı daha da zor durumda bırakmıştır. Olağanüstü hallerde alınan “Tekâlif-i Divaniye” gibi vergiler normal durumlarda da alınmaya başlanmıştır.

Ümit Burnu’nun bulunması ise Akdeniz’in kısa süreliğine de olsa önemini kaybetmesine neden olmuştur. Buda ticareti olumsuz etkilemiştir. Para değerinin kaybetmesi başka sorunların kapılarını aralamıştır. Tüm bunlar neticesinde ise sipahiler ve Kapıkulları arasında eşitsizlik meydana gelmiştir. Ekonominin bozulmasıyla tımarlı sipahilerin gelirleri sekteye uğrarken, kapıkulları ulufelerini devlet hazinesinden aldıkları için bu darlığı nispeten daha az hissetmişlerdir. Şehzade Bayezid’in kendisine Yevmlü asker yazarken en büyük kaynaklarından birisi yönetimden memnun olmayan köylüler iken bir yandan da tımarlı sipahiler olmuştur. Yönetimden memnun olmayan bir diğer grup ise, medrese öğrencileri olan suhte (softa)’ler olmuştur. Medrese öğrencileri mezun olduktan sonra iş

bulamama ya da medreselerin önünde sıra beklemeleri yüzünden eşkıyalık hareketlerine katılmışlar ancak Yevmlü askerlere dâhil olmamışlardır.

“Şehzade Mustafa'nın İsyan'a Kalkışması ve Öldürülmesi” başlığı altında ise yine taht uğruna Şehzade Mustafa'nın, babasının gözünden düşmesi ve öldürülmesi sürecine değindik. Şehzadeleri Yevmlü Ordusu kurmaya götüren bir başka hadise ise, Şehzade Mustafa'nın idamından sonra yaşanan “Düzmece Mustafa Ayaklanması” olmuştur. Şehzade Mustafa'yı destekleyenler onun ortadan kaldırılmasından sonra Şehzade Bayezid'e Yevmlü askerler içinde yer alarak destek vermişlerdir. Şehzade Bayezid'in isyan etmesinde etkisi olan bir olay ise; “Şehzadelerin Sancak Yerlerinin Değiştirilmesi” meselesi olmuştur. Şehzade Selim'in Manisa Sancağı'ndan Konya'ya gitmesi emredilirken aynı şekilde Bayezid'e de Kütahya Sancağı'ndan alınıp Amasya'ya gitmesi emredilmiştir. Ancak sancak yerlerinin değiştirilmesinden rahatsızlık duyan Şehzade Bayezid türlü bahaneler sunarak bulunduğu yeri terk etmek istememiştir. Onlar sancaklarındaiken şehzadeler arasındaki anlaşmazlığın derinleşmemesi için nasihatçiler olarak 1559'da Şehzade Selim'e Sokullu Mehmet Paşa, Bayezid'e de Pertev Paşa yollanmıştır. Sancağının İran sınırına yakın olmasından dolayı taht yolunun kendisine kapandığı hissine kapılan Bayezid'in yanına 20 bin civarında Yevmlü tüfekli asker kaydettiği rivayet edilmektedir.

Üçüncü Bölümde: “Yevmlü Ordusu'nun Oluşturulması ve Konya Muharebesi” başlığı altında ilk olarak “Yevmlü'lerin İlk Ortaya Çıkması” adı ile kısaca Yavuz Sultan Selim ve kardeşi arasında çıkan taht kavgası ve onların paralı asker toplamalarından bahsettik. Daha sonrasında ise “Şehzade Bayezid'in Yevmlü Asker Toplaması” sürecine değindik. Yevmlü Ordusu toplayarak babasına asi ilan edilen dolayısıyla devlete isyan eden Şehzade Bayezid hakkında Şeyhülislamdan da fetva alınarak idam emri alınmıştır. Şehzade Bayezid'in kendisine Yevmlü asker topladığını ve ordu kurduğunu duyan Şehzade Selim de kendisine Yevmlü asker toplamaya başlamıştır. “Şehzade Selim'in Yevmlü Asker Yazması” başlığı altında hangi yollar ile ve nasıl Yevmlü Ordusu oluşturduğunu inceledik. Şehzade Selim, Şehzade Bayezid gibi tek başına değil babasının da desteğini alarak daha teçhizatlı ve donanımlı ayrıca ateşli silah kullanmayı iyi bilen tecrübeli askerleri Yevmlü yazmıştır. Yevmlü asker yazılırken de birçok vaatler verilmiştir. Bunlardan en önemlisi Şehzade Bayezid'in kendisine katılan tımarlı sipahilerin muharebede başarılı olur ise kapıkulu olma imkânının

verileceğidir. Aynı şekilde Şehzade Selim de kendisine katılanlara bu türden pek çok vaatte bulunmuştur. İki taraf da hazırlıklarını tamamladıktan sonra Konya’da muharebeye hazır hale gelmişlerdir.

Şehzadelerin Yevmlü asker toplaması sürecinden bahsettikten sonra ise “Konya Muharebesi” konusuna değindik. Yevmlü Ordusu’nun kurulmasında en büyük etken, şehzadeler arasında meydana gelen muharebe için askere duyulan ihtiyaçtır. Konya Muharebesi’nden galibiyetle çıkan Şehzade Selim olmuş, Şehzade Bayezid de hakkında ölüm fetvası alındığı için çareyi çocukları ve maiyeti ile birlikte İran’a kaçırmakta bulunmuştur. “Şehzade Bayezid’in Amasya’dan Ayrılışı ve İran’a Kaçışı” adlı başlık altında Şehzade Bayezid’in yenildiğini kabul etmesi ve ardından kaçmak için çareler araması ve bu süre içinde de hala Amasya’dan bazı kişilerden yardım alması ve Yevmlü askerlerden birçoğu ile İran’a kaçmasına değindik. Şehzade Bayezid’in İran’a kaçmasının ardından ise geride kalan Yevmlü askerlerde dağılmıştır. Bunların yakalanması ve cezalarının verilmesi için Kanuni Sultan Süleyman emir vermiştir. Yevmlü’ler etrafa dağılarak halka zarar vermeye, eşkıyalık hareketinde bulunmaya başlamışlardır. Bunun durdurulması için pek çok hüküm gönderilmiştir. Ancak Yevmlü teftişinde başarılı olunamamış, halkın da bu teftiştten rahatsız olması, haksız cezaların verilmesi karşısında şikâyetlerin artması üzerine Yevmlü teftişine son verilmesi kararı alınmıştır. Bu konu hakkında detaylı bilgileri “Yevmlü Ordusu’nun Dağılması ve İç Karışıklıklar” ana başlığı altında “Yevmlü Teftişine” değindik. “Suhte ve Levendlerin İsyân Hareketleri” başlığı altında Yevmlü askerlerin dağılımları ve suhte ve levendler ile buluşmaları ve eşkıyalık yapımlarından bahsettik. Suhteler, Konya Muharebesi’ne katılmamalarına rağmen eşkıyalık hareketlerine karışmışlardır. Levendler ise şehzadeler arasında meydana gelen muharebede yer almışlardır. Yevmlü’lerin muharebeden sonra etrafa dağılması, suhte ve levendler ile birlikte eşkıyalık yapımları nedeniyle asayişin sağlanmasını ve eşkıyalık hareketlerine son vermek amacıyla pek çok yere Yeniçeriler görevlendirilmiştir. “Yeniçerilerin Yasakçı ve Korucu Olarak Görevlendirilmeleri” başlığı altında bu konuya detaylı olarak değindik. Ancak Yeniçerilerin “yasakçı” veya “korucu” ismiyle görevlendirilmeleri de başarılı bir sonuç vermemiştir. Yeniçeriler gittikleri yerlerde yerleşmeye başlamışlar ve kendilerine verilen görevi yerine getirememişlerdir.

Bir başka tedbir olarak, eşkıyalıklara karşı kendilerini korumak için halka silah verilmiştir. Ancak bu uygulama da sonuç vermemiş, amacının dışında silahların çoğalmasıyla birlikte eşkıyaların silah temin etmesini daha da kolay hale getirmiştir. Bunun üzerine, “Eşkıyalıkların Engellenmesi İçin Silahların Toplanması” kararı alınmıştır. Devlet, bu kez kendi eli ile silahlanmayı desteklerken aynı şekilde devlet kararıyla silahların toplatılması kararını da veren olmuştur. Eşkıyalıklar önlenemediği gibi Celaliler ile de daha farklı bir boyuta geçmiştir. “Suhte ve Levendlerin Celaliler İle Birleşmesi” başlığı altında detaylı olarak Celaliler ile suhte ve levendlerin çoğalmasını ve destek bulmasına değindik. Ayrıca Büyük Kaçgunluk meselesine, Karayazıcı isyanına ve aynı zamanda Canpoladoğlu isyanını da ele alarak açıklık getirdik. Son olarak ise şehzadelerin muharebesi sonucu ile de ortaya çıkan bir değişikliğe değindik “Şehzade Selim’in Tahta Geçmesi ve Veraset Sistemindeki Değişiklik” ile birlikte Şehzade Bayezid’in yaptığı gibi bir baş kaldırışa sebebiyet vermemek için veraset sisteminde yapılan değişimlere yer verdik. Şehzade Selim başa geçtikten sonra 8.000 kadar kişi Anadolu’dan İstanbul’a gelmiş ve Yevmlü olarak yazılmadan önce verilen vaatlerin tutulmasını istemişlerdir. Ancak bunların elebaşları öldürülmüş diğerlerine ise timarları verilmek zorunda kalınmıştır. Ancak bu konu hakkında daha detaylı bilgilere araştırmamızda rastlayamadık.

Neticede, “Yevmlü Ordusu”, Kanuni Sultan Süleyman döneminde oğulları Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim’in arasında yaşanan taht mücadelesi sırasında iki tarafında kendi gücünü arttırmak amacıyla oluşturmuş oldukları kuvvetlerdir. Bu kuvvetler hakkında Osmanlı tarihi ile ilgili pek çok eserde bilgiler verilmekle birlikte, Osmanlı tarihine, teşkilâtına, sosyo-ekonomisine etkileri konusunda bir analizi içeren müstakil bir çalışma bugüne kadar yapılmamıştır. Bu çalışmayla Yeniçeri Ocağı’nın bozuluş sebeplerine değinirken, bütün bu hususları da değerlendirmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. OSMANLI ASKERÎ TEŞKİLÂTINDA YENİÇERİLER

1. 1. Devşirme Sistemi ve Acemi Ocağı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren birbiri ardına kazandığı zaferler neticesinde sınırlarını genişletmesinin yanı sıra Batı'ya doğru elde ettiği başarılar neticesinde askere duyduğu ihtiyaç artmıştır¹. Bu ihtiyacı karşılamak üzere Devşirme sistemini kurmuştur. Bu sistemin kuruluşu hakkında kesin ve net bilgi mevcut değildir. Kimi kaynaklara göre Yıldırım Bayezid dönemi işaret edilmişken ve II. Murad tarafından da daha sistemli bir yapı olarak oluşturulduğu söylenmişse de kimi kaynaklarda I. Murad dönemi gösterilmiştir. Hatta devşirme sisteminin temellerini Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar götürülenler de olmuştur². Bir diğer görüş ise; 1402 Ankara Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti bir dönem duraklama geçirmiştir. Hem Bizans'a hem de Sırlara verilen yerler de bunlara eklenince Osmanlı Devleti askeriyesini güçlendirme yoluna başvurmuştur. İlk olarak Rumeli'den Hıristiyan çocukların alınmasıyla birlikte hem askeri ihtiyaç karşılanacaktı hem de Rumeli'deki Müslüman halk sayısı arttırılmış olacaktı. Devşirilecek olan gayrimüslim çocukların seçilmesine Yeniçeri ağası karar vermiştir. Devşirme kanuna bağlı kalarak genç sağlıklı olan Gayrimüslim çocuklarının 3,5 ya da 7 senede bir 8-18-20 yaşlarındaki çocukların seçilmesine önem vermişlerdir³. Ayrıca *Fatih Kanunnamesi*'nde kadı askerlerin günde 500 akça ve yeniçeri ağalarının ise günde 450 akça maaş aldıkları beyan edilmiştir⁴. Hıristiyan zimmî ailelerden alınan ve devşirme adı altında yetiştirilmek üzere toplanan bu çocukların nereden ne kadar toplanacağı, planı ve

¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapukulu Ocakları*, TTK Yay., Ankara, 1988, C. I, s. 5.

² Ayşe Pul, *Turnacıbaşılık*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016, s. 19.

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Devşirme", *TDVİA*, C. III, İstanbul, 1945, s. 563.

⁴ Fatih Sultan Mehmed, Haz. Abdülkadir Özcan, *Kanunname-i Al-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, İstanbul, 2003, s. 21.

hazırlıkları aylar öncesinden belirlenmiştir. Hıristiyan çocuklar belli bir kaideye göre alınmışlardır⁵. Hangi köyden kaç devşirme alınacağı önceden belirlenmiştir⁶.

Devşirilen gayrimüslim çocuklar, sayıları 100 ile 200 kişiden oluşan sürü denilen gruplar halinde başlarında sürücü denilen kişiyle birlikte merkeze gönderilmişlerdir. Eğer içlerinden kanuna uygun olmayan şekilde devşirilenler var ise onlar ocağa alınmamış, tophane ve cebhanede çalıştırılmak üzere ayrılmışlardır. Devşirme kanununa uygun olarak devşirilenler ise Yeniçeri Ağası'nın mührü ile onaylanmıştır. Devşirilecek çocukların seçilmesi işiyle, Yeniçeri Ağası ve Acemi Ocağı Ağası ilgilenmiştir. Devşirme yapılacak bölgeye ilk zamanlar beylerbeyi, sancakbeyi ve mahalli kadılar gönderilirken daha sonrasında yapılan suistimaller sonrasında Devşirme Ağası ve kâtip gönderilmiştir⁷. Devşirme oğlanlar toplanırken uzun süren yolculuklar yapılmıştır. Bu yolculuk sırasında hastalık sonucu ya da başka bir sebep ile ölenler varsa bunları sürücü başları kayıt altına almak ile mesul olmuştur. Eğer yolculuk sırasında ölenler bildirilmezse sürücü başları en ağır ceza ile cezalandırılmışlardır. Ancak şahitleri varsa bu cezadan kurtulmuşlardır⁸.

Devşirme işlemine ilk başladığı dönem için sadece Rumeli'de Üsküp, İştıp, Köstendil, Prizren, Görice, Samakov, Prebol, Taşlıca, Ergirikasrı, Yanya, Pirlepe, İşkodra, Ohri, Novasin, Manastır, Mostar, İznorvik, Böğürdelen, İpek, Dukakin, Horpeşte vb. yerlerde yapılırken seferlerin çoğalması sonucu devşirme ihtiyacının artmasıyla Anadolu'dan da alınmaya başlanmıştır⁹. Anadolu'dan alınan devşirmelerin başlıca yerleri olarak XV-XVIII. yüzyıllarda: Aksaray, Amasya, Arapkir, Batum, Bayburt, Beyşehir, Bilecik, Bursa, Cizre, Çemişgezek, Çorum, Diyarbakır, Eğirdir, Erzurum, Gemlik, İznik, Karahisar, Karaman, Kayseri, Kemah, Kütahya, Lefke, Malatya, Manyas, Maraş, Mihaliç, Niğde, Sinop, Sis, Sivas, Tokat, Trabzon, Zülkadriye başta gelen yerler arasında olmuştur¹⁰. Ermenilerden çok az sayıda devşirme alınmıştır. Bunlar da genellikle sarayda çalıştırılmak amacıyla alınmıştır¹¹. Diğer taraftan “Tarih-i Askeri-i

⁵ Pul, 2016, 25-26.

⁶ *Bir Yeniçerinin Hatıratı*, Çev. ve Yay. Haz. Kemal Beydilli, Tatav Yay., İstanbul, 2003, s. 96-97.

⁷ Uzunçarşılı, 1945, 564-565.

⁸ Reşat Ekrem Koçu, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul, 1964, s. 33-34.

⁹ Abdülkadir Özcan, “Devşirme”, *TDVİA*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 255.

¹⁰ Pul, 2016, 24.

¹¹ Uzunçarşılı, 1945, 564.

Osmani” adlı eserde, Yeniçeri olarak alınacak ve devşirilecek olanların sadece “Ermeni, Bulgar, Arnavud” asıllı kimselerden toplanacağına değinilmiştir¹².

Fatih Sultan Mehmet döneminde devşirme işlemini gerçekleştirmek amacıyla merkezden görevliler tayin edilmiştir. Merkezden tayin edilen görevlilerin rütbeleri genel olarak, Turnacıbaşı, Saksoncubaşı, Zağarcıbaşı ve yüksek rütbeli kişiler olmuşlardır. Bu görevlilerin yanında ise devşirilenlerin kaydını tutan birde kâtip bulunmuştur. Devşirme işlemi gerçekleştirilirken görev yapan kişiye sancak beyi, kadı, timar sahipleri vb. görevliler işleri kolaylaştırmak üzere yardımcı olmuşlardır¹³. Her zaman devşirme kaidelerine uyulmamıştır. Devşirilecek olan çocukların babaları rüşvet verip, çocukların alınmalarını ya da yerlerine başkalarının alınması şeklindeki usulsüzlüklerin kanıtlanması sonucu devşirme memurları da cezalandırılmıştır¹⁴. Eğitilmeleri, Türkleştirilmeleri ve tarıma destek vermeleri amacıyla Türk ailelerin yanına devşirme çocuk verilirken bu gelenek XVII. yüzyıla gelindiğinde artık son bulmuştur¹⁵.

Osmanlı Devleti’nin askeri yapısı ve savaşlar ile birlikte gösterdikleri kabiliyetler sonucu olarak devşirme sistemi başka ülkelere de ilham kaynağı olmuştur¹⁶. Yeniçerilerin ana kaynağı olan devşirme sisteminin kökü aslında İslam dünyasına yabancı olmayan bir yöntemdir. Abbasiler döneminde bu sisteme benzer sistem kullanılmış ve asker yetiştirilmiştir bilgisi karşımıza çıkmış olsa da kimi kaynaklara göre tam olarak aynı sistem olmadığı bilgisi de yer almaktadır¹⁷. Hıristiyanlardan alınarak İslamlaştırılan ve ordu hizmetine alınanlardan ilham alınarak “Acemi Ocağı”nın temelleri atılmaya başlanmıştır¹⁸. Askere duyulan ihtiyacın artması ve mevcut olan yaya ve müsellemlerin artık yetersiz hale gelmesi neticesinde de kendilerine maaş verilmek suretiyle “Acemi Ocağı” kurulma ihtiyacı doğmuştur¹⁹. Acemioğlanı toplanmasına ilk olarak I. Murat zamanında ve Gelibolu’da başladığı söylenmektedir. Fatih Sultan Mehmet

¹² Ahmed Cevad, *Tarih-i Askeri-i Osmani*, Kitab-ı evvel, İstanbul, 1299, s. 34.

¹³ Özcan, 1994, 254-255.

¹⁴ Uzunçarşılı, 1945, 564.

¹⁵ Özcan, 1994, 255-256.

¹⁶ Kemal Beydilli, “Yeniçeri”, *TDVİA*, C. XLIII, İstanbul, 2013, s. 451.

¹⁷ William J. Grisworld, Çev. Ülkün Tansel, *Anadolu’da Büyük İsyân 1591-1611*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002, s. 8.

¹⁸ Coşkun Üçok- Ahmet Mumcu, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yay., Ankara, 1985, s. 74.

¹⁹ Uzunçarşılı, 1988, 5.

döneminde genişletilen ocağın kaideleri de sistemleştirilmiştir²⁰. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde savaşlarda veya akınlarda elde edilen esirlerden alınan ve devlete düşen payı düzenleyen kanuna pençik kanunu denmiştir. Esir alınan oğlanlara da Pençik Oğlanı adı verilmiştir²¹. Yeniçeri teşkilatı için bir kaynak sayılan Acemi Ocağı'nın kurulmasında kadıasker Çandarlı Halil ve Karamanlı Molla Rüstem'in çalışmalarının da büyük katkısı olmuştur²². Edirne'nin fethinden sonra savaş esirlerinde büyük artışın olduğunu gözlemleyen Karamanlı Mevlânâ Kara Rüstem bunu değerlendirmenin Osmanlı ordusu için önemli olduğunu ve bu gücün değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır²³.

Acemioğlanları toplamak amacıyla emirler tayin edilmiştir. Bu oğlanların toplanması sırasında ise çok ince detaylara bakılmıştır. Çocuklar alınırken şunlara önem verilirdi; sadece gayrimüslim çocukları alınırdı, evin iki oğlundan sadece bir tanesi alınırdı tek oğlan alınmazdı, birçok oğlu olanlar ise içlerinden en güzel oğlu olanlar alınırdı, yetim çocuklar, köy kethüdasının oğlu, kel olan, köse oğlan, sünnetli oğlan, Türkçe bilen, evli olanlar, bir sanat ile uğraşanlar, ne çok uzun boylu ne de çok kısa boylu olanlar alınmazdı²⁴.

Saray, çeşme, köprü gibi yapıların inşa aşamasında çalışan ve İstanbul'da ikamet eden İstanbul Acemi Ocağı oğlanlarına aynı zamanda “şâdi” veya “torba” oğlanı ismi de verilmiştir. Acemi oğlanları, Acemi Ocağı ağasına tabi olarak yaşamışlar, ancak İstanbul'da bulunmadıkları zamanlarda Yeniçeri serdarına bağlı olmuşlardır. İlk kurulduğu sıralarda bir akçe alan Acemi oğlanlarının yevmiyeleri daha sonra yedi buçuk akçeye kadar çıkmıştır. Ayrıca Acemi oğlanları Kanuni Sultan Süleyman döneminde “Âdet-i zerpül” denilen papuç akçesi de almışlardır²⁵. Acemi Ocağı'nda yeterince eğitim aldıktan sonra Yeniçeri Ocağı'na geçen Acemi Oğlanları üç akçe yevmiye almışlardır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla Acemi Ocağı da kaldırılmıştır²⁶.

²⁰ Kaideleri için bkz. *Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları)*, Haz. Tayfun Toroser, İş Bankası Yay., İstanbul, 2011, s. 10.

²¹ Uzunçarşılı, 1988, 7-8.

²² Yusuf Halaçoğlu, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara, 1995, s. 44.

²³ Halil İnalcık, *Devlet-i Aliyye*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, C. I, s. 57.

²⁴ *Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları)*, 2011, 14.

²⁵ Mücteba İlgürel, “Acemi Oğlanı”, *TDVİA*, C. III, İstanbul, 1988, s. 325.

²⁶ Pul, 2016, 39.

1. 2. Yeniçeri Ocağı'nın Kuruluşu

Osmanlı askerî sistemi iki ana temel üzerinde şekillenmiştir. Bunlardan birisi timar diğeri ise kapıkulu sistemidir²⁷. Taşrada olan ve toprağa bağlı olan sipahi ordusu, Yeniçeriler gibi seferlere katılırlardı. Buldukları bölgenin güvenliğinden de sorumlu oldukları gibi vergi toplamak ile de görevlendirilmişlerdir²⁸. Aynı zamanda Yeniçeri teşkilatı ilk kurulduğu zaman direkt olarak padişaha bağlı kalmışlardır²⁹. Yeniçeri Ocağı kurulmadan önce ise Anadolu'nun güvenliğini sağlayanlar Türkmenler olmuşlardır³⁰. XVI. yüzyılda Osmanlı'nın düzenli ve sürekli bir orduya sahip olması sınırların genişletilmesinde ve seferlerdeki başarılarında önemli bir güç kaynağı olmuştur³¹.

Döneminin ilk düzenli, maaşlı ve talimli ordusu olan Yeniçeri Ocağı'nın kuruluş tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte sıklıkla 1359-1383 tarihleri yani I. Murad'ın ilk hükümdarlık yıllarına kadar dayandırılmaktadır. Bazı tarihçiler ise ocağın kuruluş tarihini 1363 yılı olarak kabul etmektedir³². Yeniçerilerin kuruldukları ilk yıllarda çalıştırıldıkları yer Çanakkale olarak bilinmektedir ve burada gemilerde görev almışlardır³³. Aşıkpaşaoğlu Tarihi'nde de Yeniçeriler için devlet kapısına getirildiği, börk giydirildiği ve adının da Yeniçeri olarak koyulduğu söylenmektedir³⁴. Börkler, beyaz keçeden yapılmış ve onları diğerlerinden ayıran bir parça olmuştur. Börkün arka tarafında ise sarkan bir parça bulunmaktadır. Yeniçeriler başlarına taktıkları börtleri eğik takarken, zabıtlar ise tam tersi düz takmışlardır ve adına da "üsküf" denmiştir³⁵. Ayrıca Yeniçeri Ocağı yeni kurulduğu sıralar eğer Hacı Bektaşî Veli'nin manevi koruyuculuğuna

²⁷Özer Ergenç, "Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar", *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 32.

²⁸ Ahmet Elıbol, "Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü", *Akademik Bakış*, C. III, S. 5, Kış 2009, s. 22-29.

²⁹ Nejat Göyünç, "Kuruluş Devrinde Askerî Teşkilât ve Devşirme Düzeni", *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 558.

³⁰ Halil İnalçık, *Doğu Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2010, s. 203.

³¹ Cemalettin Taşkıran, "Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu", *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 561-562.

³² Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2011, s. 23-24.

³³ Mücteba İlgürel, "Yeniçeriler", *TDVİA*, C. XIII, MEB Yay., İstanbul, 1986, s. 386.

³⁴ Aşıkpaşaoğlu, Haz. Hüseyin Nihal Atsız, *Aşık Paşaoğlu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul, 1992, s. 28.

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, C. I, s. 449.

girerlerse yerlerinin daha sağlam olduklarına inanmışlardır³⁶. Yeniçerilere fütüvvet anlayışını benimsetmek amacıyla ilk zamanlar ahi dervişleri ve abdallar seferlere yeniçerilerin yanında katılmışlardır³⁷. İlk olarak 1370’li yıllarda Yeniçeriler sultanın güvenliğinden sorumlu olmuşlardır. Ancak zamanla sultanın kapu halkı piyadeleri görevini almışlardır³⁸.

Yeniçeri Ocağı için, ilk olarak Edirne’de, daha sonra da İstanbul’da kışlalar kurulmuştur. Ocak, cemaat diye anılan 101 bölükten oluşan yayalar, ilk kurulduğu zamanlar bağımsız olan ve Fatih Sultan Mehmet zamanında ise ocağa dâhil edilen sekbanlardan oluşmuşlardır. II. Bayezid döneminde de Ağa Bölükleri ile orta bölük sayısı 196’ya kadar çıkmıştır³⁹.

XV. yüzyılın birinci çeyreğinden XVI. yüzyılın sonuna kadar Yeniçeri Ocağı’nın kaynağını devşirmeler oluşturmuştur. 8 ile 20 yaşlarında özel olarak seçilmiş bu gençlerden bazıları sarayda yetiştirilir ve saray hizmetleri yaptırılır bir kısmı ise toprakla uğraşan Türk ailelerin yanına verilerek Türk örf adet ve gelenek ve göreneklerinin öğrenilmesi sağlanırdı. Türk ailelerin yanında yetiştirilen bu gençler aradan 8 ya da 10 yıl geçtikten sonra ise “acemioğlanlar” adıyla çalıştırılmaya başlatılmıştır. Yeniçeri olmak amacıyla bir nevi sınav ve mezuniyet mahiyetinde “kapıya çıkma” töreni adıyla kapıkulu olma yoluna girmişler ve Yeniçeri olmak için bir nevi sınıf atlamış olmuşlardır⁴⁰. Ağa çıraklığının ortaya çıkmasıyla birlikte artık hep Türk alınmaya başlanmıştır ve devşirme sistemi de bozulmuştur⁴¹.

Toprakların genişlemesiyle birlikte Yeniçeri sayıları da artırılmıştır öyle ki IV. Murad döneminde sayı 40.000’i bulunca Yeniçeri Ağası’nın bir diğer ismi de kırk bin kul ağası olarak adlandırılmıştır⁴². Yeniçerilere sunulan emeklilik ve ücret konusunun oldukça cazip olması bu dönem için bu mesleği gözde kılmıştır.

³⁶ İrene Melikoff, Çev. Turan Alptekin, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları*, Cem Yay., İstanbul, 1993, s. 207.

³⁷ Fahri Maden, “Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 73, 2015, s. 174.

³⁸ Gabor Agoston, Çev. Fatih Çalışır, *Osmanlı’da Strateji ve Askerî Güç*, Timaş Yay., İstanbul, 2012, s. 27-28.

³⁹ Abdülkadir Özcan, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 551.

⁴⁰ Cemal Kafadar, “Yeniçeriler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 472.

⁴¹ *Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları)*, 2011, 26-64.

⁴² İlgürel, 1986, 387-390.

Kavanin-i Yeniçeriyân'a göre: Yeniçerilerin 3 ayda bir almış oldukları akçeye "mevacib" demişlerdir. Her üç ulufede ayrı olarak defterlerde tutulmuştur⁴³. Ulûfe geniş anlamıyla Osmanlı hanedanında bulunan ve hizmet veren kişilere düzenli olarak verilen para veya maaş anlamına gelmektedir. Ulûfenin miktarı ise padişahın hangi hizmetinin yapıldığına süresine veya gösterdiği hizmetlerinin önemine göre değişmektedir. Yeniçeriler ulûfelerini genellikle Salı günleri Topkapı Sarayında şaşalı törenler ile almışlardır⁴⁴. Yeniçeriler ulufe almadan önce divan toplantısı yapılmıştır. Ulufeler meşin keseler içinde ayrılmışlardır. Ayrıca Yeniçeri ortalarının da ulufeleri ayrılmıştır⁴⁵. Yeniçeriler sadece ulufe almakla kalmamış aynı zamanda yaka akçesi ve kemânbahâ akçesi de almışlardır. Kemânbahâ akçesi her Yeniçeri'ye yılda bir kez olmak üzere otuzar akçe olarak dağıtılmıştır⁴⁶. Yeniçeriler ulûfe dışında bir de cûlus bahşîşi almışlardır. Kapıkullarının cûlus bahşîşi adı altında ilk bahşîşi, I. Kosova Savaşı sırasında babasının vefat etmesiyle birlikte Yıldırım Bayezid'in vermiş olduğu bahşîş olarak bilinmektedir⁴⁷.

Yeniçeri yoldaşlarının aldıkları terakkiler ise üç kısımda toplanmıştır. Birincisi; ölen yoldaşların ulûfelerinin yedi akçeden yukarısını dağıtılmasına "mahlûl" denir. İkincisi; Odaların tayini "müfred" üçüncüsü, ağa hazretlerinin hünkâra arz etmesine ise "in'âm" adı verilmiştir. Yeniçeri yoldaşlarının görevlerinden birisi ise yangın zamanları meydana gelen yangını söndürmek ve yangın sonrası yağma edilen yerleri korumaktır. Sultan Mehmet Han döneminde aynı görevi yasakçılar üstlenirken yarım akçede terakki almışlardır⁴⁸.

Yeniçeriler, kırk beş yaşına geldiklerinde emekli olmuşlardır. Emekli olanlar istedikleri takdirde evlenebilirlerken isteyenler de ocakta kalabilirlerdi⁴⁹. Sultan Selim Han döneminden sonra Yeniçeriler arasında çok yaşlı olup ve iş göremez durumda ise evlenmek isteyenlere izin verilmeye başlanmıştır⁵⁰.

⁴³ *Kavanin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)*, 2011, 84-171.

⁴⁴ Mehmet Mert Sunar, "Ulûfe", *TDVİA*, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 124.

⁴⁵ Mustafa Nuri Paşa, Haz. Neşet Çağatay, *Netayicü'l-Vukuât*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, C. III- IV, s. 115.

⁴⁶ *Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, Haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yay., İstanbul, 1994, s. 46.

⁴⁷ Koçu, 1964, 127-132.

⁴⁸ *Kavanin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)*, 2011, 61-75.

⁴⁹ Mustafa Alkan, "Yeniçeriler ve Bektaşilik", *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 50, 2009, s. 245.

⁵⁰ *Kavanin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)*, 2011, 60.

Yeniçerilerin talim, terbiye ve eğitimlerine oldukça önem verilmiştir. İlk zamanlar kılıç ve ok ile talim yapan Yeniçerilerin eğitimine daha sonra tüfek de eklenmiştir⁵¹. Ateşli silah kullanmada aldıkları eğitim sayesinde Yeniçeriler, sipahilerden daha iyi eğitilmiş duruma gelmişlerdir⁵². Yeniçerilere tüfek kullanmaya başladıktan sonra her yerde hayranlık uyandıracak şekilde bakılmıştır⁵³. Avrupa’da ateşli silahların kullanılmasının yaygınlaşması ile birlikte aynı zamanda Osmanlı Devleti de haftada bir kez olmak üzere ateşli silahlar için Yeniçerilere talim yaptırmışlardır⁵⁴. Sefere katılacak olan Yeniçerilere, savaş anında yeterlilik göstermeleri için en iyi tüfekleri vermişlerdir⁵⁵.

Aslında Osmanlılar tüfekle erken tarihlerde tanışmışlardı. Osmanlı ordusunda başlarda, kılıç ve ok kullanırken II. Murad döneminden itibaren fitilli tüfekler kullanılmaya başlanmıştır⁵⁶. Osmanlı Devleti’nde tüfek kullanma tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte XV. yüzyılın ilk yarısında kullanılmış olduğu düşüncesi kuvvetlidir. Düzmece Mustafa olayında ve 1430 yılındaki Selanik’in fethi sırasında, ayrıca 1444 Varna Savaşı’nda tüfek kullanıldığı bilinmektedir⁵⁷.

Yeniçeri mekânlarına bakıldığında, Yeniçeri neferlerinin yaşamsal fonksiyonlarını geçirdikleri yere “oda” ismi verilmiştir. Odalar ikamet, yemek ve bütün olarak bakıldığında ise bir karargâh konumundaydı. İstanbul’un fethinden sonra Yeniçeriler için yapılmış olan ilk binalara “eski odalar” denilirken daha sonra Aksaray’a taşındıktan sonra yeni binalar yapılmış ve bunlara da “yeni odalar” ismi verilmiştir. Ancak 1826 tarihinde ocağın kaldırılması ile birlikte Yeniçerilerden ve onlara ait olan odalardan hiçbir iz kalmayacak şekilde yakılıp

⁵¹Irina Ye. Petrosyan, “Osmanlı Devlet’inin Kuruluşu ve Yeniçerilerin Kökeni”, *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 133.

⁵²Karen Barkey, Çev. Zeynep Altok, *Eşkiyalar ve Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999, s. 35-72.

⁵³Nicolae Jorga, Çev. Kemal Beydilli, *Osmanlı İmparatorluğunu Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009, s. 279-526.

⁵⁴Beydilli, 2013, 456.

⁵⁵*Kavanin-i Yeniçeriyan (Yeniçeri Kanunları)*, 2011, 211.

⁵⁶Agoston, 2012, 31-32.

⁵⁷Mücteba İlgürel, “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, *İÜEFTD*, S. 32, 1979, s. 301.

yıkılıp ortadan kaldırılmıştır⁵⁸. Bu odalar hakkında detaylı bir anlatım yapan kroki ya da plan bulunmamasından dolayı ayrıntıları bilinmemektedir⁵⁹.

Yeniçeriler için yemek pişirilen kazanları oldukça önemliydi. Bir konu ya da sorun olduğu zaman nefer ve subaylar kazanın etrafında toplanarak karar verme yoluna gitmişlerdi. Bütün ocağın kazanına ise “Kazan-ı Şerif” adı verilmişti. Bu kazan için, Hacı Bektaş-ı Veli’den yadigâr kaldığı ve bizzat kendisi bu kazanda yemek pişirdiği söylenegelmiştir. Her bir orta ya da bölüğün kendine has bir işareti vardı. Çadırlarına ve kapılarının üzerine hatta kollarına da bayraklarının sembollerini işlemişlerdir. Bu bayraklar içerisinde, İmam-ı Azam bayrağı en başta gelmektedir. Diğer bayrakların ismi ise; Ağa Sancağı, Kethüdabey Bayrağı, Başyayabaşı Bayrağı ve çavuş Bayrağı ile yayabaşılar ile bölükbaşların orta ve bölük bayrakları ile saka bayrakları gelmiştir⁶⁰.

Zaman içerisinde Yeniçeriler ulufelerini aldıkları ve hizmetleri karşılığı olarak vergiden muaf tutuldukları halde başka meslekler icra etmeye başlamışlardır. Giderek artan Yeniçeri sayıları, timar sisteminde ve eyalet sipahisinde meydana gelen bozulmalara da sebep olmuştur⁶¹. Ayrıca Yeniçeriler seferlere katılmak ve yararlılık göstermelerinin yanı sıra temizlik işlerinde de görev almışlardır⁶².

XVI. yüzyılın sonlarına doğru artık Yeniçerilerin saray içinde olan etkileri giderek azalmıştır. Yeniçerilerin yerine sarayda birçoğu maaş yerine timar ve zeamet olarak yüksek mevki sahibi olan çavuşlar, müteferrikalar ve diğer memur kimseler geçmiştir. Merkezi otorite yerini, bozulan timara, askeri görevlerini yerine getirmeyen sipahilere ve git gide artan itaatsizliğe bırakmıştır. Saray için birlik olma ve itaat, yerini kendi çıkarlarını ön planda tutan zihniyete bırakmıştır⁶³.

⁵⁸ Sakin, 2011, 33-35.

⁵⁹ Mehmet Mert Sunar, Yay., Haz. Kahraman Şakul, “XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013, s. 257-258.

⁶⁰ Sakin, 2011, 25-37.

⁶¹ Agoston, 2012, 206.

⁶² Ayşe Pul, “Osmanlı Sosyal Hayatı Figüranlarından Arayıcı Esnafı”, *Ege Ün. Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIII. S. 1, İzmir, 2008, s. 220.

⁶³ Irina Ye. Petrosyan, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askerî Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı”, *Osmanlı*, C. VI, Ankara, 1999, s. 676.

Yeniçeri ordusunda oluşan disiplinsizliğin ortadan kalkması ve eski düzenin yerine gelmesinin yolları aranmıştır. Bu bağlamda Yeniçeri olarak alınanların kaydının tutulması ve isimlerinin tek tek yazılması ve kâdılar, zâbitler, serdârlar, bayraktarlar ve önde gelen ağalar tarafından imzalanıp onaylanması gerektiği görüşü oluşmuştur. XVIII. yüzyılda meydana gelen savaşlarda genellikle asker ihtiyacı zeamet ve erbâb-ı timar, vezir, beyler ve aşiret askerlerinden karşılanmıştır⁶⁴. Yeniçerilerin yanında bir dönem Zağercıbaşı, Turnacıbaşı, Solakbaşılar, Kethüdalar, Solaklar, Hasekiler, Muhzır Ağa sefere katılanlar arasında sayılmıştır⁶⁵.

Yeniçerilerin askerlik dışında başka bir meslek ile uğraşmaları yasaklandığı halde⁶⁶ ocak mensupları arasında esnaflık yapanlar, ticaret ile uğraşanlar sıklıkla görülmeye başlanmıştır. Çarşı pazar esnafı dışında kendilerine “lumpen esnafı” adıyla bir grup oluşturmuşlardır⁶⁷.

1. 3. Yeniçeri Ocağı Nizamının Bozuluşu

Yeniçeri Ocağı denilen askeri teşkilat zümreleri olan Yeniçeriler, XVI. yüzyılın ikinci yarısından sonra zanaat ve ticaret hayatına girmeleriyle yaşamları, siyasi görüşleri, örf ve adetleriyle XIX. yüzyıla kadar toplumun önemli bir kesimini de oluşturmuşlardır⁶⁸. 1584’lü yıllardan itibaren Osmanlı akçesinin giderek değerini yitirmeye başlamasıyla Yeniçerilerin maaşlarına zam yapılması istekleri olumsuz karşılanmış, bu durum onların 1589-1591 yıllarında isyan etmesine yol açmıştır⁶⁹. Bunun yanı sıra Anadolu’nun pek çok yerinden gelen şikâyetler de artmıştır⁷⁰. Yeniçeriler ilk kurulduğu dönemlerde ulufelerini

⁶⁴Yücel Özkaya, “Anadolu’daki Yeniçerilerin Düzensizliği ile İlgili Belgeler ve İzmir’de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge”, *AÜ DTCTFD*, C. XXIII, Ankara, 1965, s. 82-84.

⁶⁵ Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Haz. Ziya Yılmaz, *Kadrî Efendi Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2003, C. I, s. 125.

⁶⁶ Cafer Çiftçi, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *OTAM*, S. 27, Ankara, 2010, s. 37.

⁶⁷Kafadar, 1994, 474.

⁶⁸ Kafadar, 1994, 472.

⁶⁹ Grısworld, 2002, 8.

⁷⁰ Hrand D. Andreasyan, “Ermeni Seyyah Polanyalı Simeon’nun Seyahatnamesi (1608- 1619)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, S. 0, 1953, s. 272.

ödemede sıkıntı çekmez iken daha sonra ulufelerini zamanında alamamaları dolayısıyla şikâyetlerde bulunmuşlardır⁷¹.

Anadolu'da bulunan Yeniçeriler sınır kalelerinde istihdam edilenlerin aksine daha düzensiz ve başlarında onları yönetecek bir yönetici bulunmamasından dolayı disiplinsiz haldeydiler. Sefere çağrıldıkları halde gitmeyen Yeniçerilerin yanı sıra Yeniçeri olmadıkları halde Yeniçeri olarak kendini gösteren kişilerde vergi vermekten kaçmaktaydı⁷². Bir görüşe göre ise: Osmanlı Devleti'ne büyük askeri katkıları olan Yeniçeri Ocağı'nın askeri işleyişini yitirmesinin başlangıcı olarak III. Murat'ın oğlunun sünnet töreninde Sultanın gözüne giren kişilerin Yeniçeri Ocağı'na alınması ve bundan sonra da ocağın askeri yapılanmasının bozulması gösterilmektedir⁷³.

Yeniçeriler, bir süre sonra siyasi etkilerini de göstermeye başlamışlardır. Yemişçi Hasan Paşa liderliğinde Macaristan seferine çıkacak olan Yeniçeriler bunu kabul etmemiş ve Sultan III. Mehmet'in ordunun başında olmadan sefere katılmayacaklarını söyleyerek doğrudan ilk siyasi etkilerini de göstermişlerdir. Yeniçerilerin isteklerinin yapılması Yeniçerileri tatmin etmemek ile birlikte bir sonraki istekleri için onlara yol açmıştır. Ayrıca III. Mehmet döneminde Yemişçi Hasan Paşa Yeniçeriler ile birlikte olup komplo kurmak ile suçlanmış, bu itham onun sonu olmuş ve idam edilmiştir⁷⁴.

I. Ahmet'in hükümdarlığı döneminde savaş ve ayaklanmalarla birlikte Yeniçerilerin vaziyetleri devletin giderek içinden çıkmakta zorlandığı bir hal almaya devam etmiştir. Yeniçerilerin bitmek bilmeyen istekleri devam etmiştir. Bu isteklerinden bir diğeri ise Saatçi Hasan Paşa'nın görevini layığıyla yapmadığı gerekçesiyle hapse atılmasıdır. Onun yerine ise Güzelce Mahmut Paşa kaymakam olarak getirilmiştir. Yani Yeniçerilerin devlet işlerine müdahaleleri XVII. yüzyılda da devam etmiştir⁷⁵.

⁷¹ Selâniki Mustafa Efendi, Haz. Mehmet İpşirli, *Tarih-i Selaniki (1003-1008/1595-1600)*, TTK Yay., Ankara, 1999, C. I, s. 716.

⁷² Özkaya, 1965, 76.

⁷³ Mehmet Ali Beyhan, "Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler "Vak'a-i Hayriyye", *Osmanlı*, C. VII, Ankara, 1999, s. 259.

⁷⁴ Petrosyan, 1999, 674-676.

⁷⁵ Petrosyan, 1999, 676-678.

Zaman geçtikçe Yeniçeri Ocağı'na asker temininde devşirme usulü terk edilmeye başlanmıştır. Yolsuzluklar ortaya çıkmaya başlamış ve seferlerde ölenler kayıt altına alınmayarak maaşlarının ocak zabitleri arasında paylaştıkları gözlemlenmiştir. Zaman ilerledikçe ateşli silahların yaygın kullanımı ve askeri gelişmelerin yaşanması sonucu olarak ocağın mevcudunun artması bir nevi zorunlu hale gelmeye başlamıştır. Bunun neticesinde ise ocağa yeni neferler alınırken bazı esneklikler baş göstermeye başlamıştır. Bunların başında ise maaş almak isteyen Müslüman gençlerin ocağa kaydedilmesi gelmiştir. Bu esneklik ve yolsuzluklar, Yeniçeri Ocağı nizamının bozulmasının diğer bir ayağını oluşturmuştur. Yeniçerilerin sosyal bir zümre olarak anılmaya başlamalarından sonra ise gerçekleştirdikleri ilk büyük isyan 1622 tarihinde vuku bulan Genç Osman Vakası olmuştur. II. Osman tahta çıkar çıkmaz Yeniçerileri disiplin altına almaya çalışmış, ancak tüm tedbirlere rağmen başarılı olamamıştır⁷⁶. II. Osman, tecrübesiz bir padişah olarak başkalarının da tesirinde kalarak ıslahat yapmak istemiştir. Bu ıslahatlarında ilk adresi Yeniçeri Ocağı olmuştur⁷⁷.

Osmanlı Devleti'nde ilk askeri reform hareketini gerçekleştirmek isteyen II. Osman, ordunun zayıflığını bizzat katıldığı Hotin Seferi'nde daha da açık bir şekilde görmüştür. Bu seferde yıllardır uygulanmamış olan "in'am" parası uygulamasını uygulamak isteyen II. Osman, bununla birlikte sayım yapmak istemiştir. Ancak bu uygulamadan Yeniçeriler rahatsız olmuştur. II. Osman'ın kendi ordusu ve karşı ordunun askeri gücünün farkını görmesi ve aynı zamanda da bazı Yeniçerilerin savaş alanından kaçması hayal kırıklığını perçinlemiştir. Yeniçerileri ıslah etme planlarını yavaş yavaş hayata geçirmeye başlayan II. Osman, asıl birlikleri başkentte olan ve zayıf birlikleri Mısır'da bulunan Yeniçeri alaylarıyla değiştirmek istemiştir. Bu amaçla, hem hac vazifesini yerine getirmek hem de Dürzîler ile olan mücadelede yer almak isteğini belirtmiştir. II. Osman'ın bu isteği Yeniçerileri kuşkulandırmıştır. Neticede, sultanın kanunsuz olarak indirilmesine ve öldürülmesine neden olmuştur⁷⁸. Henüz on dokuz yaşında olan

⁷⁶ Kafadar, 1994, 473-475.

⁷⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2011, C. II-III, s. 134.

⁷⁸ Petrosyan, 1999, 680-681.

Genç Osman yapmak istediği reformun meyvelerini alamamıştır ve reform karşıtları Yeniçeriler tarafından öldürülmüştür⁷⁹.

Yeniçerilerin maaşlarını düzenli alamamaları ve ekonominin iyi olmaması sebebiyle Yeniçerilere zanaatkârlık yapma izni verilmiştir. Bu da Yeniçerilerin askerlik ile ilgili niteliklerinin azalmasına ve Ocağının bozulmasına neden olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman döneminde ise Yeniçerilere verilen evlenme izinleri ocağın daha da bozulmasının nedenleri arasında gösterilebilir. Ayrıca Yeniçerilik bir veraset gibi babadan oğula geçen bir sistem haline dönüştürülmeye başlanmıştır⁸⁰. Ocakta sapma diye nitelendirilen ve kanunsuz olarak ocağa alınan kişiler askerlik yerine üst rütbeli subaylara hizmetkârlık yapmışlardır⁸¹.

Yeniçeri ocak nizamının bozulmasının hem nedeni hem de sonucu olarak, Yeniçeriler istedikleri gibi dükkân açmaya başlamışlar ve aynı zamanda vergi ödemez olmuşlardır. Dükkânda sattıkları ürünlerin fiyatlarını da devletin belirlediği fiyatlara göre değil kendi isteklerine göre belirlemişlerdir. Yeniçeri neferlerinin başka işler ile uğraşmalarının ve zorbalık yapmalarının yanı sıra Yeniçeri ağaları ve Yeniçeri serdarları da aynı şekilde yolsuzluk yapmışlardır. Bunların başında ise Yeniçeri askerlerine ait olan ulûfeleri kendi adlarına geçirmeleri, halktan haksız ve kanunsuz olarak vergi toplamak gelmekteydi⁸². Bu rahatsızlıklar çerçevesinde Yeniçerilere karşı ilk büyük çaplı ayaklanma Erzurum'da meydana gelmiştir. Yeniçerilerden şikâyetçi olan Erzurum halkı onları birçok kez uyarılmış, ancak devlete şikâyetlerini bildirseler de bir sonuç alamamışlardır⁸³.

Bütün bunların yanı sıra, maaşlarını da zamanında alamayan Yeniçeriler çeşitli sosyal sorunlara sebebiyet vermişlerdir. Bunların başında şunlar gelmektedir: Tüccarlardan haksız kazançlar sağlamış ve İstanbul'a gelen gemilerden kendi nişanlarını kullanarak zorla para elde etmişlerdir. Ayrıca kadınlara gösterdikleri uygunsuz davranışlar, gasp ve hırsızlık da toplumsal

⁷⁹Halil İnalçık, "Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700", *Archivum Ottomanicum*, S. VI, 1980, s. 289.

⁸⁰Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1987, s. 22- 71.

⁸¹Petrosyan, 1999, 675.

⁸²Çiftçi, 2010, 39-45.

⁸³Kâtip Çelebi, Haz. Zeynep Aycibin, *Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655)*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2016, C. I-II, s. 5-6.

huzuru bozan davranışlar arasında olmuştur⁸⁴. Yeniçerilerin ölümünden sonra ise yerlerine rüşvet aldıkları kimseleri almışlardır. Bekârların sayısı da azalmış ve önemli mevkilere hiç tecrübesi olmayan kişiler geçmiştir⁸⁵. Yeniçeriler askeri disiplinsizlikleri ve kanuna uymaları neticesinde halk ile de karşı karşıya gelmişlerdir. Halk arasında huzursuzluklara neden olmaları ve sokaklarda içkili dolaşmaları sebebiyle halk da başıboş yeniçerilerden korkar hale gelmişlerdir⁸⁶.

Yeniçeri Ocağı'nın giderek kanun tanımaz hale gelmesi ve düzeltilemez duruma gelmesi ocağın tamamen ortadan kaldırılması düşüncesini doğurmuştur⁸⁷. Devlet ile Yeniçeri arasında giderek büyüyen sorunlar XIX. yüzyıla gelindiğinde daha da belirginleşmiştir. II. Mahmut, gerçekleştirmek istediği reformların önünde engel olarak gördüğü bu güçlerden kurtulmak istemiştir. Buna istinaden ise 1826'da yeni metotla eğitilmiş ve geliştirilmiş olan silahlı birlikler ile birlikte büyük bir değişim başlatılmıştır⁸⁸. Yeni tarzda bir ordu istemeyen ve buna karşı gelen Yeniçeriler ayaklanarak "Et Meydanı'nda" toplanmışlar ve kazan kaldırmışlardır⁸⁹. Sürekli ayaklanan yeniçeriler istediklerini yapmaya başlamış hatta devlet adamlarını bile öldürmüşlerdir. Hal böyle olunca yeniçerilerin birçoğu yakalanmış isyancı yeniçeri başları öldürülmüştür. Sadrazam Selim Paşa önderliğinde birçok isyancı yeniçeri yakalanmış ve isyan bastırılmıştır. II. Mahmut, 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırdıktan sonra birçok yere ferman göndererek ocağın kaldırıldığını beyan etmiştir ve isyan çıkmaması için gerekli önlemlerin alınmasını emretmiştir⁹⁰.

⁸⁴ Pul, 2016, 54-55.

⁸⁵ Pal Fodor, "Bir Nasihatname Olarak Kavânîn-i Yeniçeriyan", *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler*, 23-28 Eylül 1985, C. I, İstanbul, 1986, s. 222.

⁸⁶ Yaşar Baş, "Merkez Ve Taşrada Yerleşik Yeniçeri-Halk Çekişmesi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 49, Bahar 2014, s. 332.

⁸⁷ Mehmet Mert Sunar, Ed. Seyfi Kenan, "Ocak-ı Amire'den Ocak-ı Mülgâ'ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, İsam Yay., İstanbul, 2010, 520.

⁸⁸ Kafadar, 1994, 473-475.

⁸⁹ Ahmed Lûtfî Efendi, Yeni Yazıya Aktaran: Ahmet Hezarfen, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, C. I, s. 101. Petrosyan, 1999, 673.

⁹⁰ Özkaya, 1965, 86.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ŞEHZADELERİ YEVMİLÜ ORDUSU KURMAYA GÖTÜREN NEDENLER

2. 1. Kanuni Döneminde Anadolu'da Baş Gösteren Sorunlar

Kanuni Sultan Süleyman, 30 Eylül 1520 tarihinde tahta çıktığında eli çok açık bir padişah olarak tabir edilmiş ve deyim yerindeyse o dönemde sokaklarda dilenci olmadığı söylenmiştir⁹¹. Braudel Kanuni Sultan Süleyman devrini: “muzaffer savaşlar, hem de çok sayıda insan ve büyük yaşama faaliyetleri dönemidir” diye açıklamıştır⁹². Osmanlı Devleti Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Asya, Afrika, Avrupa'nın birleşmesiyle geniş bir alanda hâkimiyet sağlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman öncesinde ise “Mısır, Hicaz, Balkan Yarımadasının önemli bir bölümü ve Kırım Hanlığı” Osmanlı tarafından fethedilmiştir. Daha sonrasında ise Osmanlı'ya “Belgrad (1521), Bağdat ve Basra (1534), Yemen (1538), Macaristan (1541)” katılmıştır. II. Selim döneminde 1575'te ise Tunus feth olunmuştur. 1578 yılında İran'a karşı 1593 yılında ise Avusturya'ya karşı yeni seferler düzenlenmiştir.

Osmanlı Devleti doğu ve batıda hâkimiyet alanını genişletmek amacıyla yeni fetihlere girişmiştir. XVI. yüzyıl ortalarında askeri vaziyet gayet iyiyken sonlarına doğru durumlar değişmiş ve askeri güç azalmıştır. Bu düşüşün ilk kanıtı olarak ise Venedik ve İspanyollara karşı olan İnebahtı Deniz Savaşı'nda (1571) Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle görülmüştür. Ticaret bakımından Osmanlı Devleti, Ceneviz ve Venedik ile XVI. yüzyıl öncesinde de ticaret yapmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında da doğu ticareti bir hız kazanmıştır. 1535'te Fransa ile bir dostluk ve ticaret anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmadan sonra da Kapitülasyonlar Fransa'ya verilmiştir. Fransa'ya verilen kapitülasyonların ardından İngiltere de boş durmamış ve Fransız bayrağı ile Osmanlı ile ticaret yapmaya başlamıştır.

⁹¹ Kemal Paşa-zade Efendi, Haz. Şefaettin Severcan, *Tevarih-i Âl-i Osman (X. Defter)*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1996, s. 99.

⁹² Fernand Braudel, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Eren Yay., İstanbul, 1990, C. I-II, s. 27.

1579 yılına kadar Fransa bayrağı altında ticaret yapan İngiltere daha sonrasında ise kendi bayrağı altında ticaret yapma iznini ele geçirmiştir⁹³.

XVI. yüzyılda doğuda ve batıda ilerlemeler ve gelişmeler kaydeden Osmanlı Devleti, bunun yanında üretim ve nüfusta da ilerlemeler sağlamıştır. Ancak seferler için tahrir yapılırken “Orta Anadolu-Dulkadir-Maraş” bölgelerinde bulunan ve buralarda yaşayan Türkmenlerin tepkisiyle karşılaşmıştır⁹⁴. Kanuni Sultan Süleyman, tahtta çıktığı dönemlerde Habsburg İmparatorluğu ile ilgili problemler ile de uğraşmıştır⁹⁵. Kanuni Sultan Süleyman dönemi, bir yükseliş dönemi olsa da ondan sonra gelecek olanlar onun kadar iyi bir yönetici olamamıştır. Kanuni döneminden sonra Osmanlı Devleti yükselişten inişli çıkışlı döneme girmiştir⁹⁶.

Osmanlıların en parlak dönemi olarak kabul edilen bu dönem, teşkilat ve müesseselerinin olgunlaştığı, kanun ve nizamların uygulanmasına özen gösterildiği yıllardır. Buna karşın yaşanan bozuklukları ve ileride daha fazla belirginleşecek olan sorunların başlangıcı da sayılmıştır. Bu bozukluklar özellikle 1550 yıllarından sonra daha fazla belirginleşmiştir⁹⁷. Osmanlı Devleti zapt ettiği yeri ya ilhak etmiş ya da kendisine tabii duruma getirmiştir. İlhak edilen yerde büyüklüğüne göre idari bir teşkilat oluşturulmuş, beylerbeylik, sancak beyliği, kazalar teşkil edilmiş ve merkezden muhafız birlikler gönderilmiştir⁹⁸. Yavuz Sultan Selim, sekiz sene tahtta kaldıktan sonra batıya sefer yapmak niyeti varken vefat etmiştir. Yavuz Sultan Selim’in kurmuş olduğu askeri nizam, mülki nizam, kara ve deniz kuvveti Kanuni Sultan Süleyman döneminde daha da gelişmiş ve en yüksek zirveye gelmiştir. 46 sene saltanatta kalan Kanuni Sultan Süleyman doğu ve batıya seferler düzenlemiş ve kendisi de seferlere katılmıştır⁹⁹. Kanuni döneminde, batıya seferler yapılmış ve reformlar gerçekleştirilmiştir. Osmanlı

⁹³ Anna S. Tveritinova, Çev. Abdulkadir İnan, *Türkiye’de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı*, Kurtiş Matbaacılık, Ankara, 2006, s. 35-37.

⁹⁴ Feridun Emecen, “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 514-515.

⁹⁵ Emecen, 2002, 503.

⁹⁶ Lord Kinross, Çev. Meral Gaspıralı, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, Altın Kitapları Yay., İstanbul, 2008, s. 1304.

⁹⁷ Fahri Unan, “Kanûnî Devri Şehzâde Mücâdeleleri Ve Bunun Osmanlı Siyâsî Ve Sosyal Târîhi Bakımından Önemi”, *Türk Yurdu*, X/ 35, Ankara, 1990, s. 9-16.

⁹⁸ Mustafa Cezar, *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, TTK Yay., Ankara, 2011, C. III, s. 1140.

⁹⁹ Ahmet Cevdet Paşa, Çev. A. Basad Kocaoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgi Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2011, s. 68.

devleti nihai coğrafi sınırlarına ulaşmıştır. Buna bağlı olarak ise yapılan fetih ve kazanılan topraklarda azalma yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin; Doğu seferine gidildiğinde savaş mevsimi bitmiştir¹⁰⁰.

Kanuni Sultan Süleyman dönemi, özellikle XVI. yüzyıl ikinci yarısından itibaren toprak ve nüfus dengesizliği yaşanmaya başlanmıştır. Nüfus artmasıyla yeri yurdu olmayan kişi sayısı da Anadolu'da çoğalmıştır. “Gurbet tâifesi” ve “Levendât”lar bu dönemde Anadolu'ya yayılanlar arasında en dikkat çeken gruplar olmuşlardır. Osmanlı'nın XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren genişlemesi azalmıştır. Batıda “1579-1590 arasında Safeviler ile 1593-1606 arasında Habsburgular ile ard arda savaşmışlardır. Orta Avrupa'da Habsburglar, yayılmaya engel olurlarken İran Şahı I. Şah Abbas da Doğu'da fethedilen bölgeleri tekrar geri almıştır. Anadolu'da işsiz kimselerin çoğalması ile birlikte medreselere olan talep de artmıştır. Medreselerden çıkanlar ise eğitimleri bitince işsiz kalmaları sonucu başka sorunlara davetiye çıkarmıştır. Suhte isyanları böylelikle giderek artmıştır. Özellikle II. Selim döneminde ciddi bir sorun haline almıştır. Mali buhran devletin izlediği siyaseti ve geliştirdiği düzeni yerinden sarsan bir mesele olmuştur.

Amerika'da elde edilip Osmanlı'ya gelen bol ve ucuz gümüş “Levendat” pazarlarını etkisi altına almıştır. Buda akçenin değerini kaybetmesine, faizlerin artmasına ve doğal olarak da Osmanlı maliyesini derinden etkilemesine sebep olmuştur. Fiyat artışlarından etkilenenlerin başında ise timarlı sipahiler, kapıkulu ve vakıflara bağlı dini zümreler gelmiştir. Önceki bölümde değinildiği üzere, Kapıkulları arasına Türkler de karışmış ve Şehzade Bayezid'in isyan etmesinden sonra sayıları daha da fazlalaşmıştır. Kapıkulları sadece büyük şehirlerde değil köylerde kasabalarda yer almışlar, çift çubuk, faizcilik, esnafılık gibi işler yapmışlardır. Vergilerini de ödememişler ve kendilerini özel bir sınıf gibi göstermişlerdir. Bu da Yeniçeri sipahi isyanlarının çıkışında etkili olmuştur. Timarlı sipahilerden çoğunluğu uzak ve masraflı seferlere katılamaz hale gelmiştir. Bundan dolayı timarlarına el konulduğunda Anadolu'da mevcut olan eşkıyalıklara katılmalar artmıştır. Halk soyulmaya başlanmış, rüşvet yaygınlaşmış, teklif-i şakka yükselmiştir. Anadolu'da köylüler için hayat şartları oldukça

¹⁰⁰ Fatma Acun, “Celali İsyancıları (1591-1611)”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 698.

ağırlaştırmıştır. Bu durum mevcut olan düzeni sarsarak olaylar zincirinin doğmasına sebep olmuştur¹⁰¹. Bu dönemde iç ve dış olaylardan en önemlileri şehzade olayları olmuştur. 1553 yılında Şehzade Mustafa öldürülmüş, ardından yine aynı yıl Şehzade Cihangir vefat etmiş ve en önemlilerinden biriside Şehzade Bayezid ‘in isyanı olmuştur. Bütün bunlar Osmanlı Devleti’ne derin etkiler yaratan olaylar olmuştur. Devlet bunalıma sürüklenirken işsizlikte giderek artmış hatta işsizliğin artmasıyla medrese öğrencileri de isyan etmeye başlamışlardır. Sürekli artan nüfusla birlikte çözüm bulunması da zorlaşırken 1572 tarihli bir ferman ile işsizliğe çözüm getirmek amacıyla işsiz ve güçsüzlerin Kıbrıs’a sürgün edilmeleri emredilmiştir. Ancak bu bir çözüm olamamıştır¹⁰².

1560-1570 arasında halk fakirleşirken malikâne sahipleri ise buğday ticareti sayesinde giderek zenginleşmeye devam etmiştir¹⁰³. XVI. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti’nde oluşan ekonomik çalkantılar III. Murad döneminde de devam etmiştir. Artan altın ve gümüş fiyatları yiyecek giyecek fiyatları ekonomiyi oldukça zor duruma sokmuştur. Durum öyle hal almıştır ki artık gelirler giderleri karşılamaz olmuştur. Osmanlı parası değer kaybetmiş ve ekonomik bozukluk dışarıdan da anlaşılmıştır¹⁰⁴. Bu dönemde maddi sıkıntılar yaşanmakla beraber ticarete de kayıplar meydana gelmiştir. Bunların başında Ümit Burnu’nun bulunmasının etkisi ilk başta gelmektedir. Bu sebepten Akdeniz ticareti dışa kaymış ve bu durumdan Osmanlı Devleti de maddi olarak etkilenmiştir. Ticaretin kaymasıyla birlikte yaşanan maddi sıkıntılardan en çok etkilenen sınıfların başında tımarlı sipahiler gelmiştir¹⁰⁵. Ekonominin bozulması ve paranın değer kaybetmeye başlaması üzerine fırsattan istifade etmek isteyenler tarafından faizler alınmaya başlanmıştır. %10-15 bazen de %20 hatta daha da ileriye gidilerek %50- 60’larda faizler alınmıştır¹⁰⁶. Faiz alınması XVI. yüzyılda ortaya daha fazla çıksa da bunun bir temeli olduğu düşünülmüş ve XV. yüzyıla

¹⁰¹ Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, (Kitab-ı Müstetab, Kitabı Mesalihi’l-Müslimin ve Menafi’i’l-Mü’minin, Hırzû’l-Müluk), TTK Yay., Ankara, 1988, s. XI.

¹⁰² Hüseyin Demirtaş, *Celali İsyamları Ve Canboladoğlu Ali Paşa İsyanının Karşılaştırılması*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2018, s. 14.

¹⁰³ Braudel, 1990, 49.

¹⁰⁴ Tveritnova, 2006, 53-54.

¹⁰⁵ Cezar, 2011, 1118- 1119.

¹⁰⁶ Unan, 1990, 9-16.

dayandırılmıştır¹⁰⁷. XVI. yüzyıl sonlarına doğru ise Amerikan gümüşünün akışı enflasyonu yükseltmiştir. Ekonominin bozulması ve masrafların artması üzerine ise gümüş ve sikkenin değeri de azaltılmıştır¹⁰⁸.

Hazinenin zayıflamasının bir başka nedeni olarak sadrazamların kul taifesinden birilerine terakki ve dirlik vermesinden kaynaklandığı şöyle dile getirilmiştir:

“Nizâm-ı âleme hâlel ve hazineye tenezzül gelmeğe bâ’is bir mâdde dahi budur ki sadr-ı a’zam olanlar Kul ta’ifesinin birine hizmeti mukâbelesinde terakkî veyâhûd garib yiğit ise ibtidâdan dirlik virilmek iktiza idüb lâzım gelse rikâb-ı hümâyûna arz eylemeden kendüsinden bir akça terakki veyâhud ibtidâdan üç bin akça tımâra emr-i şerif virmek kânûn degüldür”¹⁰⁹.

Osmanlılar artan huzursuzluklara çözüm bulmaya çalışmışlardır. Örneğin Kanuni Sultan Süleyman topladığı “Ayak Divanı”na ileri gelen devlet adamlarını çağırmış ve aynı zamanda askeri bürokrasinin de katılmalarıyla birlikte yapılan her hatayı, her yolsuzluk ve zarar ziyanı açıklamıştır. Bu divanda alınan kararlardan en önemlisi çağrılan ileri gelen devlet adamlarından kendi buldukları yerlerdeki asileri, zorbaları ve isyancıları uzaklaştırmaları olmuştur. Devletin ulaşmakta güçlük çektiği yerlerdeki asilerin ve isyancıların temizlenmesi görevi halka verilmiştir¹¹⁰.

XVI. yüzyılda ehl-i örfün yarattığı sorun ve şikâyetler gittikçe sıklaşmıştır. III. Murad, 1591’de yayınladığı ferman ile ehl-i örf eğer ki köylülere gelip halka zarar veriyorsa köylülerinde onlara karşı koymaları hakkı olduğunu söylemiştir. Yine III. Mehmet de çıkardığı fermanla III. Murad’ın söylediklerini destekler niteliktedir. Bu dönemde, enflasyon sonucu devlet, yeni gelir kaynakları bulmaya yönelmiş ve vergi sisteminde de değişimler yapılması zorunlu hale gelmiştir¹¹¹. Çünkü devlet reaya, hazine ve asker olmak üzere üç unsur üzerinde varlığını sürmekteydi. Bunların birisi olmadan diğerinin olmayacağı düşüncesi hâkimdi.

¹⁰⁷ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, S. 9, 1971, s. 51.

¹⁰⁸ Sam White, Çev. Nurettin Elhüseyni, *Osmanlı’da İsyân İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyânları*, Alfa Yay., İstanbul, 2012, s. 114.

¹⁰⁹ Yücel, 1988, 4.

¹¹⁰ Efkan Uzun, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *TÜBAR*, XXV, Bahar 2009, s. 190.

¹¹¹ Yücel, 1988, XII.

Şöyle ki: “Zirâ re’âyâdan hazîne hâsıl olur ve hazîne ile asker hâsıl olur ve asker ile düşmân feth olunur ve bu zikr olunan üç şey girû üç şey ile hâsıl olur: Birisi adâlet, ikincisi kânûn-ı kadîm üzre mansıbı ve dirliği ehline virmek üçüncüsü umûr-i saltanata mûte’allik münâsib ve nedim söziyle ve hükümete olmayan hademe söziyle kat’a umûr görülmemektedir”¹¹².

Devletin çöküşüne neden olan sorunlar arasında gösterilen bir diğer konu ise rüşvetin artması olmuştur.

“Rüşvet almağla ve her sene sû-i tedbîr seferler sebebi ile ne re’âyâ kaldı ve ne hazîne kaldı ve memâlikde hâd ekser kurâ ve mezâri harâba yüz tutub ve Kul tâ’ifesi dahi bu vechile herc ü merc olub ahvâl-i âlem muhtel ve müşevveş olmuştur”¹¹³.

Bu dönemde diğer bir sıkıntı ise uzun süren savaşlar ve bu savaşlar için alınan ağır vergilerin altında ezilen halktan gelen şikâyetlerin artması olmuştur¹¹⁴. XVI. yüzyıl sonlarında İran ve Avusturya savaşlarının uzun sürmesi halkı daha da fazla etkilemiştir. Savaşlardaki asker ihtiyacı gönüllü ve ulufelerden sağlanırken yapılan masraflar ise halktan alınmıştır. “Tekâlif-i Divâniye” veya “avârız” adı altında halktan devletin direk aldığı vergilerin yanında, dirliklerden alınan vergilerde olmuştur. Tüm bu vergilerin kanunca belirlenen miktardan daha fazla alınması sonucu da halk vergiler altında ezilmiştir. Usulsüz alınan vergiler memur ve halk arasında anlaşmazlıkların doğmasına neden olmuştur¹¹⁵. Tekalif-i örfiye ve avarız-ı divaniye adı verilen ve olağanüstü hallerde alınan vergiler daha sonraları sürekli hale getirilmiş ve halk da zor durumda kalmıştır¹¹⁶. Kendini hayır işlerine vermiş varlıklı insanlar ise buldukları yerlerdeki durumu iyi olmayan köylüye yardım etmek amacıyla avarız vakıfları oluşturmuşlardır. Vergi alınmadığı durumlarda ise toplanan para kamu yararına kullanılmıştır¹¹⁷. Hatta halktan vergi talebi, 1578’de İran’a karşı yapılacak savaş öncesinde, devlet adamlarının iki farklı görüş içinde olmalarına yol açmıştır. Bu dönemde halk vergiler altında hiç olmadığı kadar fazla ezilmiştir. Vergilerin fazla alınması neticesinde Anadolu’da ayaklanmalar ve isyanlar giderek çoğalmıştır¹¹⁸. İsyânların çoğalması ve aynı zamanda 1596 yılında Osmanlı-Avusturya savaşı

¹¹² Yücel, 1988, 18.

¹¹³ Yücel, 1988, 22.

¹¹⁴ White, 2012, 114.

¹¹⁵ Mustafa Akdağ, “Celali Fetreti”, AÜ *DTCFD*, XVI, 1-2, Ankara, 1958, s. 54-55.

¹¹⁶ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki «Mahalle»nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul, 1984, s. 76.

¹¹⁷ Halil Sahillioğlu, “Avarız”, *TDVİA*, C. IV, İstanbul, 1991, s. 109.

¹¹⁸ Akdağ, 1958, 53-57.

sırasında Osmanlı ordusundan firar edenlerin tespit edilip idam edilmesi ve askerlikten atılmaları krizi derinleştirmiştir¹¹⁹.

Askerî açıdan bakıldığında ordunun omurgasını oluşturan Tımarlı sipahiler Kanuni Sultan Süleyman'ın son zamanlarından itibaren savaşlarda yeterince yararlılık gösteremez hale gelmişlerdir. Uzun süren İran seferlerinde daha fazla askere ihtiyaç duyulmasına rağmen tımarlı sipahilerden randıman alınamaması üzerine devlet ulufeli (ücretli) asker almaya başlamıştır. Belirlenen sayıdan fazla sekban bakmaya başlayan sancakbeyleri ve beylerbeyleri ortaya çıkmıştır. Tımarlı sipahiler devletin gerçek kuvvetleri iken yerlerini ulufeli askerlere bırakmak zorunda kalmışlardır. Bunun sonucu olarak dirlikleri ellerinden alınmıştır¹²⁰.

Yeniçeri Ocağı'nın nizamında bozulmanın nedenlerinin başında, ocağa yabancı girmesi sayılmıştır. Bu bozulma özellikle III. Murad dönemi ortalarında daha fazla kendini belli etmiştir.

Bu durum şöyle ifade edilmişti: "... sultan Murâd Hân hazretlerinin evâ'illerine ve evâsıtına gelinceye değin zıkr olunan ka'ide üzre kânûn-i kadim cârî idi, Lâkin işbu yakın zamândan berû kânûn-i kadim bozulub ve âhar târîka sülûk itmeleriyle ocaklara ecnebî girüb ve bî ma'nî neferât ve yevmiyeleri dahî kat-enderkat ziyâde olmuşdur"¹²¹.

Bozulmanın sebeplerinden biriside ekonomik sıkıntı ve hazine yetersizliği olmuştur. Öyle ki bu durum Kitab-ı Müstetab'da şöyle dile getirilmiştir:

"Yılda iki ulufe alanlar el-hâmdü li'llâh bu sene iki ulufe aldım deyû hamd ü senâ iderler ve bu sebep ile hâlâ ekser Kul tâifesi birer kâr ve kisbe sâlik olub ve kimi bazı devletlûlerin kapusunda hademeleri olmuşlardı"¹²².

Söz konusu bozulmalarda devletin içyapısından kaynaklanan sorunlar olmak birlikte, önlenemez dış etkileri de göz ardı etmemek gerekir. Genel olarak bakıldığında, XVI. yüzyıl Osmanlı coğrafyasında çevresel ve iklimsel faktörlerin etkili olduğu bir dönem olmuştur. Dağlık alanların çokluğu ve yaşanan kuraklık Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Yaşanan kuraklık nedeniyle tek bir ürüne bağlı ekim yapılması yoluna gidilmiştir. Örneğin; sadece arpa ya da buğday ekilmiştir. Düzensiz yağışların olması toprağa çeşitli ürün ekilmesi ya da toprağın dönüşümlü ekim yapılmasına olanak vermemiştir. Yaz aylarında kuraklık çok

¹¹⁹ Tveritinova, 2006, 73.

¹²⁰ Akdağ, 1958, 53-54.

¹²¹ Yücel, 1988, 7.

¹²² Yücel, 1988, 18.

fazla hissedilmiş ve ekilen tohumlar nemli bir toprak yapısı bulup filizlenemeyeceği için ekim yapılamamıştır. Bu yüzden en uygun ekim zamanı olan sonbaharı beklemeleri gerekmiştir. İlbaharda ekim yapılır ise de hasadı toplamaları ancak yaz aylarının başlarında alınabilmiştir. Yaz aylarının başlarında hasat yapıldığı içinde kuraklıktan dolayı tekrar ürün ekmek imkânsız hale gelmiştir. Sulama yapılabilen ya da toprağın kendisinin sulak olduğu ortamlar dışında ekim yapılamamıştır. Özellikle 1560'ların son yılları ve 1580 tarihleri döneminde kıtlıklar daha fazla yaşanmıştır. Yaşanan kuraklık ve ekilebilen arazinin az olması durumu, köy halkını daha büyük yerlere göç etmeye yöneltmiştir. Ancak ekonomik çare arayan halkın şehirlere yönelmesi de bir yol olmayınca insanlardan bazıları da hırsızlık yapmaya başlamış ve eşkıyalık hareketlerine katılmışlardır. Artan nüfuslardan doğan sıkıntılardan çok ekonomik olanaklar bakımından düşük seviyede olan yerlerde artışın daha fazla olması sorun teşkil etmiştir¹²³.

XVI. yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu'da hâkim olan buzul çağı veya coğrafyacılar deyimiyle “geç buzul çağı” iklimsel bir soğumayı birlikte getirmiştir. Şartların uygun hale getirilmesi için ise; nüfus artışının kontrol altına alınması veyahut artan nüfusu beslemeye yetecek kadar ekilebilir arazi temin etmek ve üretimi de arttırmak amacıyla teknolojik bir değişim sağlanması gerekmiştir. Ancak bu dönemin şartları göz önüne alındığında kolay ve uygulanabilir olamamıştır¹²⁴. Bunun sonucu olarak ise XVI. yüzyıl sonlarına doğru kaynak sıkıntısı ile beraber artan nüfus sorunu artmaya devam etmiştir¹²⁵. 1621'de “Küçük Buzul Çağı” olarak adlandırılan ve İstanbul Boğazının tamamen buz tutması olayı yaşanmıştır¹²⁶. Bir yandan yaşanan kuraklık diğer yandan buna bağlı olarak ekilebilir arazini kısıtlı olması ve aynı zamanda tarlayı sürmek için kullanılacak olan öküz fiyatlarının yüksek olması halkı sıkıntıya sürükleyen diğer nedenler daha olarak görülmüştür¹²⁷. Celali İsyanları yaşanırken diğer bir yandan ise Macaristan ve İran ile meydana gelen savaşlar bir yandan da Suriye'de meydana gelen isyanlar Osmanlı Devleti'ni zor durumda bırakmıştır. Osmanlılar

¹²³ White, 2012, 102-120.

¹²⁴ Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Tıbbi Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, Bahar 2013, s. 153.

¹²⁵ White, 2012, 87.

¹²⁶ White, 2012, 173.

¹²⁷ Koç, 2013, 153.

ancak Habsburg ile barış sağladıktan sonra Celali İsyanları ile uğraşmaya fırsat bulmuştur¹²⁸.

Osmanlı Devleti'nde medrese talebelerine önem verilmesi ve onlara yeme, içme, barınma vb. ihtiyaçlarının vakıflar tarafından karşılanması ardından, mezun oldukları takdirde devlet kademelerinde veya dini kurumlarda yer alabilmelerine imkân sağlanmıştır. Bu imkânlarda geçimlerinin daha kolay hale gelmesi gibi avantajları olmuştur. Ya da berat ile ataması yapılanlar askeri sınıfa alınmakta ve toplumda bir konum elde etmektedirler. Sadece bu şartlar göz önüne alınarak medreselere girilmek istendiği söylenmesi doğru olmasa dahi, tarım faaliyetlerinin zorlaşması ve medreselerinde imkânlarının cazip hale gelmesine neden olmuştur. Anacak bu da XVI. yüzyıl ortalarında medrese öğrencilerinin, medreselerin önlerinde yığılmalarına sebebiyet vermiştir¹²⁹.

Kanuni Sultan Süleyman'ın son dönemlerinde çift bozan reayada artış yaşanmıştır. Çift bozan reayanın artması sonucu ise levendlerde de artış gözlenmiş aynı zamanda medreseliler arasında da huzursuzluk baş göstermiştir¹³⁰. Medrese öğrencilerinin birçoğu artık okumak amacı dışında medreselere sığınma amacıyla medreselere girmek istemişlerdir¹³¹. Özellikle XVI. yüzyılda levendlerin eşkıyalıklarının da arttığı gözlenmiştir¹³². 1580'li yıllarda suhte (softa)'lerin şiddete ve zorbalığa başvurduğuna dair şikâyetler artmıştır¹³³. Bununla birlikte Yeniçerilerin sayısı Kanuni Sultan Süleyman döneminde daha da çoğalmış ve sayısı on iki bine ulaşmıştır¹³⁴.

Yol kesen ve haydutluk yapanlar nedeniyle¹³⁵ eşkıyalık olayları XIV. yüzyılda belirmeye başlamış ve XVI. yüzyılda daha fazla gün yüzüne çıkmış, XVII. yüzyılda ise artık büyük bir sorun haline gelmiştir. XVI. yüzyılda sadece Anadolu'da olan eşkıyalık hareketleri artık Rumeli'de de hissedilmeye

¹²⁸ White, 2012, 225.

¹²⁹ Koç, 2013, 154.

¹³⁰ Akdağ, 1958, 53.

¹³¹ Koç, 2013, 152.

¹³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Levend", *İA*, C. VII, MEB Yay., İstanbul, 1979, s. 47.

¹³³ White, 2012, 225.

¹³⁴ Yücel, 1988, 7- 13.

¹³⁵ Ali Bardakoğlu, "Eşkya", *TDVİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 463.

başlanmıştır. Özellikle sınır bölgeleri ve asayiş ve güvenliği sıkı olmayan sınır boylarında daha çok eşkıyalık olayı yaşanmıştır¹³⁶.

Kanuni Sultan Süleyman döneminden itibaren başlayan iç problemler bir başka iç probleme zemin hazırlamıştır. Oluşan şartlar, şehzadeler arası mücadelede Şehzade Bayezid'in Yevmlü asker yazmasında ve etrafında toplanan Yevmlü'lerin fazla olmasında oldukça etkili olmuştur. Yaşı bir hayli gelmiş olan padişahın, artık tahttan inmesi gerektiğini düşünen şehzadeler tahta sahip olabilmek için kendilerine taraftar arama yarışına girişmişlerdir. Ancak şehzadeler arasında meydana gelen "Konya Muharebesi"ni ve "Yevmlü" asker yazılmasını sadece "saltanat hırsı" ya da "taht kavgası" olarak nitelendirmek ve geçiştirmek doğru olmayacaktır. Bu yüzden şehzadelerin Yevmlü Ordusu'nu kurmaya götüren nedenleri incelemek daha doğru bir yöntem olacaktır.

2. 2. Şehzade Mustafa'nın İsyan'a Kalkışması ve Öldürülmesi

Şehzade Mustafa, Kanuni Sultan Süleyman'ın en büyük oğludur. Tahtta geçme olasılığının yüksek olması dolayısıyla Hürrem Sultan'ın başını çektiği bir kısım devlet adamları açısından Şehzade Mustafa, taht için bir tehdit olarak görülmüştür. Şehzade Mustafa'nın Manisa valiliğine tayin edilişi ve kendisini etrafa kolaylıkla kabul ettirmesi Hürrem Sultan tarafından hoş karşılanmamıştır. Şehzade Mustafa iyi eğitim almış ve bilgili bir şehzade olarak etrafa kendini tanıtmıştır. Manisa valiliğine gittiğinde yaşı on beş veya on sekiz olarak tahmin edilmiştir¹³⁷. 1515'te doğmuş olan Şehzade Mustafa genel özellikleri bakımıyla büyükbabası Yavuz Sultan Selim'e daha çok benzetilmiştir¹³⁸.

Bununla birlikte, askeri zümrenin çoğu Şehzade Mustafa'ya destek vermiştir¹³⁹. 1553 yılında Manisa sancağına giden Şehzade Mustafa'nın yanında annesi de gönderilmiş ve ardından Hafsa Sultan'ın vefatıyla birlikte Hürrem Sultan saraya iyice hâkim olmuştur¹⁴⁰. Hürrem Sultan'a "sultan" unvanını veren

¹³⁶ Mücteba İlgürel, "Osmanlılar'da Eşkıyalık Hareketleri", *TDVİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 467.

¹³⁷ Cezar, 2011, 1104.

¹³⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2012, s. 304.

¹³⁹ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, Haz. Şevki Nezihi Aykut, *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, TTK Basımevi, Ankara, 2004, C. II, s. 127.

¹⁴⁰ M. Çağatay Uluçay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001, s. 28.

Kanuni Sultan Süleyman olmuştur. Avrupalılar ise Roksolana demiş ve aslen Ukraynalıdır¹⁴¹.

Şehzade Mustafa Amasya’da iken, Safevilerle etkin bir şekilde uğraşmış, bu durum Şehzade Selim’in tahta geçme ihtimalini zayıflatacağı düşüncesiyle Hürrem Sultan ve Rüstem Paşa tarafından arkasından entrikalar kurulmaya başlanmıştır. Anadolu sipahilerinin, Türkmenlerin ve haydutluk yapanların desteğini kazanarak isyan hareketine girişeceği haberlerini yaymışlardı. Bunu sahte bir mektupla da ispatlamaya kalkmışlardı¹⁴². Solakzâde Tarihinde, Şehzade Mustafa’yı isyana teşvik edenlerin, ona güç veren onu öven sözler ile aklını başından almaları şöyle anlatılmıştır;

“Ulu babanız işten kalmıştır. Bundan böyle yerinden kıvıldamaya dermanı ve o mertebe güç ve kuvveti yoktur. Bir tarafa eskiden olduğu gibi sefer edebiyile, bizzarure veziriazamını kendi yerine kaimmakam şeklinde ihtiram ile İslam askerine başbuğ tayin ve her umuruna emin eyledi. Rüstem Paşa ise, senin kötülüğünü istemektedir. Şimdi bu fırsatta hemen asker içine düşüp, başını kesersen, muradının hususuna tanıktır. Umumen askerin ise seni istedikleri şüphe götürmez”.

Bu sözler ile şehzadeyi yoldan çıkardıkları belirtilmiştir¹⁴³.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, Osmanlı’da Avusturya elçisi olarak görev yapan Busbecq ise Şehzade Mustafa’nın katledilmesinden bahsederken şöyle ifade eder; “Türk sultanlarının oğlu olmak büyük bir mutsuzluk, zira aralarından biri babasının yerine tahta geçtiğinde bu diğerleri için kaçınılmaz bir ölüm demek”. Ayrıca “Allah kardeşine uzun ömür versin”, “Allah kardeşini korusun” nidaları da atılır ise yerine kardeşini geçirmek istediklerini belli ettiklerini belirtmiştir¹⁴⁴. Hürrem Sultan ise çeşitli yöntemler ile baba ve oğlun arasını açma yollarına gitmiş, Kanuni Sultan Süleyman Nahcivan Seferi’ne gideceği vakit yanında oğlu Cihangir de olmasına rağmen İstanbul’a geçmiş ve ardından da oğlu Şehzade Mustafa’yı çağırmıştır. Şehzade Mustafa ise babasına Konya Ereğli civarında yetişmiştir¹⁴⁵. Babasına yetişen Mustafa burada çadır kurmuş ve ileri gelen devlet adamları da Şehzade Mustafa’nın elini öpmüştür. Babasının elini öpmek için çadıra gittiği vakit, onu karşılayanlar yedi dilsiz olmuş

¹⁴¹ İlber Ortaylı, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008, s. 290.

¹⁴² Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yay., İstanbul, 2008, C. I, s. 145.

¹⁴³ Mehmed Hemdemî Çelebî, Haz. Vahid Çabuk, *Solak-Zâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016, s. 583.

¹⁴⁴ Oqier Ghiselin de Busbecq, Çev. Derin Türkömer, *Türk Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2016, s. 32.

¹⁴⁵ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, 2004,127.

ve Şehzade Mustafa'yı boğmak istemişlerdir. Şehzade Mustafa kaçmak istese de Zal Mahmut Ağa yetişip şehzadeyi boğarak öldürmüştür¹⁴⁶. Şehzade Mustafa öldürülmeden önce Ebussu'ud efendiden fetva alındığı da söylenmektedir. Busbecq bu konuyu; "Süleyman oğlunu öldürmek için kararını başkenti terk etmeden önce vermişti. Müftünün görüşünü aldı. Böylece dini kaideleri göz ardı etmemiş olacaktı". Diye bahsetmiştir¹⁴⁷.

Peçevi Tarihi'nde Şehzade Mustafa'nın ölmesi;

"Şehzade ata binerek padişahın otağına doğru geldi. Divan yeri yakınında attan inerek vezirlerin önünde ilerledi; padişah otağının önüne gelip selam verdikten sonra içeriğe girdiği anda, Yüce Tanrı böyle takdir etmiş, ömrü sona ermişti". Diye ifade edilmiş¹⁴⁸.

Solakzâde Tarihi'nde ise;

"Seher zamanı, yüce felegin kemend atıcı celladları, tâlihsiz şehzâdeye düşmanlık kastederek çatık kaş ile yumuşak cihân toprağından baş gösterdiği sırada, Hüdavendigâr ve sahip-kıran padişah hazretlerinin fermanları ile bütün devlet erkânı ve saltanat ayanı şehzadeyi istikbale vardılar. El öpüldükten sonra, herkes kendi mertebelerine göre hil'atler giydiler. Kanun üzere Ordu-yu hümayun tarafına büyük bir alay ile önüne düşerek salıp geldiler. Padişahın otağına yaklaştıkları gibi, bütün vezirler piyade oldular. Tanzim ve tekrim ile kendisini atından indirdiler. Otağın perdesi önüne gelince, koltuğına girdiler. O anda alelacele içeriye davet olundu. Hemen selamlık perdesinden ileriye azimet eyledi. Vezirleri selamlayarak, cihanı aydınlatan güneş gibi dolandı. Yukarıda beyan olunduğı üzere, gençlik ömrünün nihayeti ve hayat hengâmının sonu olmakla, hemen şehzadenin tedariki görüldü". Şeklinde açıklamıştır¹⁴⁹.

Uzunçarşılı ise;

"Şehzade Mustafa orduya iltihak eyleyerek çadırı kuruldu. Ertesi günü kanun üzere ileri gelen devlet adamları Mustafa'nın çadırına gidip el öptüler ve hil'at giydiler; bundan sonra şehzade babasının elini öpmek üzere divanhane çadırına geldi, vezirler selamlayıp önüne düşüp çadıra kadar getirdiler; çadıra girdiği zaman babasını göremeyince şaşırıldı; yedi dilsiz kendisini karşıladılar ve hemen üzerine atılarak boğmak istediler, Şehzade Mustafa bunların elinden kurtulup babasının yanına doğru kaçarken saray hademelerinden Zal Mahmud Ağa arkasından yetişip şehzadeyi altına alıp boğdu (1553)". Cümleleriyle bahsetmiştir¹⁵⁰.

Solakzâde Tarihinde yine Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi hakkında;

"İşbilir vezir hazretleri, şanı yüce ferman mucibince, askeri kışla bahanesiyle etrafa dağıttı. Daha sonra kendileri Asitane-i Saadet'e geldiler. Cihan padişahı, kendilerini tenhaya çekerek, esrara müteallik uzun müşaverelerden sonra, "bahar mevsiminde sefer

¹⁴⁶ Uzunçarşılı, 1988, 403.

¹⁴⁷ Busbecq, 2016, 34.

¹⁴⁸ Peçevi İbrahim Efendi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, *Peçevi Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, C. I, s. 215.

¹⁴⁹ Mehmed Hemdemî Çelebi, 2016, 585-586.

¹⁵⁰ Uzunçarşılı, 2011, 403.

üzerinde hakkından geline” diyerek sözü bu araya koydu ve kararı verildi”. Olarak değinilmiştir¹⁵¹.

Şehzade Mustafa herkes tarafından sevilen ilim sahibi bir kişi olmuştur. Şehzade Mustafa’yı ortadan kaldırmak amacıyla Şehzadenin İran Şahı ile iş birliği yaptığı dahi iddia edilmiştir¹⁵². İran Şahı ile iş birliği yapması demek Osmanlı’nın hem iç hem de dışta savaşması demek olacaktır. Kanuni Sultan Süleyman’da Şehzade Mustafa’nın Safeviler ile iş birliğinin ikna olmuş gibidir¹⁵³. Şehzade Mustafa’nın idamında, babasının yaşlandığı ve tıpkı dedesinin yaptığı gibi hayattayken tahtı kendisine devretme isteği iddia edilmiştir. İddia edilen bu düşünceyle babasının gözünden düşmüştür. Öldürüldüğünü duyan Yeniçeriler ise çok üzülmüş ve Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinde parmağı olan veziriazam Rüstem Paşa’nın cezalandırılmasını istemiştir ve Kanuni Sultan Süleyman Yeniçerilerin olası bir ayaklanmasına karşı veziriazamı azletmiştir. Bu olaylarda parmağı olduğu düşüncesiyle Rüstem Paşa veziriazamlıktan alınmış, fakat yerine getirilen Kara Ahmet Paşa da bir süre sonra idam edilmiştir¹⁵⁴.

Kanuni Sultan Süleyman döneminde, hanedan içi sorunların ortaya çıkması, Veziriazam İbrahim Paşa’nın idam ettirilmesi olayı aile içi sorunlarının bir noktada açık vermesi olarak nitelendirilmiştir. Şehzade Mehmet, Mihrimah Sultan, Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim’in anneleri olan Hürrem Sultan, oğullarının gizliden başlattığı taht mücadelesine Şehzade Mustafa’nın öldürülmesiyle birlikte hızlanmıştır. Hürrem Sultan bu mücadelesinde damadı Rüstem Paşa’yla birlikte yol almıştır¹⁵⁵.

Kanuni Sultan Süleyman’ın, Hürrem Sultan’dan olma küçük oğlu Şehzade Cihangir ise 937 (milâdi 1530-1531) yılında doğmuştur ve diğer şehzadelere göre oldukça kırılğan naif, aynı zamanda doğuştan fiziksel bozukluğu olan bir şehzade olarak bilinmiştir. Ağabeyi, Şehzade Mustafa’nın ölümüne de oldukça fazla içerlemiştir¹⁵⁶. Şehzade Mustafa’nın öldürülmesinin ardından o da fazla

¹⁵¹Mehmed Hemdemî Çelebî, 2016, 584.

¹⁵²Mehmed Çavuşoğlu, “Şehzade Mustafa Mersiyeleri”, *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 12, İstanbul, 1982, s. 642.

¹⁵³Ahmet Atilla Şentürk , *Yahyâ Beğ’in Şehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanuni Hicviyesi*, Enderun Yay., İstanbul, 1998, s. LVIII.

¹⁵⁴Cezar, 2011,1110. Emecen, 2002, 516.

¹⁵⁵Emecen, 2002, 516.

¹⁵⁶Uzunçarşılı, 1988, 404.

yaşamamıştır¹⁵⁷. 27 Kasım 1553'te Halep'te ölmesinin ardından naaşı İstanbul'a gönderilmiş ve Şehzade Sultan Mehmet Han türbesine defnedilmiştir¹⁵⁸.

Şehzade Mustafa'nın ve Şehzade Cihangir'in ölümünden sonra Hürrem'in iki oğlu Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid taht için kalan son iki şehzade olmuştur. Hürrem Sultan gizliden oğlu Şehzade Bayezid'i tutmuş ve taht için daha uygun bulmuştur. Onun tahta geçmesi içinde çalışmalar yapmıştır. Ancak 1558 yılında ölümüyle birlikte ömrü taht sahibini görmeye yetmemiştir. Ölümünden sonra ise gizliden yürütülen iki kardeş arasındaki taht kavgası artık açıktan açığa kendini göstermeye başlayacaktır¹⁵⁹. Şehzade Mustafa'nın idamının ardından yaşanan bir isyan hareketi de bu sürece zemin hazırlamıştır.

2. 3. Düzmece Mustafa Ayaklanması

Asker tarafından oldukça sevilen Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra Nahçıvan Seferi'nde tımarlı sipahiler sefere karşı isteksiz tavırlarıyla üzüntülerini belli ederken Kanuni Sultan Süleyman, bu durumun farkına varıp tımarlı sipahilere ihsanlarda bulunmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, Amasya'da bulunduğu sırada 1554'te Düzmece Mustafa olayı vuku bulmuştur. 1554 yılında ilk olarak Rumeli'de çıkan isyan şehzadelik ile hiçbir ilgisi olmayan bir kişi tarafından gerçekleştirilmiş ve bu olay "Düzmece Mustafa Vak'ası" olarak tarihe geçmiştir. Başlangıçta sayıları on binlerde iken gittikçe çoğalarak kırk bin kişiye kadar ulaşmıştır¹⁶⁰. Yeniçeriler, Anadolu sipahileri, bir kısım eşkıya liderleri bu idamı kınamış ve bununla da kalmayıp silah kullanmaya varacak kadar protestolarını belli etmişlerdir. Hatta 1555'te İstanbul'a dönerken Rumeli'de onun otoritesine karşı birleşmişlerdir. İkinci Düzmece Mustafa olayı olarak tarihimize geçen olayda idamdan kurtulan şehzadenin Rumeli'ye kaçtığı, çevresine tımar sahipleri, çiftçiler, suhteler gibi hoşnutsuz grupları topladığı ifade edilmiştir. Makedonya'da mühim bir kuvvet oluşturmuş, Edirne'ye saldırıya geçmiştir. Dobruca'yı ele geçiren Düzmece Mustafa isyanını Kanuni Sultan Süleyman, İran

¹⁵⁷ Cezar, 2011, 1110.

¹⁵⁸ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, 2004, 133.

¹⁵⁹ Cezar, 2011, 1114.

¹⁶⁰ Cezar, 2011, 1111-1112.

Seferi dönüşü Bolu’da duymuş, fakat isyan hareketine zamanında müdahale eden kişi Şehzade Bayezid olmuştur¹⁶¹.

Solakzâde Düzmece Mustafa’dan şöyle bahsetmektedir;

“Yenişehir ve Selânik semtlerinde, nesebi meçhûl, kötü asıllı bir kimse, cibilliyeti bozuk bazı reziller ve şahıslar ile ülfet ederek, ekseriya gezerler ve sohbet için o diyârın oturarak yerlerinde ıyş ü işret hevâsında olurlar idi. Bir gün rastgele, kendisine mensûb havadârlarından nice bir uygunsuz adamlar, söz sırasında ; “Sende şeklen Sultan Mustafa’ya acâyib bir benzerlik vardır” demekle fesâd dolu dimâğına saltanat sevdası düşürdüler”. Sözleriyle açıklamıştır¹⁶².

Düzmece Mustafa, isyan hareketinde zengin ve nüfuzlu insanlarla işbirliği yapmıştır. Ayrıca Rumeli’nin korunmasız yerlerini bulup kendince egemenlik kurmuştur. Niğbolu ve Silistre civarlarındaki Simavna dervişleri de Düzmece Mustafa’ya inanmış ve desteklemişlerdir. Halk zulüm etmişler, zorla vergi toplamışlar, hatta adam öldürmeye varacak kadar ileri gitmeye başlamışlardır. Düzmece Mustafa, kendisine bir hükümet oluşturmaya başlamıştır. Hatta maiyetinde bulunan adamlardan sadrazam, beylerbeyi, vezir ve kazasker tayin ettirmiştir. Bunun yanı sıra lazım olabilecek araç ve gereçlerin de teminini sağlamaya başlamıştır¹⁶³. Kendisinin uzaktan yakından şehzadelik ile ilgili bir kan bağı olmamasına rağmen Şehzade Mustafa’ya olan benzerliğini kullanarak ayaklanma çıkarması üzerine, Şehzade Bayezid de harekete geçmiştir. Şehzade Bayezid bu hadise meydana geldiği sırada ise tahtta muhafazası için Edirne’de bulunmaktadır. Düzmece Mustafa hadisesini bir yandan babasına bildirirken diğer yandan ise isyancıların üzerine bir miktar kuvvet yollamıştır. Aynı zamanda Niğbolu sancak beyi Dulkadirli Mehmet Han’ı da isyanı bastırmakla görevlendirmiştir¹⁶⁴. Bu olayın duyulmasından hemen sonra ise Kanuni Sultan Süleyman, üçüncü vezir olan Sokullu Mehmet Paşa’yı Düzmece Mustafa isyanını bastırmak amacıyla görevlendirmiştir. Sokullu Mehmet Paşa’nın maiyetine ayrıca kapıkulu askerlerinden bazı bölükler ve seçilmiş bin seçme yeniçeri verilmiştir. Düzmece Mustafa hadisesini bastırmakla görevlendirilen bu birlik İstanbul’a gelip hiç zaman kaybetmeden Rumeli’ye gitmişlerdir¹⁶⁵. Ancak padişahın göndermiş olduğu kuvvetlerin çarpışma bile yaşamasına gerek kalmadan hadise çözülmüştür.

¹⁶¹ Shaw, 2008, 146.

¹⁶² Mehmed Hemdemî Çelebi, 2016, 593-594.

¹⁶³ Celalzade Mustafa Çelebi, Haz. Ayhan Yılmaz, *Muhteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakâtü’l Memâlik ve derecâtü’l-Mesâlik*, Kariyer Yay., İstanbul, 2011, s. 345.

¹⁶⁴ Cezar, 2011, 1111-1112.

¹⁶⁵ Celalzade Mustafa Çelebi, 2011, 345.

Kısa bir süre sonra da Düzmece Mustafa'nın kendisine vezir ilan etmiş olduğu akıncı taifesinden olan "Üveyl Tuğca yada Uyul doğdu, Toğca" adındaki kişiyi verilen vaatler sayesinde Düzmece Mustafa'yı ele vermiş ve yakalanmasına vesile olmuştur. Üveyl Tuğca, Dobruca'daki sofular arasına girerek birçok isyancıyı kendi etraflarında toplayan kişilerin de başında gelmiştir. Onun sayesinde isyancıların sayısı kırk bin kişiye kadar ulaşmıştır. Şehzade Bayezid ve Dulkadirli Mehmet Han, kendisini sadrazam olarak tanıtan ve asilerinde başında bulunan Üveyl Tuğca'ya vaatler vermişlerdir. Bu vaatlerden memnun olan Üveyl Tuğca ise düzmeceyi ele vermiş ve yakalanmasını sağlamıştır. Yakaladıktan sonra ise Mehmet Han'a teslim etmiş o da Sokullu'ya teslim etmiştir. Üveyl Tuğca'ya ise mükâfat olarak hatırı sayılır bir zeamet verilmiştir. Asi düzmece İstanbul'a getirilmiş ve sorgulanıp 18 Ağustos 1555 tarihinde idam edilmiştir.

Düzmece Mustafa olayı böylelikle sona ermişken taht kavgalarının nedenlerine bir yenisi eklenmiştir¹⁶⁶. Şehzade Mustafa'ya olan benzerliğini ve adını kullanarak Düzmece Mustafa isyanında bulunan kişi darağacında idam edilmeden önce onu destekleyen kişinin Şehzade Bayezid olduğunu beyan etmiştir¹⁶⁷.

Şehzade Mustafa'nın öldürülmesi, ardından Düzmece Mustafa olayının ortaya çıkması ve taht için iki şehzade olan, Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim'in kalmasıyla taht çekişmeleri başlamış ve ülkedeki huzursuzlukların da artmasıyla taraftar bulmalarını sağlamıştır. XVI. yüzyıl ortalarında Osmanlı Devleti Batı ve Doğu seferleriyle birlikte ilerlemeler kaydetmiştir. Bu dönemde Akdeniz ve Hint Denizi arasındaki bağ tekrar kurulurken Anadolu içinde bulunan Dulkadir-Maraş bölgelerindeki Türkmenler ise içinde buldukları durumdan memnun değillerdir. Bunun sebebi olarak, alınan vergiler ve yapılan tahrirler gösterilmiştir. Türkmenlerin yanı sıra 1520 yıllarında Bozoklu Celal ve 1526-1527 yıllarında ise Şah Kalender Anadolu'da huzursuzluklara sebep olmuşlardır. İsyanlara Şii, Sünnî aynı zamanda tımarlı sipahiler de katılırken, isyanların nedeni daha çok ekonomik sıkıntılar sonucu meydana gelmiştir¹⁶⁸.

¹⁶⁶ Cezar, 2011, 1111-1112.

¹⁶⁷ Fairfax Downey, Çev. Enis Behiç Koryürek, *Kanuni Sultan Süleyman*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1950, s. 198.

¹⁶⁸ Emecen, 2002, 515-516.

2. 4. Şehzadelerin Sancak Yerlerinin Değiştirilmesi Meselesi

Kanuni Sultan Süleyman'ın, yaşının ilerlemesiyle birlikte taht kavgaları da kendini gün yüzüne çıkarmaya başlamıştır. 1550 yıllarının ortalarına doğru ise taht varisi olarak karşımıza Hürrem Sultan'dan olma Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim çıkmaktadır¹⁶⁹. Şehzade Bayezid, Düzmece Mustafa isyanını bastırmaktaki başarının karşılığı olarak resmen veliaht şehzade ilan edilmesini beklemiş, ancak Mihrimah Sultan'ın muhalefetiyle karşılaşmıştır. Mihrimah Sultan, bu isyan hareketinde Şehzade Bayezid'in parmağı olduğu, isyan ateşinin ülkenin içyapısını tehdit eder hale geldiğini görünce koruması altındaki Düzmece Mustafa'yı ortadan kaldırttığı iddialarını ileri sürmüştür. Bu haberler üzerine Kanuni Bayezid'in idam emrini verse de araya Hürrem Sultan girerek sancağının değiştirilmesi için ikna etmiştir¹⁷⁰.

Nahcivan Seferi sırasında Karaman'da bulunan Bayezid, Kütahya'ya giderken Selim ise Manisa da bulunmuştur. Bundan da anlaşıldığı üzere Nahcivan Seferi sırasında Kanuni Sultan Süleyman Bayezid'i Selim'e tercih etmiş gibi olmuştur. 1558 yılına gelindiğinde ise işler tam tersine dönmüş Şehzade Selim Kütahya'dan Konya'ya giderken Şehzade Bayezid ise Kütahya'dan Amasya'ya gitmiştir¹⁷¹. Şehzade Bayezid'in babasından sonra tahtta olma şansı annesi Hürrem Sultan'ın vefatıyla birlikte azalmıştır. Çünkü Hürrem Sultan, oğlu Şehzade Bayezid'i daha çok desteklemiştir¹⁷². 1559 yılına gelindiğinde Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim arasında yıllar süren husumet gün yüzüne çıkmıştır. Araştırma yapmayı çok seven Şehzade Bayezid bundan dolayı "softa" lakabını almıştır. Bayezid askerler tarafından da çok sevilen bir şehzade olmuştur. Kardeşi Şehzade Selim ise av merakıyla tanınmıştır¹⁷³.

Hürrem Sultan, güzel ifadeler ve hoş sözler ile Padişahın kalbine dokunmayı başarmıştır ve gözdesi olmuştur. Padişah'a olan hoş sözleri ise şu şekilde ifade edilir:

¹⁶⁹ Emecen, 2002, 517.

¹⁷⁰ Shaw, 2008, 146.

¹⁷¹Şerafettin Turan, "Şehzade Bayezid'in Babası Kanuni Sultan Süleyman'a Gönderdiği Mektuplar", *Tarih Vesikaları*, C. XVI, S. 1, 1995, s. 120.

¹⁷²Uzunçarşılı, 2012, 315.

¹⁷³ Jorga, 2009, 601.

“Saadetim yıldızı Sultanım, benim sultanım, sultanım hazretleri, canım pasesi, benim can-ü azizim, devletim, saadetim, sultanım, ömrümün hâsılı devletli sultanım, gözüm nuru, iki cihanda ümidim, benim devletim güneşi, saadetim sermayesi sultanım, benim padişahım, şahım sultanım, iki gözümün nuru sermayesi, benim yüzü Yusuf’um sûzi kandım, lâtif nazeninim” gibi hitaplarda bulunmuştur.

Hürrem Sultan Padişah’ın gözdesi olmak ve sarayda hiç kimse ile sorunu olmadığını belli etmek amacıyla padişaha mektuplar yazar iken Şehzade Mustafa’ya da mektup yazmış ve padişah’tan bu mektubun ona iletilmesini dahi istemiştir. Aynı şekilde Padişah’a yazdığı mektupda İbrahim Paşa’yı sevmemesine rağmen ona selamlar iletilmesini istemiştir. Hürrem Sultan’ın ölümünden sonra ise Şehzade Bayezid’i en çok destekleyenler arasında kardeşi Mihrimah Sultan ve eşi Rüstem Paşa olmuştur. Mihrimah Sultan tıpkı annesinin izinden gitmiştir. Şehzade Bayezid, annesinin ölümünden sonrada tahtta babasından sonra kendisi olması düşüncesinden de vazgeçmemiştir¹⁷⁴.

Şehzade Bayezid’in, kardeşi Selim’e karşı tutumları git gide değişmiş, ona karşı hakaret içeren mektuplar dahi yollamıştır. Kanuni Sultan Süleyman Şehzade Bayezid’i defalarca uyanan mektuplar göndermesine rağmen olumlu bir adım görememiştir ve Bayezid lehine şikâyetler daha da artar hale gelmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Hürrem Sultan’ında vefat etmesi sonrası Şehzade Bayezid’i koruyan bir sultanında kalmamasıyla ve tahtta karşı yapmış olduğu tutumlar dolayısıyla iki kardeş arasında doğa bilecek olan çatışmaları engellemek amacıyla şehzadelerin sancak yerlerini değiştirme kararı almıştır. İki şehzadeye de eşit yaklaşım göstermek isteyen Kanuni Sultan Süleyman, Selim’e Manisa Sancağı’ndan Konya’ya gitmesini emrederken aynı şekilde Bayezid’e de Kütahya Sancağı’ndan Amasya’ya gitmesini emretmiştir. İki şehzadeye de yine eşit muamele yapılarak kendilerine 300.000’er akçe tahsis edilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman şehzadelerinin yerlerini değiştirmekle kalmayıp aynı zamanda onların oğullarının da yerlerini değiştirmiştir. Bayezid’in oğlu Orhan Çorum’a gönderirken Şehzade Selim’in oğlu Murad ise Akşehir’e gönderilmiştir. Ancak Şehzade Bayezid’in babasının bu emrini kabul etmesi zaman almıştır. Babasını ileri bir yaşta olması ve babasından sonra tahtta layık olarak sadece kendisini gören Şehzade Bayezid için sancak yerinin değiştirilmesi hiç hesapta olmayan bir olay olarak karşısına çıkmıştır ve bunu kendisine yapılan bir hakaret olarak

¹⁷⁴ Uluçay, 2001, 27-33.

görmektedir. Payitahttan uzaklaştırılmak istenilen Bayezid, kendisinin Kütahya'dan Amasya'ya gidemeyeceğini, bu sancağa çok önem verdiğini ve sancağın gelişmesi için çok meblağlar harcadığını öne sürerek babasının bu isteğini yerine getiremeyeceğini bildirirse de Kanuni Sultan Süleyman emrinden geri durmamıştır. Bayezid'e emredilen sancağa gittiği takdirde harcamalarına karşılık ona ödeme yapacağına dair vaatler vermiştir. Şehzade Bayezid babasının vermiş olduğu emirde kararlı olduğunu anladıktan sonra mecburen sancak yerini değiştirmek amacıyla 15 Muharrem 966 (28 Ekim 1558)'da yola çıkmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid'in Amasya'ya çok yavaş hareket ettiğini öğrenip onun sancağına varmasını kolaylaştıracak birisini tayin etmiştir. Şehzade Bayezid'in Amasya'ya varması için ve ona yardımcı olması için nasihatçi olarak dördüncü Vezir Pertev Paşa eşlik edecek iken yine Şehzade Selim'in yanına da Vezir Sokullu Mehmet Paşa'yı tayin etmiştir¹⁷⁵.

Şehzade Bayezid kendisine doğru yolu gösteren akıl irfan sahibi kimseleri dinlemektense kendisinin babasına karşı isyan etmesi için yol saptırıcı sözler söyleyen kimselerle görüşmüştür. Şehzade Bayezid yolculuğu sırasında oldukça hürmet görmüştür. Ankara'da Cenabizade Ahmet Paşa, hürmet ile karşılarken Çorum'a vardığında ise Ali Paşa tarafından yine hürmet ile karşılanmış ve türlü ikramlarda bulunulmuştur. Şehzade Bayezid, Amasya'dan Tokat'a hareket ettiğinde asıl amacı Sivas'ı istila etmek iken Rum Beylerbeyi Ali Paşa'ya asıl amacının Sivas'ı işgal etmek olduğunu söylememiş avlanmak istediğini ve onunda kendisine eşlik etmesini istemiştir. Ancak Ali Paşa Şehzade Bayezid'in asıl amacının Sivas'ı işgal etmek olduğunu ve Padişaha baş kaldırmak olduğunu anlamış ve av mevsimi olmadığını ve kendisinin de kaleyi Kanuni Sultan Süleyman'ın emri olmadan bırakamayacağını söyleyerek bu isteğini geri çevirmek zorunda kalmıştır¹⁷⁶. Şehzadelerinin sancak yerlerini değiştiren Kanuni Sultan Süleyman, böylelikle olası bir baş kaldırışı ve kardeşler arası doğabilecek olan çatışmayı önlediğini düşünmüştür. Eğer asi tavrılarda bulunurlar ise de iki şehzadeye de taht varisi yapmayacağı tehdidinde bulunmuştur¹⁷⁷. Şehzadelerin yerine ise Kara Osman Paşa diye tanınan ve aynı zamanda İskender Paşazâde

¹⁷⁵ “Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)”, *Osmanlı*, C.XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 110-111. Ayrıca bkz. Shaw, 2008, 146-147.

¹⁷⁶ Münecimbaşı Ahmed Dede Efendi, Haz. İsmail Erünsal, *Münecimbaşı Tarihi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, Tarihsiz, C. II, s. 580-581.

¹⁷⁷ İbrahim Peçevi, 1992, 45.

Mustafa Paşa'nın oğlu ve Yavuz Sultan Selim'in de kızının oğlu olarak tanınmış kişiye devredeceğini belirtmiştir¹⁷⁸.

Şehzade Bayezid, Karaman Beyliğinden Kütahya Beyliğine gönderilince şair olan Firâki de Bayezid'e şu kasideyi yazmıştır:

“Beklerim beyler içinde pâdişahım ben seni
Gönlümün mamur idersin üş viran tahtını
Her hubabı camı mey, söyler lisanı hal ile
Azmi bistam eyleme gel şehri Kütahiyadan
Görmek istersen şehâ ger Bayezid Han Tahtını
Sen yüz aklığı vir Allahım çün bir sevda ile
Germiyan'a geldi, terk itti Karaman tahtını”

Yazdığı mısralardan bir kısmı olup, Karaman'dan Kütahya'ya gidişini dile dökmüştür¹⁷⁹.

İdari düzenlemelerden şikâyetçi olan topluluklar Şehzade Bayezid'e daha çok yakınlaşmışlardır ve şehzadenin babasına karşı tutumları da daha çok sertleşmesiyle birlikte Kanuni Sultan Süleyman da taht konusunda tutumu Şehzade Selime karşı olumlu seyretmiş ve yanında olmuştur¹⁸⁰. Osmanlı'nın kuruluşundan itibaren taht mücadelesi kardeşler arasında hep bir mesele olmuş ve kardeşlerin kendilerine taraftar bulmalarına yol açmıştır. Bu kardeş kavgalarına örnek verilecek olursa; Fatih'in oğulları Şehzade Cem ve Bayezid arasında tahta çekişmesi olmuşken yine aynı şekilde Yavuz Sultan Selim ve kardeşi Ahmet arasında da bu türden taht çekişmeleri görülmüştür. Kardeşler arasında vuku bulan bu taht kavgalarında her seferinde iki tarafın da taraftarları olmuş ve ciddi çekişmeler yaşanmıştır. Yine aynı şekilde Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları olan Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid arasındaki meydana gelen taht kavgası tıpkı bunlar gibi iki şehzadenin taraftar bulması ve taht için mücadele edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Şehzade Bayezid ise kendisine taraftar bulmasında en çok etken olan sebeplerin başında; Anadolu'da başıboş halkın çoğalması, yağma yapmak için bekleyen insanların çokluğu ve Anadolu'da toprağını hiçbir sebep

¹⁷⁸ Mehmed Süreyya, Haz. Seyit Ali Kahraman, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, C. IV, s. 1306.

¹⁷⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1932, s. 234.

¹⁸⁰ Mücteba İlgürel, “Anadolu İsyancıları”, *TDVİA*, C. III, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1991, s. 118.

göstermeden üç yıl üst üste ekilmemesi ve bunun üzerine vergi alınmasından şikâyetçi olan “çiftbozan” halkının çoğalması, yönetimden şikâyet etmesi gibi birçok sebep sayılmaktadır. Şehzade Bayezid de bu durumdan istifade ederek birçok ayan ve eşrafi etrafına toplamıştır. Toplananlar ise kendilerine yağma yapılacak yer ümidiyle ya da Şehzade Bayezid bu mücadeleden galip çıkarsa diyerek garanti iş sahibi olma ümitleriyle yola çıkmışlardır¹⁸¹. Kanuni Sultan Süleyman döneminde halkın üretimi devam ettirmesi, köylerde kalmalarının sağlanması şehre gelmemeleri için teşvik edilmişlerdir. Ancak ülkede baş gösteren isyanlar neticesinde halkın da mağdur duruma düşmesiyle topraklarını terk edenler çoğalmıştır¹⁸².

¹⁸¹Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyânları”*, Cem Yay., İstanbul, 1995, s. 108.

¹⁸²Kâtip Çelebi, Haz. Ensar Köse, *Siyaset Nazariyesi “Düstûru’l-amel li Islâhi’l-halel”*, Büyüyenay Yay., İstanbul, 2016, s. 113.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. 1. YEVMLÜ ORDUSUNUN OLUŞTURULMASI VE KONYA MUHAREBESİ

3. 1. 1. Yevmlülerin İlk Ortaya Çıkışı

Yevmli ya da Yevmlü kelimesi Yevm'den türetilmiş ve yevmiyeli ulûfeli, ücretli anlamlarında kullanmışlardır. Yevmlü kelimesi Şehzade Ahmet ile kullanılmaya başlansa da Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları arasında gerçekleşen mücadelede Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim döneminde daha yaygın olarak anılmıştır. Bunun sebebi ise; Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim olayının, Şehzade Ahmet olayından daha geniş alana etki etmiş olması gösterilmiştir¹⁸³.

Sultan II. Bayezid kendisinden sonra yerine kendisine daha çok benzeyen oğlu Şehzade Ahmet'in geçmesini istiyordu. Bu durum kardeşler arasında bir mücadeleye sebep olmuştur¹⁸⁴. 9. Osmanlı Padişahı olan Yavuz Sultan Selim de kardeşiyle olan mücadelesi sonucu tahtta geçmiştir¹⁸⁵. Şehzade Selim'in kendisi başa geçmek istemesi ve kardeşine karşı tehditkâr mektuplar yazması da bir fayda vermemiş tam tersi Şehzade Ahmet'e olan ilgi daha da artmıştır¹⁸⁶. Bu sebeple de özel bir isim adı altında ulufeli asker toplayan kişi II. Bayezid'in oğlu Şehzade Ahmet olarak tahmin edilmektedir. Şehzade Ahmet'in topladığı ulufeli (ücretli) askerler en eski ücretli asker olarak kabul edilmiştir. Şehzade Ahmet, kardeşi Yavuz Sultan Selim ile mücadele ettiği için Yevmli (yevmlü) adı verdiği askerlere ulufe dağıtmıştır. Yevmlü'ler, Şehzade Ahmet'in ortadan kaldırılmasından sonra da devlet içerisinde yer bulmuş ve hatta Ustacaoğlu Mehmet Han, Diyarbekir'i muhasara ettiği vakit buraya “üç bin Yevmlü ve Karaman leşkeri ile Hüsrev Paşa'yı yardıma memur ettiği” beyan edilmiştir.

¹⁸³ Şerafettin Turan, “ Bayezid II”, *TDVİA*, C. V, İstanbul, 1992, s. 236.

¹⁸⁴ Turan, 1992, 236.

¹⁸⁵ Şinasi Altundağ, “Selim I,” *İA*, C. X, MEB Yay., İstanbul, 1988, s. 423.

¹⁸⁶ M. Çağatay Uluçay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. V, S. 10, İstanbul, 1954, s. 79.

Padişaha başkaldırıp isyan edecek olan kişinin ücretli olarak asker toplaması en kolay yöntemlerden olmuştur. Çünkü isyan edecek kişinin Hıristiyanlardan oluşan asker grubu bulması ve bunları kapıkulu gibi eğitmesi oldukça fazla zaman isteyen bir durum olarak görülmüştür. Diğer yandan ise tımarlı sipahi yetiştirmesi ise yine aynı şekilde uzun vadeli bir dönem gerektirmekte ve bir bölgeye hâkim olma zorunluluğu doğurmaktadır. Bu yüzden ki para karşılığı asker toplamak daha hızlı ve pratik bir yol olmuştur. İnsanları bu mücadele için bir araya getiren noktada para ve verilen vaatler etkili olmuştur¹⁸⁷. Yeniçeri teşkilatına benzer şekilde kurulmuş olan Yevmlü Ordusu ayrıca ulufeye de bağlanmıştır¹⁸⁸.

3. 1. 2. Şehzade Bayezid'in Yevmlü Asker Toplaması

Şehzade Bayezid oldukça cömert ve eli açık bir kimse olarak belirtilmiş ve fakir durumda olanlara her daim yardım etmiştir. Ayrıca Mekke'de fakir olan kimselere de yardımlarda bulunmuştur. Bu nedenlerden dolayı da hasları giderlerini karşılayamaz durumda kaldığı vakit Hürrem Sultan destek vererek aradaki açığı kapatmıştır. Şehzade Bayezid'in mert, cesur, azimli ve yardımsever bir karaktere sahip olması kardeşinin karşısında daha fazla askeri güç toplayabilmesine imkân sağlamıştır. Başa geçer ise de devletin daha da büyüyeceği görüşü hâkim olmuştur¹⁸⁹.

Şehzade Bayezid tahtta geçmek için faaliyete başlamadan önce Kütahya'da ikamet etmiştir. Burada bulunduğu süre içinde Anadolu'nun durumu da eskisi kadar iyi değildir. Tımarlı sipahiler merkezi yönetimden şikâyetçidirler ve ekonominin bozulması da onları olumsuz etkilemiştir. Bayezid ise durumdan faydalanarak tımarlı sipahileri kendisinin tarafına çekmeyi planlamıştır. Bir diğer plan olarak ise Şehzade Selim'i beceriksiz göstermek amacıyla Germiyan'dan Saruhan'a gönderilen hububat nakillerini kestirmiştir. Böylelikle Şehzade Selim'in başarısız ve beceriksizliğini herkese göstermek amacı güdülmüştür. Anadolu halkının yönetime karşı almış olduğu olumsuz tutum ve Şehzade Mustafa'nın öldürülmesinden sonra doğan hoşnutsuzluk da eklenince Bayezid'e

¹⁸⁷ Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Yay., Ankara, 2013, s. 25-29.

¹⁸⁸ Akdağ, 1945, 426.

¹⁸⁹ M. Çağatay Uluçay, "Selim-Bayezid Mücadelesi", *Tarih Vesikaları*, C. I, S. 18, Mart 1961, s. 383-384.

taht yolu için yeni fırsatlar çıkmış ve o da bunları kullanarak taht yolunu açmak istemiştir. Bayezid en çok da kapıkulu halkına karşı tımarlı sipahilerinin almış olduğu tavırdan kaynak bularak Yevmlü askerler yazmaya başlamıştır¹⁹⁰. Ayrıca Düzmece Mustafa isyanına katılan kişiler de Bayezid'in kuvvetleri arasındaydı¹⁹¹. Şehzade Bayezid, mücadelesinde kendisine asker toplar iken; yönetimden memnun olmayanların çoğalmasa, tımarlı sipahilerin kapıkulu olma istekleri Şehzade Bayezid'in işine yaramıştır. Onları kapıkulu olma vaadiyle Yevmlü yazmıştır¹⁹². Peçevi Tarihi'nde Şehzade Bayezid'in eşkıyaları da etrafına topladığını şöyle belirtilmiştir:

“Sultan Bayezid Yevmlü nâmına bu kadar eşkıyayy-ıanud cem etmiş ve kendiye kapıkulu ve sekban ve tüfekçiyan deyu Anadolu ve Karaman'ın ve Ekrad ve Arabın kutta-i tarikin yazmış”¹⁹³.

Şehzade Bayezid'in sarayında Başmabeyinci olan Lala Mustafa Paşa, Şehzade Selim'in sarayına gönderilmiştir. Şehzade Selim'in sarayında veziriazam olabilmek amacıyla bir takım girişimlerde bulunmuştur. Lala Mustafa Paşa Rüstem Paşa'yı kötüler iken Şehzade Selim'e de sürekli veliahtlığının garanti olmadığını belirterek doldurmuştur¹⁹⁴. Şehzadeler arasındaki taht meselesinin körüklenmesinde Lala Mustafa Paşa'nın da etkisi çok olmuştur. Şehzade Selimden önce Şehzade Bayezid'e Lalalık yapan Mustafa Paşa, Şehzade Selim'in mahiyetindeyken Şehzade Bayezid'e kardeşi hakkında bir mektup yazmıştır ve mektubunda da kardeşinin sarhoşluğundan ve kabiliyetsizliğinden bahsetmiştir. Şehzade Bayezid ise Lala Mustafa Paşa'nın bu tutumlarından dolayı kendisinden taraf olduğunu düşünmüştür¹⁹⁵. Şehzade Bayezid, Lala Mustafa Paşa'nın etkisiyle ağabeyine kadın takkesi peştamal ve iplik eğirmeye yarayan öreke göndermiştir¹⁹⁶. İki şehzade arasındaki karşılıklı hakaret dolu mektupların yollanmasına vesile olan Lala Mustafa Paşa bir nevi yapmak istediğine ulaşmıştır. Şehzade Bayezid'in Şehzade Selim'e gönderdiği mektuplar ve hakaret amaçlı gönderdiği kadın giysilerinden haberdar olan Kanuni Sultan Süleyman, bu durumdan rahatsız olmuş ve Şehzade Bayezid'in babasının gözünden düşmesine

¹⁹⁰ Cezar, 2011, 1118- 1119.

¹⁹¹ Shaw, 2008, 147.

¹⁹² Şerafettin Turan, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yay., Ankara, 1997, s. 94.

¹⁹³ Cezar, 2013, 29.

¹⁹⁴ Downey, 1950, 200.

¹⁹⁵ Cezar, 2011, 1117-1118.

¹⁹⁶ Downey, 1950, 200.

neden olmuştur. Öyle ki Şehzade Bayezid'e babası, bu hal ve tutumundan vazgeçmesi gerektiğine dair birçok kez mektuplar yollanmış ancak birçoğu Şehzade Bayezid'in eline ulaşmadığı görülmüştür¹⁹⁷. Solakzâde Tarihi'nde ise Şehzade Bayezid'in kardeşine mektup göndermesinden şöyle bahsetmiştir;

“Sultan Selim Han, her ne kadar kendisi ikrâm ve i'zâz sahibi ise de, gönlü rahat olup, kardeşi tarafından gelen mektupları aynısı ile mes'ûd babaları tarafına ulaştırmakla ihmâl göstermedi. Olduğu gibi hepsini bildirdi. İnatçı Bâyezid Han'ın bu makûle yakışksız fiilleri ve isyânını işaret eden hareketleri ve fiilleri, iktidârı cihâmı kuşatan pâdişâh hazretlerinin mâlumu olunca, aklen ve fikren hiffete düştüğüne haml etti. Padişâhlığının taht ve tacına layıkî mülk ile milletine sezâ olmadığına yakînen vukûf kesbetti ve hiç şüphe kalmadı”¹⁹⁸.

Şehzade Bayezid, annesi Hürrem Sultan'ında ölümünden sonra onu destekleyen güç ortadan kalkması sebebiyle kendisine taraftar arayışına girmiştir. Bayezid'in asker topladığını duyan Kanuni Sultan Süleyman, oğluna vaatlerde bulunmuş ancak Şehzade Bayezid bu vaatlerin sadece kendini oyalamak amacıyla söylendiğini düşünerek Yevmlü asker arayışını hızlandırma kararı almıştır¹⁹⁹.

Şehzade Mustafa'ya destek veren ve tahtta geçmesi için teşebbüste bulunmasına ikna etmeye çalışanlar grup, Şehzade Mustafa'nın ölümünden sonra Şehzade Bayezid çevresinde toplanmaya başlamışlardır. Padişahın yaşlandığını ve artık tahtta başkasının geçmesi gerektiğini söyleyenler, Bayezid'i bu yolda desteklemişlerdir²⁰⁰.

Şehzade Bayezid'in, etrafında sadece yönetimden rahatsızlık duyanlar değil başıboş levendler de toplanmıştır. Şehzade Bayezid, levendler, timarlı sipahiler ve yönetimden memnun olmayan kesimden faydalanarak kuvvetlerinin sayısını git gide arttırmıştır. Şehzade Bayezid'in en baştaki kışkırtıcılarından olanlar arasında ise Aksak Seyfettin, Turgutoğlu Pir Hüseyin, Şah Veli ve Divane Yakup isimlerindeki aşiret beyleri ve beraberlerindeki adamlar bulunuyordu. Bayezid'e katılanlar arasında “Bozkırlı, Turgutlu, Dukakinli, Darendeli, Dulkadirli” gibi boy ve aşiretler vardır²⁰¹. Yevmlü denilen ve Şehzade Bayezid

¹⁹⁷ Cezar, 2011,1117-1118.

¹⁹⁸ Mehmed Hemdemî Çelebi, 2016, 608

¹⁹⁹Şerafettin Turan, “Şehzade Bayezid”, *TDVİA*, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s. 230.

²⁰⁰Tayyip Gökbilgin, “Süleyman I”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 563.

²⁰¹ Turan, 1997, 82-83.

tarafından kurulan orduda timar almak için toplanmamışlar, sipahilerde dâhil timardan kurtulup kapıkulu olmak amacıyla orduya katılmışlardır²⁰².

Peçevi Tarihi'nde yine Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim'i karşı karşıya getiren sebepler döngüsü şöyle anlatılmıştır; Şehzade Selim, Lala Mustafa Paşa ile birlikte iş çevirerek Şehzade Bayezid'i kıskırtmışlardır. Hatta Lala Mustafa Paşa Şehzade Bayezid'e bir mektup yazıp eğer fırsatını bulur ise Şehzade Selim'i ortadan kaldırmayı teklif etmiş ve bu mektuptan da Şehzade Selim'i haberdar etmiştir. Mektuplarında sürekli olarak Şehzade Selim'in sarhoşluğundan beceriksizliğinden dem vurmıştır. Şehzade Selim ise sürekli olarak kardeşi Şehzade Bayezid'in Rüstem Paşa tarafından kandırıldığı düşüncesine tabi kalmıştır. Hatta Şehzade Bayezid'in, kardeşine hakaret dolu mektuplar yazmasına kadın giysileri göndermesine vesile olan kişi de Lala Mustafa Paşa'dan başkası değildir. Tüm bu ortamı hazırlayan Lala Mustafa Paşa, Şehzade Bayezid'e babası tarafından gönderilen nasihatçileri ve nasihatleri ortadan kaldırmıştır. Şehzade Bayezid'in, isyan bayrağını çekmesine teşvik etmiş ve kendisinin de ona tabi olacağını beyan ederek onu cesaretlendirmiştir. Tüm bunların ardından cesaret alan Şehzade Bayezid "Yevmlü" (uğurlu) adı altında birçok asker toplamıştır. Peçevi'nin deyiimiyle eşkıya toplanmıştır. Kanuni Sultan Süleyman, bu olup biteni öğrendikten hemen sonra ise Şehzade Selim'e destek amaçlı kişiler görevlendirmiştir. Anadolu Beylerbeyi olan Cenabi Ahmet Paşa ardından Karaman Beylerbeyi olan Solak Ferhat Paşa ve Şehzade Selim'inde bir dönem lalası olan Zülkadriye Beylerbeyi olan Keylun Ali Paşa'yı ve en son olarak da yanlarında Adana Valisi görevinde olan Piri Paşa'yı görevlendirmişlerdir. Bu kişilerin kendilerine tabi olan kuvvetlerini de yanlarına almaları kaydıyla birleşmelerini ve olası bir hadiseye karşı tedbirli olmalarını ve Şehzade Selim'e destek olmalarını emrini vermiştir. Bu savaştan sonra ise Lala Mustafa Paşa'nın akıbeti belirsiz kalmıştır. Çünkü Şehzade Bayezid yazdığı bir mektup ile Lala Mustafa Paşa'nın yaptırdıklarını anlatmış ve ne yapmış ise onun fitneleri yüzünden cereyan ettiğini bildirmiştir. Bu mektup da Padişah'a gidecek iken haydutların eline geçmesi sonucu Lala Mustafa Paşa'dan da haber kesilmiştir²⁰³.

²⁰² Mustafa Akdağ, "Timar Rejiminin Bozuluşu", AÜ *DTCF Dergisi*, C. III, S. 4, Ankara, 1945, s. 426.

²⁰³ İbrahim Peçevi, 1992, 273- 277.

Solakzâde Tarihi'nde Şehzade Bayezid'in Lala Mustafa Paşa etkisinde kalmasını şöyle belirtmiştir;

“Hâsl-ı kelâm, Bâyezid Han, Lala Mustafa Paşa'nın sözü ile amel etti. Selim Han'a uydu ve ulaştı. İş bilir misâli etrafını dolaştı. Bazen kadınlara mahsûs elbiseler göndermekle ve bazen mektuplar yazmakla meydan okudu. Böylece uygunsuz hareketlerden geri kalmadı. Gaddar Lala ise, fitne çıkarmaktan el çekmeyerek, gerek kendisine ve gerekse Sultan Selim'e gelen mektupları, arakiyeleri ve câmeleri, aynen yüce saltanat tarafına irsâl ettirdi”²⁰⁴.

Şehzade Bayezid, yanına gelenlere ulufe vereceği sözü vermiş ve sözünde de durmuştur. Ancak ulufeleri vermekte git gide sıkıntılar çekmeye başlamıştır. Bu yüzden de kendi şahsına ait olan bazı malların satılması yolunu izleme kararı almıştır. Bunlar da yeterli olmamaya başlayınca bazı kişilerden borç isteme yoluna gitmiştir. Şehzade Bayezid, para sıkıntısının yanı sıra cephanesinin sıkıntısı da çekmiştir. Ancak Şehzade Bayezid'in, eksikliğini duyduğu cephanesinin eksikliğini ise yine ona katılmak isteyen ve onu destekleyenler tarafından giderilmeye çalışılmıştır. Cephanesinin yardımı yapanların arasında Diyarbakır Kethüdalığında bulunan Osman Paşaoğlu da bulunmaktadır. Şehzade Bayezid, kendisine katılmak isteyen herkesi kabul etmiştir. Bunun nedeni ise kimsenin gönlünü kırmamak iyi veya kötü tüm kuvvetleri bünyesinde bulundurmamak ve kendisine karşı oluşabilecek olası bir isyanın önüne geçmek olarak görülmüştür. Kendisine katılanlara söz verdiği gibi ulufe verirken aynı zamanda onları bir defterde kayıt altında tutmuş ve gönüllerini yüceltmek içinde düzenlediği tören ile birlikte kaftan bile giydirmiştir²⁰⁵. Tüm yaptıklarının sonucu olarak Şehzade Bayezid tamamen babasının gözünden düşmüştür²⁰⁶.

Şehzade Bayezid ister kendini savunmak için ister taht için asker toplamış olsa da bunu haber alan Kanuni Sultan Süleyman, hemen Şehzade Selim'in de hazırlık yapmasını emretmiştir. İki şehzade arasındaki asker toplamadaki farklardan birisi de Şehzade Bayezid, kendi başına ve kendi düşüncelerine göre hareket edip asker toplar iken Şehzade Selim, babasının emirleri ve desteği karşısında itaatkâr bir duruş sergilemiştir²⁰⁷.

²⁰⁴ Mehmed Hemdemî Çelebi, 2016, 611.

²⁰⁵ Turan, 1997, 84-85.

²⁰⁶ Ahmed Refik Altunay, “Konya Muharebesinden Sonra Şehzade Bayezid'in İran'a Firarı”, *TOEM*, S. 36, 1331, s. 710.

²⁰⁷ Gökbilgin, 2002, 566.

Şehzade Bayezid babasına her fırsatta “Kulunuzam, kurbanınızam, ayağınız türabıyam. Canım ve başım yolunuza fedâ ola!” diyerek amacının kötü olmadığını asker toplayarak asi olmadığını iyi niyette olduğunu dile getirmiştir²⁰⁸.

3. 1. 3. Şehzade Selim’in Yevmlü Asker Toplaması

Mihrimah Sultan ve Şehzade Bayezid kişilik ve düşünce yapıları itibari ile anneleri Hürrem Sultan’a benzetilirken Şehzade Selim ise daha çok zevk ve sefaya düşkün olarak belirtilmiştir. Şehzade Selim, babasının emirlerini yerine getirmesi ve uyması bakımından padişahın daha çok sevilen şehzadesi olmuştur. Şehzade Selim, görünüş itibari ile babasından çok annesi Hürrem Sultan’a benzetilmekteydi. Bu yüzden lakabı “Sarı Selim” olarak bilinmiştir²⁰⁹. Hürrem Sultan’ın oğulları arasında Bayezid’e karşı büyük oğlu Şehzade Selim’i desteklediği rivayet edilmiştir. Ancak bu ihtimal zayıf bir ihtimal olarak değerlendirilmiştir²¹⁰.

Kanuni Sultan Süleyman, halefi olarak Şehzade Selim’i görmeye başlamış ve ardından 1548’de İran Seferi’ne gittiğinde Seyid Gazi kendisini karşılayan Şehzade Selim’i Edirne’ye göndererek bir nevi tahtı ona emanet etmiştir. Bu durum Şehzade Bayezid’i ayağa kaldıran nedenler arasına girmiştir. Düzmece Mustafa olayındaki tutumundan sonra da Şehzade Bayezid babasının gözünden iyice düşmüştür. Ardından da Şehzade Selim Nahçıvan Seferi’ne katılarak (1554) babasının tek varisi olma yolundaki güvenini sağlamlaştırmıştır²¹¹.

Anadolu, Karaman ve Maraş Beylerbeyileri Kanuni Sultan Süleyman’ın emri ile birlikte Şehzade Selim’e yardım etmek amacıyla gönderilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid’in asker toplama hazırlığını öğrenir öğrenmez Şehzade Selim’e yardımda bulunmaya başlamıştır²¹². Babasının emri ile Şehzade Selim’e barut, fitil vb. mühimmatlar gönderilmiştir. Elli kantar barut, bir yük fitil otu ile tüfek fitili gönderilmiştir. Gönderilen malzemelerin de bir an önce yerine

²⁰⁸ Turan, 1997, 98.

²⁰⁹ Uluçay, 1961, 378-379.

²¹⁰ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yay., İstanbul, 1948, C. II, s. 309.

²¹¹ Mücteba İlgürel, “Zirveden Düşüş: II. Selim’den III. Mehmed’e”, C. VI, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 41.

²¹² Uluçay, 1961, 378-379. Shaw, 2008, 147.

ulaştırılması ve ulaştığında yazıyla bildirilmesi istenmiştir²¹³. Vezir Ahmet Paşa'dan da Şehzade Selim'e gönderilen malzemelerin yerine ulaştığından emin olunması ve ihtimam gösterilmesi istenmiştir²¹⁴. Ayrıca Şehzade Bayezid'e gelen destekleri engellemek amacıyla katılanların önlerinin kesilmesi hatta öldürülmeleri emredilmiştir. Emredildiği gibi öldürülenlerde olmuştur. Bunlar arasında "Dukakinoğlu Hasan Kethüda" da yer almıştır. Devletin her kademesindeki kişiler büyük bir titizlik ile takip edilmiş ve Şehzade Bayezid'e yardım edenler devlet bünyesinden uzaklaştırılmıştır.

Şehzade Selim ise kardeşinin hazırlıklarına nispeten babasının da desteğini alarak kendi hazırlıklarına başlamıştır. Ulûfe dağıtmış, timar ve terakkiler bile vermiştir. Şehzade Selim yine kardeşi Bayezid gibi kendisine katılanların ileride kapıkulu olacaklarına dair vaatlerde bulunmuştur. Ancak bu durum kapıkulları için sevindirici olmamıştır çünkü Kapıkulları dışarıdan yabancıların ocağa alınmasını hoş karşılamamışlardır. Ortaya çıkan mücadele sadece Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid veya Şehzade Selim mücadelesi değil aynı zamanda kapıkulları ve timarlı sipahiler arasında oluşan mücadele şeklini almıştır. Böyle olmasının sebebi ise eğer mücadeleyi Şehzade Bayezid elde eder ise Kanuni Sultan Süleyman'ın tahtından olabileceği düşüncesidir. Bunun yanında kapıkulları da özelliklerini yitirmiş olacaktır. Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Selim'in asker toplamada yetersiz olduğunu anladığı vakit verdiği emir ile birlikte Şehzade Selim'in kararlarına saygı duyulmasını ve kendi emirleri gibi titizlik ile yerine getirilmesini söylemiştir²¹⁵. Ayrıca Şehzade Selim'e yardımda bulunan Kanuni, gerekli olan askeri ve teçhizatı karşılamakta doğacak masraflar için 60.000 akçelik bir terakki vermiştir²¹⁶.

Kanuni Sultan Süleyman, oğlu Şehzade Bayezid'in toplamış olduğu askerlerini dağıtmayacağını anladıktan sonra Şehzade Selim'e daima destek olacağı güvenini vermiştir. Şehzade Bayezid'in üzerine gitmeye karar verdiğinde ise başta Anadolu ve devamında Karaman, Maraş ve Sivas Beylerbeyine Konya'da toplanmalarını söylemiştir. Erzurum'dan ise 300 asker ve savaş teçhizatı istemiştir. Şehzade Selim'in Konya'da savunma halinde bulunmasının

²¹³ BOA. MD. C. III, Hk. 15.

²¹⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 16.

²¹⁵ Turan, 1997, 94-97.

²¹⁶ Gökbilgin, 2002, 568.

daha makul olacağı düşüncesine varılmıştır. Ayrıca Konya'nın Mevlana Şehri olmasının verdiği önemi de düşünmüştür²¹⁷.

Şehzade Selim, babasından da aldığı destek ile kardeşi Şehzade Bayezid'e göre oldukça kuvvetli bir ordu hazırlamıştır. Ayrıca kardeşine göre sayıca oldukça üstünlük sağlamıştır. Şehzade Selim'in adamları; “vezir”, “beylerbeyi” gibi deneyim sahibi kimselerden oluşurken, Şehzade Bayezid'in topladığı kişilerin çoğu deneyimi olmayan kişilerden oluşmuştur. Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid'in Amasya'da asker topladığını öğrendiğinde tarafını Şehzade Selim'den yana kullanmıştır.

Kanuni Sultan Süleyman, oğlu Şehzade Bayezid'in tutumu hakkında da Şeyhülislam Ebussu'ud Efendi ve bazı din adamlarından fikir almıştır. Din adamlarından aldığı bilgiler neticesinde de “bagi” yani asi olarak ilan edilen Bayezid'in katli konusunda fetva alınmıştır. Bayezid babasına karşı asi gözükmemeye çalışsa da başarılı olamamıştır ve toplamış olduğu ordunun dağıtılması emrini getiren ve aynı zamanda da Şehzade Mustafa'nın ağalarından biri olan Veli'yi idam ettirdiği gibi bir kadıyı da Ankara'da hapse attirmiştir. Toplamış olduğu askerlere vermek amacıyla bazı yerlerde halktan para toplatmıştır ve halka kötü davranılmıştır. Bayezid'in askerlere ulufe vermek amacıyla Amasya, Sinop, Tokat, Niksar, İskilip ve Ankara halkından flori toplatmıştır²¹⁸.

Şehzade Selim, kardeşi Şehzade Bayezid'in, asi oluşunu şöyle dile getirmiştir;

“Karındaşum Bayezid bagy idüp, üstüme leşker çeküp gelür oldukda merhûm u mağfîret penah Hu'dâvendgâr hazretlerine i'lâm-ı hâl eyleyüp arz eyledüğümüzde hatt-ı hümâyûnlarıyla buyurmuşlar ki Üstüne gelüp yazduğı ra'iyetden Yevmlü tâ'ifesin memleketten yazup karşı turasın, anun gibiler kılıca turmaz kaçarlar, kırıldukları yeğdür dimişlerdi”²¹⁹.

²¹⁷ Turan, 1997, 100.

²¹⁸ Gökbilgin, 2002, 549.

²¹⁹ Selâniki Mustafa Efendi, 1999, 56-57.

3. 1. 4. Konya Muharebesi

Konya, XVI. yüzyılda doğuya yapılan seferlerde Osmanlı Devleti'nin konaklama yeri olmuştur²²⁰. Konya, Kanuni Sultan Süleyman döneminde önce Şehzade Bayezid ve sonrasında Şehzade Selim'e sancaklık yapmıştır. Ardından ise iki kardeş arasında gerçekleşen hadiseler ve taht kavgası nedeniyle Konya'da iki kardeş 1559'da karşı karşıya gelmiştir²²¹. Rüstem Paşa'nın düşüncesine göre Şehzade Bayezid için Amasya'da konaklamak daha kolay olacaktır. Tıpkı Yavuz Sultan Selim'in, İran Seferi'ne çıktığı vakit Amasya'da kışladığı gibi Şehzade Bayezid de askerleriyle birlikte Amasya'da konaklayabilir görüşünde bulunulmuştur. Şehzade Bayezid, giderek büyüyen ordusunu barındırmakta ve doyurmakta zorluklar çekmeye başlamıştır. Bu yüzden de artık Amasya'da kalamayacağını anlamış ve Çorum'a yönelmiştir. Buradan ise 14 Nisan 1559'da Ankara'ya doğru yol almıştır. Ankara'dan sonra ise Konya'ya yönelmiştir²²². Şehzade Bayezid'in kardeşi ile olan taht kavgasından kaynaklanan olay giderek bir iç savaşa dönüşmüştür²²³. Şehzade Selim, kardeşinin ilerleyişini durdurmak amacıyla Maraş Beylerbeyi Ali Paşa ve beraberinde askerleri görevlendirse de başarılı olamamıştır²²⁴. Solakzâde ise iki ordunun karşı karşıya gelmesini şöyle belirtmiştir; “Bir seher vakti, yüksek gökyüzünün çevresi, kızıla bulanmış şafakla birlikte renklere boyandığında, âlemi aydınlatan güneş, karanlığa mahkûm yıldızlar üzerine kılıç çekerek târumâr etmiş idi”. “ İki tarafın lalaları ve ağaları tamimiyle tertib eyleyip zafer-nişan askerlerin tezyin eylediği tarhlarında eteklerini toplayıp, harb u kıtâl için meydana azm eylediler”²²⁵.

Şehzade Selim, beraberindeki askerler ile birlikte “Cembağı” denilen yerde konaklamayı tercih etmiştir. Şehzade Bayezid ise kendisinin affedilemeyeceğini ve asi şehzade olarak ilan edildiğini duyar duymaz yanına adamlarını da alıp Konya üzerine yol almıştır ve “Keykus” denilen yere kadar gelmiştir²²⁶. Şehzade Bayezid, saltanat mücadelesi için karşı karşıya geldiği

²²⁰ Besim Darkot, “Konya”, *İA*, C. VI, MEB Yay., İstanbul, 1977, s. 849.

²²¹ Tuncer Baykara, “Konya”, *TDVİA*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2002, s. 185.

²²² Turan, 1997, 98.

²²³ Akdağ, 1995, 109.

²²⁴ Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeât*, TBB Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, C. II, s. 21.

²²⁵ Mehmed Hemdemî Çelebi, 2016, 613.

²²⁶ Turan, 1997, 103.

kardeşi Şehzade Selim ile giriştiği Konya Muharebesi'nde ilk başlarda üstünlük sağlamıştır. Ancak muharebe sonuna kadar aynı şekilde devam etmemiştir²²⁷. Konya Muharebesi'nde, Şehzade Selim'i sevmeyen Yevmlü askerlerin isteksizce muharebeye katıldıkları söylenmektedir²²⁸.

Şehzade Bayezid ilk saldırıya geçtiği vakit Şehzade Selim'in kuvvetlerinde 8.000 kayıp yaşamıştır. Sol kanatta Piri Paşa yara almıştır. Şehzade Bayezid, Selim'in sol tarafından korumaya alan adamlarını ağır yenilgiye uğrattırırken Lala Mustafa Paşa ise durumu öğrenir öğrenmez yardımda bulunmuştur. Bu yardım ile birlikte Şehzade Selim, sağ koldaki kuvvetlerini daha da güçlendirmiştir. Şehzade Selim, "Lala Mustafa Paşa"dan savaş alanı için öneriler almış, bunları yerine getirmiştir. "Sağ kola Anadolu Beylerbeyi Cenabi Ahmet Paşa'yı, sol kol'a Karaman Beylerbeyi Ferhat Paşa, Maraş Beylerbeyi Ali Paşa ve Adana Hâkimi Ramazanoğlu Piri Paşaları koymuştur"²²⁹. Konya yakınlarında 30 Mayıs'ta meydana gelen çatışmada Şehzade Bayezid yenilgiye uğramıştır²³⁰.

Şehzade Bayezid, başarısız olduğunu anladığı vakit adamlarıyla birlikte geri çekilme kararı almıştır. Amasya'ya çekilen Bayezid, kendi adına Amasya Müftüsü Muhyiddin Cürcâni'yi babasına göndererek yaptıklarından pişman olduğunu ve affedilmesini rica etmiştir²³¹. Şehzade Selim ise babasına yazdığı bir mektupla başarısını anlatırken Kanuni Sultan Süleyman Şehzade Bayezid'in İran'a kaçma düşüncesini önceden tahmin ederek kaçmasını önlemek amacıyla hudut boylarının tutulmasını emretmiştir. Şehzade Bayezid ise bu sırada affını beklemektedir²³². Ancak babası kendine baş kaldıran şehzadesini affetmemiştir. Şehzade Bayezid babasından af dilemesine rağmen istediği cevabı alamaması ve af edilmemesi üzerine tüm ümitlerini yitirerek yanına dört oğlunu da alıp Amasya'dan kaçmaya karar vermiştir²³³. Solakzâde Tarihi'nde babasından af dilemesi şu satırlar ile dile getirilmiştir;

“Kul günah itse nola afv-ı şehinşâhî kanı,

²²⁷ Uzunçarşılı, 2011, 407.

²²⁸ Danişmend, 1948, 312.

²²⁹ Turan, 1997, 103-104.

²³⁰ Emecen, 2002, 517.

²³¹ “Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)”, 1999, 112.

²³² Gökbilgin, 2002, 549.

²³³ Turan, 1992, 231.

Tutalım iki elim kanda imiş kerem kanı,
Günâhım bildim eylersem nola şefkat ricâ senden,
Benim devletlü hünkârım hatâ benden atâ senden”²³⁴.

Ebussu’ud Efendi’den alınan fetvayı uygulamaya kararlı olan Kanuni, asi şehzadenin yakalanması emrini değiştirmemiştir²³⁵. Affedilmeye ve merhamete layık görülmeyen, saltanat uğruna kardeşi ve babasıyla karşı karşıya gelen ve çatışan Şehzade Bayezid son çareyi çocuklarıyla birlikte Şah Tahmasp’a sığınmakta bulacaktır²³⁶. Konya Muharebesi’nden sonra meydana gelen olumsuzlukları gidermek amaçlı Konya Ereğli arasında bir köy kurulması, cami, han, hamam, yapılması ve vergiden muaf tutulmaları kararı alınmıştır²³⁷.

Şehzadeler muharebesini Selânikî Mustafa Efendi şöyle ifade etmiştir:

“Velâkin âsitâne-isa’âdetden bile çıkup, gidenlerden üç yüz elli neferden mâ-adâsı sonradan dâhil olup, sekiz bin neferden mütecâviz olmuşlar. Anların dahi ekseri bî-edeb harâm-zâde kattâl evbaş u kallâşları Şehzade Muhârebesinde yoldaşlık itdiler, ağalar mahal-i fursatdur diyü mâl-i ferâvânların alup, mâ-dûn-ı aşere yazmışlar”²³⁸.

3. 1. 5. Şehzade Bayezid’in Amasya’dan Ayrılışı ve İran’a Kaçışı

Kanuni Sultan Süleyman, muhteşem geçen saltanat yılları Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid’in öldürülmesi olayları ile gölgelenmiştir²³⁹. Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid’in yakarışlarına cevap vermemiş ve asi olarak ilan edilen şehzadenin yakalanması için Sokullu Mehmet Paşa’ya da emir vermiştir. Şehzade Bayezid’in geçeceği her yeri ve gideceği her yeri düşünen Sultan, Kırım Hanı, Kefe Beyi ve Şam Bey’ine kadar pek çok bölgeye haberler salmış ve asi şehzadenin bir an önce bulunup kendisine teslim edilmesi için uğraşmıştır. Şehzade Bayezid’in yapmış olduğu bu isyan hareketi Kanuni Sultan Süleyman nezdinde küçük bir baş kaldırış olarak nitelendirilmemiş, titizlikle takip edilmiş ve olası bir saldırı göz önüne alınarak kalelere asker takviyeleri

²³⁴ Mehmed Hemdemî Çelebî, 2016, 615.

²³⁵ “Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)”, 1999, 112.

²³⁶ Ahmet Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1984, s. 40.

²³⁷ *Numaralı Mühimme Defteri(1558–1560)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1993, Hk. 993.

²³⁸ Selânikî Mustafa Efendi, 1999, 58.

²³⁹ Turan, 1995, 118.

gerçekleştirilmiştir²⁴⁰. Kapıkulu askeri gerek savaş durumunda ülkede koruma ve savunmayı sağlamak gerek barış halinde muhafazayı sağlamak, merkezi otoriteyi temsil etmek gibi güçlü bir konuma gelmişlerdir. Özellikle kalelerin bulunduğu yerlerde kapıkulları görevlendirilmiştir²⁴¹.

Şehzade Bayezid'in her tarafa kaçma ihtimali göz önüne alınmıştır. Bunun içinde tedbirler arttırılmıştır. Şehzade Selim'e gönderilen hüküm ile Vezir Mehmet Paşa ve Erzurum'da olan beylerbeyleri ile iş birliği içinde olunarak Kara Amid'de toplanmaları söylenmiştir²⁴². Diyarbakır Beylerbeyi'ne Muş Ovası'nda, Anadolu Beylerbeyi'ne Tercan'da, Dulkadirli Beylerbeyi'ne ise Bitlis civarlarında hazır halde bulunmaları emredilmiştir²⁴³. Akabinde Rum Beylerbeyi'ne de Şehzade Bayezid'in ele geçirilmesi hakkında bir hüküm gönderilmiştir²⁴⁴. Şehzade Bayezid'in isyan edip kaçmasından sonra birçok beye hüküm gönderilmiştir. Bunlardan bazıları da şöyledir; Diyarbakır Beylerbeyi²⁴⁵, Kırım Hanı²⁴⁶, Şam Beylerbeyi²⁴⁷, Kefe Beyi²⁴⁸ olmuştur.

Trabzon Beylerbeyi'ne gönderilen bir hüküm ile de Şehzade Bayezid'in deniz yolu ile Çerkezistan taraflarına kaçmasına engel olunması ve kaçmaması için gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir²⁴⁹. Şam Beylerbeyi'ne gönderilen hüküm ile Şehzade Bayezid'in yenilgiye uğradığı sancakların ve reayanın korunması için ve Şehzadenin yakalanması için Arab kabileleri ile birlikte buna engel olunması istenmiştir²⁵⁰. Bağdat Beylerbeyi'ne²⁵¹ ve Basra Beylerbeyi'ne²⁵² de aynı şekilde hüküm gönderilmiş ve Şehzade Bayezid oralara gelirse yakalanması ve bir yere bırakılmaması istenmiştir. Şehzade Bayezid, yenilgisini anladıktan sonra Amasya'ya gittiğinde buradan reayadan at, davar, akçe, alıp firar etmek üzere olduğu haberini alan Kanuni Sultan Süleyman, Mehmet Paşa'ya

²⁴⁰ Sadullah Gülten, "Kanuni'nin Maktûl Bir Şehzadesi: Bayezid", *Odû Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Dergisi*, C. III, S. 6, Aralık 2012, s. 200.

²⁴¹ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2012, s. 95.

²⁴² BOA. MD. C. III, Hk. 225.

²⁴³ BOA. MD. C. III, Hk. 225.

²⁴⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 34.

²⁴⁵ BOA. MD. C. III, Hk. 1.

²⁴⁶ BOA. MD. C. III, Hk. 3.

²⁴⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 8.

²⁴⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 4.

²⁴⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 35.

²⁵⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 8.

²⁵¹ BOA. MD. C. III, Hk. 60.

²⁵² BOA. MD. C. III, Hk. 61.

yazdığı hüküm ile olanları bildirmiş ve Şehzade Selim ile birlikte olup kaçmasına engel olunması için tedbir alınmasını istemiştir²⁵³. Ancak bu iddiaların bir kısmı doğru olsa bile Şehzade Bayezid yanlılarının yardımlarını da göz ardı etmemek gerekir. Öyle ki muharebeden sonra Amasya'ya giden Şehzade Bayezid'e at, davar yanı sıra asker dahi toplamışlardır²⁵⁴.

Samsun, Sinop ve Trabzon'a kadar yol üzerindeki kadılar uyarılmış ve Şehzade Bayezid'in denizden firarına izin verilmemesi, aksi takdirde ise Şehzade Bayezid'in kaçmasına yardım edecek ve izin verecek olan olursa onlarında cezalarının verileceği bildirilmiştir²⁵⁵. Aynı şekilde bir diğer hükümde Kefe Beyi'ne gönderilmiş ve kardeşiyle karşı karşıya gelen Şehzade Bayezid'in kaçmasına engel olmalarını, ister ölüsü ister dirisini getirmeleri söylenmiştir²⁵⁶. Bunun karşılığında çeşitli mükâfatlar vaat edilmiştir. Örneğin, eğer ki kim Şehzade Bayezid'i ele geçirirse veya ele geçirdiğine dair delil sunar ise Sancakbeyi ise Beylerbeyi olmaya laik görülecek, zaîm ise sancak, râiyyet ise zeamete, eğer ki aşiret ise ya da kabileden ise avârız-ı divâniye ve tekâlîfi örfiyeden muaf olacaklardır²⁵⁷. Gerçekten de Şehzade Bayezid'in yakalandığı haberini verene verilen sözler tutulmuştur. Şehzade Bayezid ayrıca firar ettikten sonra kendisini isyana sürükleyen ve yoldan çıkarmanın Lala Mustafa Paşa olduğunu beyan eden bir mektup yazmıştır²⁵⁸.

Şehzade Bayezid'in firarından sonra geride kalan her şey, kendi soyundan gelen kimseler ve işe yarar her ne var ise bir defter halinde belirlenip gönderilmiştir²⁵⁹. Şehzade Bayezid'in oğlanlarının defterlerini gönderildikten sonra ise işe yarayabilecek çadır, cephane, kitap ve oğlanların kira davarları iskeleden İstanbul'a gönderilmiştir²⁶⁰. Şehzade Bayezid'in iç halkının, ilk olarak İstanbul'a gönderilmesi için bir hüküm gönderilmiştir²⁶¹. Ancak daha sonra Bursa

²⁵³ BOA. MD. C. III, Hk. 32, 33, 37.

²⁵⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 281.

²⁵⁵ BOA. MD. C. III, Hk. 38.

²⁵⁶ BOA. MD. C. III, Hk. 44.

²⁵⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 59.

²⁵⁸ Mehmed Hemdemî Çelebî, 2016, 614.

²⁵⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 153.

²⁶⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 210.

²⁶¹ "Silistre Beyi Sinan Paşa'ya: Şehzade Bâyezid'in İstanbul'a gönderilecek eşyaları ve iç halkı için gereken harç, araba ve saire hakkında" Bkz. BOA. MD. C. III, Hk. 280/ 281.

Kadısı'na gönderilen bir hüküm ile kale içinde uygun bir eve yerleştirilmesinin uygun olacağına karar verilmiştir²⁶².

Kütahya Kadısı'na gönderilen hüküm ile de Şehzade Bayezid'in yenilgiye uğradığı sırada bindiği at ve eğeri dahi el konulmak üzere istenmiştir. Eğer, at ve eğeri Anadolu kethüdası elinde ise alınıp gönderilmesi istenmiştir. Binddiği gümüş eğer, bozdoğanı ve mükemmel diye tasvir edilen atı da böylece el konulanlar arasına girmiştir²⁶³. Şehzade Bayezid'in Malatya gibi Anadolu'nun çeşitli yerlerinde bulunan haslarına da el konulması için hükümler gönderilmiştir²⁶⁴. Aras suyu kenarında Karadere'de Şehzade Bayezid kendisini yakalamaya çalışan üç beylerbeyi tarafından sıkıştırılmış ve bir muharebeyle daha karşı karşıya kalmıştır. Ancak Şehzade Bayezid daha fazla kayıp vermemek ve öncelikle durumunu korumak amacıyla bir çatışmaya girmemeye özen göstermiştir. Bu yüzden de Aras suyunu geçip kendisini yakalamaya çalışanlardan kaçmaya başlamıştır²⁶⁵. Şehzade Bayezid'in Aras suyunun ötesine geçtiği haber alındıktan sonra, Diyarbakır, Erzurum Beylerbeyi'nden çeşitli haberler geldiği, Van Beylerbeyi'nden de ne tarafa gittiği haber alınırca bildirmesi istenmiştir. Yine aynı şekilde Erzurum Beylerbeyi'ne de haber alır ise söylemesi söylenmiş ise de bir netice alınamamıştır²⁶⁶. Şehzade Bayezid, kardeşi ile girdiği mücadelede başarısız olması sonucu Acem tarafına kaçma düşüncesine girmiştir²⁶⁷.

Alınan bütün tedbirlere, tehditlere ya da vaatlere rağmen Şehzade Bayezid'in kaçmasına yardım ve yataklık eden devlet adamları da olmuştur. Örneğin, kaçıışı sırasında yanında on iki bine yakın kişi olduğu söylenen Şehzade Bayezid'i durdurmak için görevlendirilmiş olan Erzurum Beylerbeyi Ayas Paşa, Şehzadeyi durdurmadığı gibi aynı zamanda atları için nal ihtiyaçlarını da karşılamıştır. Şehzade Selim ise bu hadiseyi öğrenir öğrenmez babası Kanuni Sultan Süleyman'a bildirmiş ve Ayas Paşa'nın cezası ölüm olmuştur²⁶⁸.

Acem tarafına kaçma düşüncesine sahip olan Şehzade Bayezid, ilk olarak Revan Hani'nin yanına gitmiştir. Daha sonra ise Kazvin'de bulunan Şah Tahmasp

²⁶² BOA. MD. C. III, Hk. 303.

²⁶³ BOA. MD. C. III, Hk. 26.

²⁶⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 1322.

²⁶⁵ Şerafettin Turan, *Kanuni'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, TTK Yay., Ankara, 1961, s. 125.

²⁶⁶ BOA. MD. C. III, Hk. 332.

²⁶⁷ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, 2004, 138.

²⁶⁸ İbrahim Peçevi, 1992, 277.

Şehzade Bayezid'i karşılamıştır²⁶⁹. Şehzade Bayezid'in İran'a varması Ağustos ayının ortalarına denk gelmiştir²⁷⁰. Şah Tahmasp, Şirvan'dan 1514'te kaçıp İstanbul'a sığınan kardeşi Elkas Mirza'nın bir nevi intikamını almak için bir fırsat yakalamış olduğunu düşünerek Şehzade Bayezid'i kabul etmiştir²⁷¹. Bu düşüncede haklılık payı olduğu, Kanuni Sultan Süleyman'ın İran'a tavizler vermeye başlamasıyla ortaya çıkmıştır²⁷². Şehzade Selim de İran'a karşı Şehzade Bayezid'i aldıktan sonra hep dost kalacaklarına dair ahid-name sözü vermekten de kaçınmamış ve nitekim de sözünü yerine getirmiştir²⁷³. Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman, Şehzade Bayezid teslim edilirse kendisinin "900.000 ve Şehzade Selim'in de 300.000" altın verme sözünü de vermiştir²⁷⁴.

İran Şahı'na sığınmış olan Bayezid, toplamış olduğu adamlarının ancak bir kısmını yanında götürebilmiştir. Geri kalan adamları ise bir grup halinde Anadolu'nun birçok köşesine dağılmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman, bir yandan Şehzade Bayezid'in teslimi için İran ile sürekli diyalog halinde bulunurken diğer yandan Şehzade Bayezid'in kendisi için asker topladığı kişilerin Anadolu'ya yayılmasının vermiş olduğu huzursuzluğu ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Hâlihazırda Kanuni Sultan Süleyman, iç ve dış sorunlar ile ilgilenirken birde suhte ve leventlerin ortaya çıkarmış oldukları huzursuzluklar ile de uğraşmak zorunda kalmıştır²⁷⁵.

Şehzade Bayezid'in İran'a sığınması bir taraftan Osmanlı Devleti'ne bir koz olarak kullanma fırsatı verirken diğer taraftan tedirgin de etmiştir. Çünkü Bayezid İran'a yanında gözü pek ve savaşçı gruplarıyla birlikte gitmiştir. Bu askerlerin gözü pek ve savaşçı kişiliğinden tedirginlik duyan İran Şahı, Şehzade Bayezid'in askerlerini farklı farklı yerlere yerleştirerek dağıtmış, böylece askeri kuvveti bir nevi kırmak istemiştir²⁷⁶.

Bir başka açıdan bakıldığında iki şehzadenin karşı karşıya gelmesi Osmanlı Devleti için bir iç mesele iken Şehzade Bayezid'in kaçarak İran'a

²⁶⁹Uzunçarşılı, 2012, 320.

²⁷⁰Altınay, 1331, 723.

²⁷¹Lütfi Paşa, Haz. Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001, s. 301.

²⁷²Filiz Kılıç, *Şehzade Bayezid-Şâhî Hayatı ve Divanı*, Öncü Basımevi, Ankara, 2000, s. 24.

²⁷³Şerafeddin Turan, "Selim II", *İA*, C. X, MEB. Yay., İstanbul, 1988, s. 435.

²⁷⁴Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, C. XI, MEB Yay., İstanbul, 1979, s. 143.

²⁷⁵Turan, 1997, 138.

²⁷⁶Busbecq, 2016, 177.

sığınmasından sonra, elçilerin sürekli gidip gelmesiyle birlikte devletlerarası bir hal almıştır²⁷⁷.

Şehzade Bayezid, Şah Tahmasp'a sığındıktan sonra bir de onun vasıtasıyla affını istemiştir. Kanuni Sultan Süleyman, şehzadesine karşı yumuşayacak olsa da hemen bu fikrinden vazgeçmiştir. Şehzade Selim kardeşinin affı değil yakalanarak öldürülmesi taraftarıdır. Çünkü tahtının önündeki tek engeli kaldırmak istemektedir²⁷⁸. İran Şahı Şah Tahmasp, görünüşte Şehzade Bayezid ve babasının arasını düzeltmek gibi amaç içinde görünmüştür. Hatta Kanuni Sultan Süleyman'a İran'a özel motifliler ile bezenmiş halı ve çadırlar göndermiştir²⁷⁹. İran Şahı kendisine sığınan Şehzade Bayezid'e karşı onu vermeyeceğine dair söz vermiş ise de Kanuni Sultan Süleyman ile arasındaki bağı koparmayan Şah Tahmasp, bu durumu fırsat bilmiştir. Dört-beş yıl boyunca iki taraf arasında iletişim sürekli sağlanmış ve mektuplaşmalar Osmanlı sarayı ile devam etmiştir²⁸⁰. Şehzade Bayezid için Vezir Mehmet Paşa aracılığıyla da Şah Tahmasp'a mektup gönderilmiştir²⁸¹. Kanuni Sultan Süleyman, oğlunu affedeceği söylentileri etrafta yayılmış olsa da padişahın asıl amacı Şehzade Bayezid'i canlı olarak ele geçirmek olmuştur²⁸². Kanuni Sultan Süleyman, İran Şahı Şah Tahmasp'a oğlu Bayezid ve beraberindekileri teslim alabilmek amacıyla altı defa elçi göndermiştir²⁸³. Ancak Şah Tahmasp bir nevi Şehzade Bayezid'i avucun içine aldığı için rahat bir tavır takınmış ve bir şeyler koparabilmek amacıyla da teslim etme işini bir nevi uzatmıştır²⁸⁴. Şehzade Bayezid İran Şahı'na sığındıktan sonra padişah tarafından Sinan Bey adında bir elçi mektup ile gönderilirken Selim tarafından da Durak Ağa ile birlikte mektup yollamıştır. İran Şahı'ndan ikisinin de tek isteği Şehzade Bayezid'in kendilerine teslim edilmesi olmuştur. İran Şahı, Selim'in gönderdiği elçinin yanına kendi elçisi olan Seyfettin Eriş Ağa ve Zülkadırlı Bahtiyar adında kişileri gönderirken Kanuni Sultan Süleyman'ın gönderdiği elçiyle birlikte ise Tabut Ağa Yüzbaşı adında bir elçi tayin etmiştir²⁸⁵. Kanuni Sultan Süleyman,

²⁷⁷ Turan, 1995, 119.

²⁷⁸ Turan, 1992, 231.

²⁷⁹ Busbecq, 2016, 231.

²⁸⁰ Mustafa Nuri Paşa, 1987, 104.

²⁸¹ Feridun Bey, tarihsiz, 23.

²⁸² Busbecq, 2016, 174.

²⁸³ Evliya Çelebi, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2012, C. I, s. 284.

²⁸⁴ Cezar, 2011, 1135.

²⁸⁵ İbrahim Peçevi, 1992, 281.

oğlu Şehzade Bayezid'in teslimi için birçok hediyeler göndermiştir²⁸⁶. İran Şahı Şehzade Bayezid'e iyi davranmıştır. Hatta bir ihtimale göre ise kızını Bayezid'in oğlu Orhan ile evlendirmek istediği söylenmektedir. Ancak dostluk uzun sürememiştir²⁸⁷.

Osmanlı Devleti, adet olduğu üzere kendisine gelen elçileri ağırlamış yol masraflarını karşılamış ve misafir etmiştir. Aynı şekilde Konya Muharebesi'nden sonra İran Şahı'na sığınan Şehzade Bayezid için gidip gelmekte olan elçilerin de masraflarını karşılamışlardır. Şehzade Bayezid'in affedilmesi için hem Şehzade Selim'e hem de Kanuni Sultan Süleyman'a ayrı ayrı elçiler gönderilmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'a Ali Ağa elçi olarak giderken Selim'e Seyfüddin İrişdi Ağa gönderilmiş ve tüm masrafları da Osmanlı tarafından karşılanmıştır. Elçiler öncelik ile Erzurum'a gelmişler ancak sayıları 300-400 olduğu saptanınca bir kısmının Erzurum'da konaklaması istenmiş, diğerleri kırk gün sürecek olan Erzurum-Üsküdar yolculuğu yapılmıştır. Seyfüddin İrişdi ve beraberindeki bir başka heyet ise Konya'da bulunan Şehzade Selim'e ulaşmışlardır²⁸⁸.

İran Şahı ve Osmanlı Devleti arasında uzun süren karşılıklı mektuplaşmalar ve gidip gelen elçiler neticesinde, İran Şahı Şah Tahmasp, Şehzade Bayezid'i vermeye karar verdiğinde Osmanlı Devleti Şehzade Bayezid'i teslim almak üzere Başmabeyinci Hasan Ağa'yı göndermiştir. Başmabeyinci Hasan Ağa'nın seçilmesinin sebebinden birisi Şehzade Bayezid'i küçük yaştan itibaren en iyi tanıyan kişi olması olmuştur²⁸⁹. Şah Tahmasp, tezkiresinde Şehzade Bayezid'i yanında tutmasının tek sebebi olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın ve Şehzade Selim'in hatırı için yaptığını belirtmiştir. Aradaki dostluk anlaşmasını bozmamak için de Şehzade Bayezid'i, Şehzade Selim'e vermeyi uygun bulmuştur. Şehzade Selim'e Bayezid'i ve dört oğlunu teslim ettikten sonra tek isteğinin Şehzade Bayezid'e ve oğullarına iyi davranılıp eziyet edilmemesi olduğunu belirtmiştir²⁹⁰. Şehzade Bayezid ise uzun bir süre hapis hayatı yaşamış ve artık babasının kendisini affedeceği düşüncesi de kalmamıştır²⁹¹. İran Şahı'na

²⁸⁶Uzunçarşılı, 2012, 322.

²⁸⁷Nicolae Jorga, *Kanuni Sultan Süleyman Yenilmez Türk*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, s. 474.

²⁸⁸Şerafettin Turan, "1560 Tarihinde Anadolu'da Yiyecek Maddeleri Fiyatları Gösteren Bir İran Elçilik Heyeti Masraf Defteri", *AÜDTCFD*, C. XXII, S. 3-4, 1964, s. 274-276.

²⁸⁹Busbecq, 2016, 236.

²⁹⁰Şah Tahmasb-ı Safevi, Çev. Hicabi Kırlangıç, *Tezkire*, Anka Yay., İstanbul, 2001, s. 89.

²⁹¹Danişmend, 1925, 326.

göre de Şehzade Selim'in Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra Osmanlı tahtına geçmesi daha çok menfaat ve çıkarlarına uygun düşecektir²⁹².

İran Şahı, hem barış anlaşmasını yenilemek hem de bu durumdan faydalanmak istemiştir. Ancak İran Şahı, Bayezid'e verdiği söz dolayısıyla, sözünden dönmek adına padişaha teslim edilemeyeceğini, ancak bunun yerine kardeşi Şehzade Selim'e teslim edebileceğini bildirmiştir. İran Şahı böylelikle tahtın tek varisi olarak kalan Selim ile de aralarının iyi tutulmasını sağlayacaktı. Zaten Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşı da bir hayli ilerlemişti. İran Şahı, Eşikağası Beşaret'i elçi seçerek göndermiştir. Bayezid teslim edildiğinde bir hanedan ailesi mensubu gibi değil daha düşük bir halde bulunmuştur. Üzerindeki kıyafetler ise eski ve belindeki kuşağı da oldukça kötü olduğu söylenmektedir. İran Şahı, Sinan Ağa'ya Şehzade Bayezid'i sorduğunda ise saçsız ve sakalsız gördüğünü ama tanıyacağını söyleyince daha iyi tanınması için Şehzade Bayezid'in saç sakalı kesilerek teslim edilmiştir²⁹³. Şehzade Bayezid, teslim edildikten sonra Sivas Paşası Temerrüd Ali Paşa önünde boğularak öldürülmüştür²⁹⁴. Zinkeisen'e göre ise: Kanuni Sultan Süleyman'ın oğullarından olan Şehzade Mustafa ve Şehzade Bayezid'in öldürülmelerinde kendi suçlarının da olduğu yönündedir²⁹⁵. Solakzâde tarihinde, Şehzade Bayezid'in ve oğullarının mektup yazılıp Ali Ağa ile teslim edilme talebi şöyle belirtilmiştir; "Sultan Bayezid ve evlatlarının gerek ölüsü ve gerek dirisi her ne sûretle olursa olsun hemen fermânımız üzere emrimiz yerini bulsun, bunlara teslim edesin"²⁹⁶.

İran halkı, Şehzade Bayezid'in öldürülmesi olayına çok üzülmüş ve tepki vermişlerdir. Şehzade Bayezid ve oğulları öldürüldükten sonra Osmanlı elçileri ile birlikte Osmanlı'ya doğru yol alırlarken İran halkı tarafından elçiler lanetlenerek taşlanarak, sınıra kadar hakaretler ile gönderilmişlerdir²⁹⁷. Şehzade Bayezid öldürülmeden önce son isteğini oğullarını görmek olarak belirtmiş ise de bu isteği gerçekleştirilmemiştir. Öldürüldükleri tarih ise 15 Muharrem 969/25 Eylül 1561 olarak belirtilmiştir. Şehzade Bayezid ve beraberindekiler boğularak hayatına son

²⁹² Busbecq, 2016, 178.

²⁹³ İbrahim Peçevi, 1992, 286- 287.

²⁹⁴ Evliya Çelebi, 2012, 284.

²⁹⁵ Johann Wilhelm Zinkeisen, Çev. Nilüfer Epçeli, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453- 1574)*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, C. II-III-IV, s. 642.

²⁹⁶ Mehmed Hemdemî Çelebi, 2016, 626.

²⁹⁷ Altınay, 1984, 41.

verilmiş²⁹⁸ ardından Sivas'ta bulunan Melik Acem türbesine defnedilmiştir²⁹⁹. Şehzade Bayezid, baş kaldırışının bedelini canıyla ödemiştir³⁰⁰. Şehzade Bayezid ve oğullarının öldürülmesinden sonra da yine hediyelere devam edilmiştir. Bu hediyeler Pertev Paşa vasıtasıyla Kazvin'e ulaştırılmıştır³⁰¹. Hasan Beyzâde Târihi'nde ise Şehzade Bayezid'in defnedilmesinden şöyle bahsedilmiştir;

“Çok zamân mürûr itmedin, seb'in ve sittine ve tis'i-mi'etin sâl-i ferhunde-fâlinde (463), nefer evlâdı ile merkûm Şehzâde Bâyezîd, diyâr-ı Acem'de, maktûl ü şehîd oldukları haberi gelüp, der-akab, na'sları dahı, (âdemleri ile gönderilüp) diyâr-ı Rum-i nûzhet-rüsûma kudûm itmeğin, fermân-ı Padişâh-ı zafer- istînâs birle belde-i Sivas'da, defn olındılar”³⁰².

Şehzade Bayezid, kardeşi Şehzade Selim ile Konya muharebesine girmesi ve ardından Şehzade Bayezid'in öldürülmesi üzerine Firâki şunları yazmıştır:

“Çün behükmi kadiri kahhar sultanî ezel
Tahtı zerle tahtâi tabutu taksim ettiler
Bahtı görkim tahtâi tâbuta bindi Bâyezit
Tahtı bir şâhı Selimütteb'a teslim ettiler”³⁰³.

Şehzade Bayezid öldükten sonra anılmaya devam etmiştir. Öyle ki Beyşehir'deki gençler kendilerine lakaplar takarak Şehzade Bayezid'i canlandırmışlardır. Bu durumdan hoşlanılmayarak bu kişiler uyarılmış uyarılara riayet etmeyenlerin yakalanmaları ve İstanbul'a gönderilmeleri için hüküm gönderilmiştir³⁰⁴.

Şehzade Bayezid'in öldürülmesinden sonra tüm sorunlar onunla beraber bitmemiştir. Yevmlü Ordusu'nun kurulmasının vermiş olduğu sorunlarla uğraşılması, idari tedbirler alınması gereğini zorunlu kılmıştır. Bu dönemde iç sorunların giderek artması sonucu dış politikada da pasif olunmaya başlanmıştır. Bu sorunlara tedbir alınsa da huzursuzluk alttan alta sürekliliğini devam ettirmiştir. Şehzade Bayezid Yevmlü Ordusu'nu kurduğu zaman çift bozan reaya ve timar erbabından da ona katılanlar olmuş ve bu durum karşısında timar

²⁹⁸ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, 2004,139.

²⁹⁹ Uzunçarşılı, 2012,321.

³⁰⁰ Müneccimbaşı Ahmed Dede, tarihsiz, 584.

³⁰¹ Uzunçarşılı, 2012, 323.

³⁰² Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, 2004, 138-139.

³⁰³ Uzunçarşılı, 1932, 234.

³⁰⁴ 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 /1564-1565), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1995, Hk. 980.

erbabına olan güven de azalmıştır. Bu da Kapıkulları lehine olup Kapıkulları muhafız olarak belirli yerlerde görev almışlardır³⁰⁵.

³⁰⁵ Cezar, 2011, 1137-1138.

3. 2. YEVMLÜ ASKERLERİNİN DAĞILMASI VE İÇ KARIŞIKLIKLAR

3. 2. 1. Yevmlü Teftişi

Şehzade Bayezid'in Konya muharebesinde mağlup olmasından sonra Yevmlü adı verilen askerler, Anadolu'nun muhtelif yerlerine dağılmışlar ve yağma ve soygunlarda bulunmuşlardır. Bayezid'in gerçekleştirmiş olduğu isyan sadece taht hırsından kaynaklanmamış aynı zamanda devletin içinde bulunduğu sosyal ve iktisadi sıkıntıların isyan hareketinin meydana gelmesinde büyük etkisi olmuştur. Şehzade Bayezid'in İran'a kaçması ardından uzun süren görüşmeler sayesinde tekrar teslim alınıp öldürülmüştür. Ancak öldürülmesinden sonra da isyanda da etkisi olan sosyal ve iktisadi bozukluklar düzeltilmemiştir. Şehzade Bayezid etrafında toplananlar şiddet yoluyla takibe başlanmıştır. Bunun sonucunda da birçok timar erbabı ve levent zümresi öldürülmüş birçoğunun malları ve dirlikleri ellerinden alınmıştır. Aynı zamanda, Kanuni'nin Bayezid taraftarlarını asilikten vazgeçirmekle görevlendirdiği oğlu Selim'e, "işleri çiftçilik olduğu hâlde, bunu terk edip siyasete karışan ve isyancı şehzade tarafını tutan köylülerin yaşamalarındansa toptan ortadan kaldırılmasının evlâ olduğunu" söylemiştir. Bu yüzdendir ki Ankara, Amasya ve civarlarında bulunan aynı zamanda Şehzade Bayezid'e isyan hareketinde yardım etmiş olan Yevmlü'ler hemen öldürülmüş timar sahibi olanlarında ellerinden dirlikleri alınarak "Yevmlü teftişi" başlatılmıştır. Yevmlü teftişi yapılırken de "ehl-i örf" denen merkezi yönetimde yer alan kişiler kanun dışı davranarak asıl görevlerinin dışına çıkarak yolsuzluk yapmışlardır³⁰⁶. Muharebeden sonra Ankara ve Çubuk'ta Şehzade Bayezid'in taraftarları olduğu saptanmıştır. Bu taraftarlar Şehzade Bayezid'e katılmak istemişler ve engellenmişlerdir. Aksaray Beyi'ne ve Koçhisar Kadısı'na, Şehzade Bayezid'e tabi olup daha sonra ise fitne ve fesatlık yapan suç işleyen kişilerin yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi söylenmiştir³⁰⁷. Şehzade Bayezid'in kaçmasından sonra Ankara ve Çubuk'taki köyleri yağma etmişler, fesatlık çıkarmışlar ve Şehzade Bayezid'e gitmek istemişlerdir. Bunun üzerine Vezir

³⁰⁶ Unan, 1990, 6-16.

³⁰⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 672.

Mehmet Paşa'ya bu fesatlık çıkararı eşkıyaları engellemek ve gerekli tedbirlerin alınmasını bildiren hüküm gönderilmiştir³⁰⁸.

Şehzade Bayezid'in adamları yakalanarak cezalandırılmaya devam edilmiştir. Bunlardan birisi olan Behmen oğlu İbrahim'in İsfendiyar Çavuş ile birlikte İstanbul'a gönderilmesi için Kütahya Kadısı'na ve Subaşı'na hüküm gönderilmiştir³⁰⁹. Ürgân Sancağı Beyi İsa Bey'e gönderilen hükümde ise orada bulunan Şehzade Bayezid yanlılarının fitne ve fesat çıkarmalarına fırsat verilmemesi istenmiştir³¹⁰. Kütahya, Karahisar, Sandıklı, Şeyhü Kadılarına gönderilen hüküm ile Şehzade Bayezid yanlıların affedildiği duyurulmuş ise de bir netice alınamamıştır³¹¹.

Halk Yevmlü'lerin fitne ve fesada sebep oldukları ve aralarında onları istemediklerine dair kâğıtlar yazmışlardır. Eğer ki çarşı ya da pazarda Yevmlü gördükleri takdirde onları kovalayacaklarını belirtmişlerdir. Selâniki Mustafa Efendi de Tarih-i Selâniki de Yevmlü'lerin istenmediği şöyle anlatılmıştır:

“Yevmliler aldı meydânı diyüp içlerinde muhkem ahd ü ittifâk eyleyüp şimden girü içimizde bin nefer yoldaşdan eksik korucu odalarda kalmamak gerekdür, elbette bu şartımız cümleden mukaddem tutulup yazılsun ve çevren ecnebiler içimizde turmasun gitsün. Gözümüz yevmlileri görmesün, yohsa bunları şeytân alur, diyüp, fi'l-hakika gelen sekbânlar Yevmlî nâmıyle içlerinde huzûr u râhat bulmayup kimi tiâra çıkup ve kimi kenârlara hizmet ü mansıb nâmıyle gidüp içlerinde “saplamadır” diyü komadılar, sürdiler; birer köşeye çekildiler girdiler”³¹².

Şehzade Bayezid'in taht mücadelesi için girişmiş olduğu Konya Muharebesi'nde Yevmlü'ler hem muharebe anında hem de öncesi ve sonrasında yardım etmişlerdir. Yardım edenlerden biriside Behram adlı kişi olmuştur. Halktan zorla at topladığı ve halka zulmettiği gerekçesiyle hakkında şikâyetler artmış ve bunun üzerine de Karahisâr-ı Şarkî Beyi ve kadılarına hüküm gönderilerek halka zulüm ederse buna engel olunması ve ettiği zulümlerin bildirilmesi istenmiştir³¹³.

³⁰⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 36.

³⁰⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 71.

³¹⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 75.

³¹¹ BOA. MD. C. III, Hk. 87.

³¹² Selâniki Mustafa Efendi, 1999, 60.

³¹³ 5 Numaralı Mühimme Defteri (973 /1565–1566), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1994, Hk. 980.

Konya Muharebesi'nden sonra yoğun olarak timarlar kontrol edilmeye başlanmıştır. Şehzade Bayezid'e katılanların timarları ellerinden alınırken aynı zamanda Şehzade Selim'e destek vermeyenler de tespit edilip ellerinden timarları alınmıştır. Muharebeden sonra Şehzade Bayezid'e destek verenlerin cezalandırılmasını isteyen Kanuni Sultan Süleyman, aynı zamanda onların ellerinde var olan mallarına da el konulmasını istemiştir. Yakalananların çoğu öldürülmüş ya da hapsedilmiş ve mallarına el konulmuştur³¹⁴. Hatta Bayezid'e yardım edenler mallarını başka birine emanet olarak bile bırakmış olsalar bulunup alınmıştır³¹⁵. Yenişehir Kadısı'na gönderilen hüküm ile Şehzade Bayezid'e katılmak için terk edilen çiftlikler, terekeler, davarlar, kul ya da cariyesi var ise kaydı tutulup el konulması istenmiştir³¹⁶. Şehzade Bayezid'e yardım edenler, destek verenler tespit edilmiş ve cezalandırılmaya devam edilmiştir. Bunlardan birisi de Aksaray nahiyesinde timar sahibi olan Hüseyin ile evladının dirliğinin elinden alınması olmuştur. Beş bin iki yüz yetmiş akçalık timara sahip olan Hüseyin ve evladı iki defa yoklama yapılmış ancak yoklamada bulunamamışlardır³¹⁷. Timarlara el koyulmasının yanı sıra isyan edip evlerini terk edenlerin evlerine de el konulmuştur³¹⁸. Haksız yere cezalandırılanlar da olmuştur. Konya Muharebesi'nde Şehzade Selim adına yararlılık gösteren Davut ve Pir Galip isimli sipahilerin ellerinden timarları alınmıştır. Ancak Davut ve Pir Galip yapılan incelemeler sonucunda haklı bulunmuşlar ve meydana gelen yanlışlık düzeltilip timarları geri verilmiştir³¹⁹.

Yevmlü teftişi yapılırken suçu olmayan kişilere de zarar verilmiş öldürülmüş. Bunlardan biriside Sefer adlı yürüktür. Şehzade Bayezid'in devecisi zannedilip öldürülmüştür. Öldüren kişi olarak Kenan b. Abdullah tespit edilmiş ve cezası verilmek üzere İstanbul'a gönderilmesi istenmiştir³²⁰. Şehzade Bayezid taraftarlarının yakalanıp cezalandırılması için Yevmlü teftişi başlatılmasından sonra reayadan gelen şikâyetler giderek artmıştır. Bu şikâyetlerin başında Yevmlü teftişi adı altında halka zorbalık yapıldığı gelmiştir. Bunun üzerine reayaya bu şekilde davrananlara izin verilmemesi istenmiştir. Ankara Kadılarına gönderilen

³¹⁴ Turan, 1997, 141-143.

³¹⁵ Altınay, 1331,715.

³¹⁶ BOA. MD. C. III, Hk. 86.

³¹⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 1207.

³¹⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 370.

³¹⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 906.

³²⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 299.

hüküm ile birlikte Yevmlü teftiş ediyoruz diyerek ahaliye haksızlık edenlerin men edilmesi, hapsedilmesi ve halkın rencide edilmesine müsaade edilmemesine dikkat edilmesi ve özen gösterilmesi istenmiştir. Bazı kimseler, reayaya “sen Yevmlü’sün” diye kiminin akçesini almışlar, kimini rencide etmişler ve düşmanlık yapmışlardır. Bu gibi eşkıyalık yapan kişilerin isimlerinin bir deftere kayıt edilerek İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir. Ahaliyi rahatsız eden bu kişilerin önüne geçilmesi, huzurun sağlanması ve gerekirse hapsedilmeleri bildirilmiştir³²¹. Ancak kısa bir süre sonra Şehzade Bayezid’in yandaşı olmayan kimseler de suçlanmaya başlanmıştır. Olaylarla hiçbir ilgisi olmayan kişilerin ellerinden malları alınmaya zorlanmış ve git gide düzen daha da bozulmaya başlamıştır. Bu durum merkezi yönetime olan güveni daha da zedelemiştir. Bu durumu fark eden Kanuni Sultan Süleyman, daha fazla karışıklığa yer vermemek amacıyla “Yevmlü teftişi”ni durdurma kararı almıştır ve artık hiç kimsenin elinden zorla mallarının alınmaması gerektiğini ve alanların da derhal cezalarının verilmesi gerektiğini duyurmuştur³²². Çorum Beyi İlyas Bey’e gönderilen hüküm ile kendi hallerinde evlerinde oturan Yevmlü taifesinden olan kimselere de “sen Yevmlü’sün” diyerek düşmanlık edilmemesi gerektiği bildirilmiştir. Ancak kendi halinde olmayıp zarar veren fesatlık yapan Yevmlü taifeleri ise men edilmelidir diye ayrıca belirtilmiştir³²³.

Bayezid yandaşlarının mallarına el koyma işlemine son verilse de kendisini müfettiş diye tanıtan ve halktan zorla para ve mal almaya çalışan gruplar ortaya çıkmıştır. Bu ortaya çıkan gruplardan kurtulmak için de uğraşmış ve yakalananların çoğu idam ettirilmiştir. Yevmlü’lerin mallarının toplanması konusu hemen kapatılmamış, Şehzade Selim’in padişah olduğu ilk yıllarda dahi etkisini sürdürmüştür³²⁴.

Yevmlü taifelerinde bazı kişileri kandırarak halka zulüm eden ve hakkında şikâyetler artan bir diğer kişi de Ziyal adlı kişi olmuştur. Bozok Sancağı Beyi’ne ve Akdağ Kadısı’na gönderilen hüküm ile hırsızlara yardım ve yataklık yapan, halka zarar veren bu kişinin yakalanıp hapsedilmesi istenmiştir³²⁵. Şikâyetler

³²¹ BOA. MD. C. III, Hk. 197.

³²² Turan, 1997, 142.

³²³ BOA. MD. C. III, Hk. 219.

³²⁴ Turan, 1997, 143.

³²⁵ BOA. MD. C. VI, Hk. 1044.

devam ederken 14 Ağustos 1559 tarihinde gönderilen hüküm ile Barçınlı Kadısı'na bu konuda şunlar yazılmıştır; Barçınlı Kazası'nda Bayezid adlı bir sipahi, oğlu, kayını haramzadelerin reisi olup Yevmlü teftişi adı altında yolculara düşmanlık yaptıkları, fakirlere zarar ve ziyan verdikleri belirlenmiştir. Anadolu'nun Müslümanlaşmasında oldukça etkili olan zaviyelerde³²⁶ bile bu haince hareketler görülmüştür. Örneğin Gökbaşı isimli köy yakınlarındaki Gökbaşı adlı zaviyeyi basıp oradakilere de düşmanlık yapmışlardır. Oradaki zaviye şeyhleri “bunlar Yevmlü değildir” diye söylediklerinde de onların üzerlerine yürümüşlerdir. Zaviyedeki kişilerinde mallarını almışlardır³²⁷.

Sadece Bayezid taraftarları değil, Şehzade Selim'le merkeze gelen Yevmlü'ler de çeşitli rahatsızlık ve huzursuzluklara sebep olmuştur. Tarih-i Selânikî de Yevmlü'lerin kovuşturulması şöyle belirtilmiştir:

“...ve şehir içinde kul tâ'ifesinin güft ü şünûdı ziyâde olup, Sultân Selim Han hazretleriyle gelen bî-edeb tâ'ife içimüzde turmasunlar, yohsa it gibi kılıç koyar kıraruz. Muttasıl mikdârlarından artuk söz söyleyüp, sebab-i fitne vü bâzârda “Bire ur yumluyı” diyüp muhkem let urup leşin sürmeğe başladılar”³²⁸.

Bir diğer taraftan muharebeden sonra artık sipahilere de güvenilmemeye başlanmıştır. Bunun da sebebi Konya Muharebesi'nde sipahilerin Şehzade Bayezid tarafında yer almaları olmuştur. sipahilerin neden oldukları kargaşalar nedeniyle, taşrada görev yapan beyler asayişi sağlamak için kendilerince devriye bölükleri oluşturmuş ve önlem almışlardır. sipahiler artık eskisi gibi görev yapmamalarının sonucu olarak, sekbanlar kendi ordularını oluşturmuşlar ve Kapıkulları da taşrada görevlendirilmişlerdir. Böylece asıl askeri grup olan timarlı sipahilerin yerini levendler ve kapıkulları almıştır³²⁹.

Şehzade Bayezid isyanında sipahilerin, kale muhafızlarının Yevmlü Ordusu'na katılmaları onlara olan güvenin sarsılması sonucu yeni yöntemler geliştirilmek zorunda kalmıştır. Akdağ bu yöntemleri şöyle belirtmiştir: Birincisi; İstanbul'dan ayrılmayan kapı kullarının içlere kadar gidip oturmalarına izin verilmesi. İkinci tedbirde; vilayetlerde ve sancaklarda, beylerbeyinin ve

³²⁶ Ahmet Yaşar Ocak ve S. Faroqi, “Zaviye”, *İA*, C. XIII, MEB Yay., İstanbul, 1986, s. 470.

³²⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 199.

³²⁸ Selânikî Mustafa Efendi, 1999, 51.

³²⁹ Efkân Uzun, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal Ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630–1655)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008, s. 118-119.

sancak beylerinin kethüdalarının maiyetine takviye edilmelerine müsaade edilmesi olmuştur³³⁰.

Alınan tüm tedbirlere rağmen ilerleyen yıllarda bu huzursuzluklar ve usulsüzlükler tamamen üstesinden gelinemediği için artarak devam etmiştir. Celali İsyancıları'na giden yolda büyük kırılmalara sebep olacak çatlaklar Yevmlü'lerle birlikte atılmıştır diyebiliriz.

3. 2. 2. Suhtelerin ve Levendlerin İsyancı Hareketleri

Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim Konya Muharebesi için Yevmlü asker yazarken her ikisi de teşvik amaçlı birçok vaatlerde bulunmuş ve Yevmlü yazılanlara kapıkulu olma sözü dahi verilmiştir. Ancak Konya Muharebesinden sonra verilen sözler tutulmamıştır. Şehzade Bayezid'in ordusunda olan Yevmlü'ler ise Bayezid'in İran'a kaçmasından sonra başıboş kalmışlar ve etrafa yayılmışlardır. Kanuni Sultan Süleyman'ın, Yevmlü teftişi uygulamasından sonra hem halktan gelen şikâyetler gittikçe çoğalmış, hem de etrafa yayılan başıboş kimseler daha fazla aratarak "suhte" ve "levent" denilen zümrelere dâhil olmuşlardır³³¹. XVI. yüzyılın ikinci yarısında levendlerin eşkıyalıkları çoğalırken bir yandan da suhte (softa) hareketleri artarak devam etmiştir. Levendlerin eşkıyalıklarının arttığı dönemlerde, levendlerin içinde suhteler bulunurken levendlerde suhte kılığına girmişlerdir³³². Aynı zamanda bazı kamu görevlileri ve imaret yetkilileri de kendilerini suhte olarak tanıtip yağma yapmaya başlamışlardır. Buna örnek olarak ise Malkara imaret yetkililerinin olaylara karıştıkları görülmüştür³³³. 3 Numaralı Mühimme Defteri'nde bu konu hakkında 193 numaralı hükümde şöyle bahsetmektedir;

"Hâliyâ Migalkara kadısı Südde-i sa'âdet'üme mektûb gönderüp kasaba-i mezbûre halkı gelüp: "Sûhte tâ'ifesi yetmiş ve seksen nefer olup âlet-i harb ile gezüp ev basup oğlan çekmek kaskına gündüzün bağlarda yatup bağlarımızı ve bostânlarımızı harâb idüp ve imâret huddâmı dahı gelüp on-on beş nefer sûhte on beş günden ziyâdedür ki her gün âlet-i harb ile imârete gelüp kendü hisselerin alduktan sonra şu mikdâr yoldaşımız vardır diyü fukarânun yemeğinden haylî yemek alup söylemeğe havf iderüz;

³³⁰ Mustafa Akdağ, "Medreseli İsyancıları", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, 1949, s. 364.

³³¹ İlgürel, 1991, 118.

³³² Cezar, 2013, 140.

³³³ Koç, 2013, 155.

küllî cem‘iyyetleri vardır” diyü haber virdüklerin ve kendü dahı mesâlih-i Müslimîn için at ile bir yire giderken, kasaba içre âlet-i harb ile niçesi karşı gelüp ok atup kılıç çeküp ceng-i azîm idüp Müslimânlar irişüp üçü ele gelüp, gayrılarına ibret için hakkından gelüp bâk-si Koğrı-dağı’na ve İpsala câniblerine firâr idüp girü cem‘iyyet-i ittifâk üzere oldukların bildürmeğın...’’³³⁴.

Suhtelerin önüne geçmek amacıyla altı bölük halkından görevlendirilen çavuşlar vasıtasıyla silahlarının toplanması yoluna gidilmiş ya da bazen levendlere uygulanan yöntem gibi suhtelerde kefalete bağlanmıştır. Bu yöntemle suhtelere kefiller sağlanmış ve asiliklerini kontrol altında tutmaya çalışılmıştır. Kefilsiz suhteler ise yakalanıp ceza verilmiştir. Suhte ve levendler belirli bir yerde barınıp kalmamışlardır. Kendilerini tehlikede hissettikleri anda yer değiştirmişlerdir. Hal böyle olunca da kontrol altında tutulmaları oldukça zor olmuştur³³⁵. 1650’li yıllar da seferler dolayısıyla asi ve isyancılara karşı yapılan teftiş istikrarlı olarak sürdürülememiştir. Sefere giden kapı halkından çoğunluğu sefer sırasında ayrılarak eşkıyalara katılmışlardır. Devlet buna önlem almak amacıyla ve eşkıya teftişi yapmak için Sivas Beylerbeyi olarak görev yapan Boynu Eğri Mehmet Paşa’ya, Kayseri ve Amasya’da arpalık verilmiştir³³⁶.

Suhte isyanları, Kanuni Sultan Süleyman döneminde Anadolu’da daha yoğun olarak meydana gelmiştir³³⁷. Talebeler de eşkıyalığa başlamış ve suhtelere katılmışlardır³³⁸. Konya Muharebesi’nden sonra Anadolu’da pek çok yere yayılan suhteler Rumeli’de de kendilerini göstermişlerdir. Elllerinde tüfekler ile gezen ve halka zorbalık yapan suhteler aynı zamanda halkı da kışkırtmışlardır³³⁹. Osmanlı’da medreseler ilim öğretilmesi yayılması açısından önemli eğitim kurumlarından olmasına³⁴⁰ rağmen talebeler zamanın olumsuz şartları içerisinde yirmi, otuz, hatta yüzeli gruplar halinde eşkıyalık yapmaya başlamışlardır. İlk zamanlar amaçları sadece toprak sahibi olmak olsa da daha sonra hırsızlığa dahi teşebbüs etmişler, yaptıkları asilik ile medreselerin itibarını yerle bir etmişlerdir³⁴¹. Oysaki medrese öğrencileri, medreselerde yatıp kalkmışlar ve

³³⁴ BOA. MD. C. III. Hk. 193.

³³⁵ Cezar, 2013, 146.

³³⁶ Uzun, 2009, 197.

³³⁷ Akdağ, 1949, 362

³³⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 453.

³³⁹ Turan, 1997, 146.

³⁴⁰ Fahri Unan, “Medreseler Ve Osmanlı Merkezî Yönetimi”, *Koomduk İlimder Jurnalı / Sosyal Bilimler Dergisi* (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek), S. 9, 2004, s. 1

³⁴¹ Akdağ, 1949, 362.

zekât, cer akçesi almışlardır. Medrese öğrencileri aynı zamanda öğrenci oldukları müddetçe askerlikten muaf tutulmuşlardır³⁴².

Medrese talebelerinin suhte olarak her yere yayılmalarının nedeni en çok ekonomik sıkıntılara bağlanmıştır. Köylerde geçinmekte sıkıntı çeken halk, çocuklarını barınması yemesi içmesi ve aynı şekilde eğitim alabilmeleri amacıyla medreselere göndermiştir. Ancak medreselere olan talebin oldukça fazla olması sebebiyle kısa süre içinde medreseler talebe alamayacak şekilde dolmuştur. Anadolu ve Rumeli olmak üzere XVI. yüzyıl ortalarında başlayan isyanların nedenleri arasında medreselerin çok fazla kalabalıklaşması ve talebelerin yığın oluşturması gösterilmiştir. Suhtelerin giderek kargaşaya sebebiyet vermeleri ve medreseye girmek için bekleyen taleplerin giderek artması üzerine medreseye alınanların kefilsiz alınmaması kararı verilmiştir. Bununla birlikte medreselere silahlı kişilerin alınması yasaklanmıştır³⁴³. Medreselere silahlı ve kefilsiz kişilerin alınmaması ile ilgili Manisa Kadısı'na hüküm gönderilmiştir. Manisa'da Valide Sultan İmareti'ne gönderilen hüküm ile kefilsiz ve silahlı suhtelerin alınması engellenmiştir. Memnun olmayan ve kurallara uymayanların da bildirilmeleri istenmiştir³⁴⁴. Medrese talebeleri Şehzade Bayezid'in oluşturmuş olduğu Yevmlü Ordusu'na katılmamışlar ancak daha sonra levendlere katılmışlardır³⁴⁵. Çiftbozan reyanın toprağından gittiği zaman başka bir geçim kaynağı bulamayıp eşkıyalık yapmaya başlaması gibi medrese talebeleri de eşkıyaların peşinden gitmiştir. Suhtelerin asilik faaliyetleri Anadolu'da daha çok görülmüştür³⁴⁶. Rumeli'de suhte isyanları Vardar vadilerinden ileri ve Tuna'dan ileriye sıçramamıştır. Bunun en önemli sebebi ise suhte isyanlarının sadece Türklerden oluşan talebelerden çıkması ve buralardan öteelerde Türk halkının fazla yaşamamış olmasındandır³⁴⁷. Suhtelerin asilik yaptıkları yerleri genel olarak tarif etmek gerekirse İskenderun Körfezi'nden Giresun'a çizilecek bir çizginin batısında kalan bölgeler şeklinde tarif edilebilir³⁴⁸.

³⁴² Cezar, 2013, 141.

³⁴³ Yunus Koç, "Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum", *Biliğ*, S. 35, Güz 2005, s. 230-234.

³⁴⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 554.

³⁴⁵ Unan, 1990, 9-16.

³⁴⁶ Cezar, 2013, 142.

³⁴⁷ Akdağ, 1949, 362.

³⁴⁸ Cezar, 2013, 143.

Günden güne sayıları artan suhtelerin ve levendlerin şikâyetleri de artmaya başlamıştır³⁴⁹. Suhte grupları da levend grupları da ilk başta çok küçük gruplar halinde eşkıyalıklara başlamışlardır. 15-20 gibi sayılarda iken giderek büyüyen kitleler halini almışlardır. Suhte ve levendler birbirinin gruplarına da dâhil olmuşlardır. Her suhte grubunun içinde levend, her levend grubunun içinde suhte görmek mümkündür. Suhteler ilk zamanlar halktan zorla para almak, eşkıyalık yapmak, soygunda bulunmaktan ziyade “cer, kurban, nezir” adı altında para ve yiyecek toplamışlardır. Ancak eşkıyalık ve asiliği giderek artan suhteler bununla yetinmeyip, hırsızlık, tecavüz, kız kaçırma ve erkek çocuklarını da zorla alıkoyma gibi suçları sürekli hale getirmişlerdir³⁵⁰. Örneğin; Akyazı kazasının da olan Hacı Veli adlı kişinin ayağından asılıp mallarının alınması üzerine, Köse İbrahim adlı talebenin ele geçirilip Dersaadete gönderilmesi Şile Kadısı’na emrolunmuştur³⁵¹. Suhte ayaklanmalarının en çok görüldüğü yerlerden; Sivas, Erzincan, Giresun, Tarsus, Eskişehir, Bolu, Akşehir, Karaman, Kastamonu’nun batısı başta gelmiştir. Diğer bölgelerde suhte isyanları görülse de daha azdır³⁵².

Suhtelerden daha etkin asi bir grup ise levendler olmuştur. Levent kelime anlamıyla Osmanlı’da denizci erlerle taşrada görevli valilerin yanlarında bulundukları adamları için kullanılan bir tabir olmuştur. Özellikle kara leventlerinin karaya çıkıp eşkıyalık yapmaları nedeniyle kötü şöhretleri artmıştır. Leventler “Arnavut levendâtı, Macar levendâtı, Tuna Levendâtı, Rum Levendâtı ve Kazdağı Levendâtı” gibi adlarla da anılmışlardır. Bazı kaynaklarda ise “fesat taifesi” denilmiştir. Fesat taifesi diye anılan leventlerin zaman zaman orduya dâhil edilmeleriyle ülkede düzeni sağlamak ve fesatlıkların önüne geçilmek istenmiş hatta II. Selim ve III. Murad döneminde de Yeniçeri Ocağı’na alınmaları gündeme gelmiştir³⁵³.

Levendlik hareketine karşı tedbirler alınamayınca olaylar zincirleme olarak büyümüş ve durum levendlik eşkıyalığına dönüşmüştür. XVI. yüzyılın ilk yarısında da başıboş levendler belirmişken eşkıyalık yapmaları ise Şehzade Bayezid hadisesinden sonra ortaya çıkmıştır. Diğer isyan hareketlerinde olduğu

³⁴⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 452.

³⁵⁰ Cezar, 2013, 143-144.

³⁵¹ BOA. MD. C. III, Hk. 454.

³⁵² Akdağ, 1949, 361-362.

³⁵³ Mücteba İlgürel, “Levent”, *TDVİA*, C. XXVII, 2003, s. 150.

gibi levendlerin eşkıyalıkları da ilk olarak Anadolu'da ortaya çıkarken sonrasında Rumeli'de de görülmüştür³⁵⁴. Levendler de yol kesmişler zorla halktan mallarını almış, çocukları almış satmışlar ve zenginlerin mallarını yağmalayıp dağa çıkmışlardır³⁵⁵. Levendlerin eşkıyalıklarının az görüldüğü dönem III. Selim döneminin sonlarına doğru ve Köprülüzade Fazıl Ahmet ve Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlık yaptığı dönemlerdir³⁵⁶.

Konya Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya birçok levend ve suhte dağılması bunların asilik yapmaları ve fesatlık çıkarmaları devam etmiştir. Çorum Beyi İlyas Bey'e gönderilen hükümde de suhte ve levendlerin reayanın koyunlarını sürdükleri ve reayaya zarar verdikleri belirtilmiş ve bu eşkıyaların engellenmesi istenmiştir³⁵⁷. Yine aynı şekilde Amasya Muhafızı ve Silistre Beyi Sinan Paşa'ya çıkan ayaklanmalar hakkında hüküm gönderilmiştir³⁵⁸. Bunların yanında kendini talebe olarak gösteren ve asilik yapan kişilerin yakalanması için de Samsun, Bafra, Sinop ve saire kadılarına hükümler gönderilmiştir³⁵⁹.

Kırşehir Beyi'ne yazılan hüküm ile yirmi-otuz levendın başlarında Hâkî ve Söhrâb adlı kişiler ile gezmekte reayaya düşmanlık yapmakta olduğu haberi alınmış bunun üzerine başta bu iki kişi olmak üzere haklarından gelinip başlarının kesilmesi emri verilmiştir³⁶⁰. Yine aynı kişiler olan Hâkî ve Söhrâb isimli kişilerin yakalanması ve cezalandırılması amaçlı Bozok Beyi'ne de hüküm gönderilerek haklarından gelinmesi istenmiştir³⁶¹.

İsyanlar II. Selim'in saltanatı döneminde de kendini göstermiştir. Buna örnek olarak ise Akşehir Kazası'nda ortaya çıkan suhte tafeleleri olmuştur. Bu dönemde de yine suhte, levendler ve eşkıyalıklarla uğraşmıştır. Bunların yakalanması için de hükümler gönderilmiştir³⁶². Suhte ve levendlerin asilikleri yoğun olarak görüldükleri bölgelere sipahiler yani kapıkulu süvarileri

³⁵⁴ Cezar, 2013, 137.

³⁵⁵ Turan, 1997, 147.

³⁵⁶ Cezar, 2013, 153.

³⁵⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 262.

³⁵⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 261.

³⁵⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 419.

³⁶⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 825.

³⁶¹ Hâkî ve Söhrâb'ın ele geçirilmesi ve hapsedilmeleri hakkında; Bkz. BOA. MD. C. III, Hk. 826/1258.

³⁶² *12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570-1572)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1996, Hk. 551.

görevlendirilmişlerdir. Ancak kapıkulları da bu asiliklere karşı başarı göstermemiş, kendilerine verilen görevden daha çok kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir³⁶³.

Suhteler ve levendler etrafta yayılmaya devam ederken, Edirne’de suhteler tarafından bir erkek çocuğu babasından çalınmış ve geri verilmemiştir. Bu suhtenin bulunması ve çocuğunda ailesine geri verilmesi için hüküm dahi gönderilmiştir³⁶⁴. Bazı suhteler ise ev basmakta, insanları katletmekte, fesat çıkarmakta ve تنها yerlerde Müslümanlara avârız sormakta, kargaşaya neden olmaktaydılar. Merkez bunların da derhal haklarından gelinmesi için emirler yollamıştır³⁶⁵. Malkara Kazası’nda da suhte taifesi yetmiş seksen nefer olup ev basmışlar, oğlanları kaçırmışlar, gündüz bağlarda yatmışlar, tarlaları harap etmişler, her gün gelip dükkânlardan para almışlar ve yandaşları için fakir fukaranın yiyeceklerine kadar el koymuşlardır³⁶⁶. Yine aynı şekilde levend ve suhteler hakkında gitgide şikâyetler artmış, fitne ve fesatlığa devam eden suhtelerin yakalanması için Ankara eski kadısı olan Emir Şah’a; Taraklı, Göynük, Akyazı, Ilıca’daki suhtelerin yakalanması için hüküm gönderilmiştir³⁶⁷. Çorum Osmancık taraflarında da levend ve suhte taifeleri reayanın koyunlarını sürmüşlerdir³⁶⁸. Gerek Amasya gerekse başka bir yerde olsun suhte ve levend taifesinin reayaya zarar vermemesi için Silistre Bey’i Sinan Paşa’ya hüküm gönderilmiştir³⁶⁹. Sıklıkla gönderilen hükümlerle suhte ve levendlerin halka zarar vermesinin engellenmesi istenmiş, engellemeyenler ve gerekli tedbirleri almayanlarda uyarılmıştır³⁷⁰. Keza yine Hamideli kadılarına da suhte ve levendlerin ev basıp adam katletmeleri yüzünden hükümler gönderilmiştir. Bu kişilerin derhal yakalanıp cezalandırılmaları istenmiştir³⁷¹. Hüseyin-âbâd, Zile, Karahisâr-ı şarki, Turhal, Niksar, Tokat, Şarkipâre kadılarının mektupları üzerine; Rum Vilayeti’nde Yevmlü’lerin ve asilerin mallarına el koyan eden Ferruḫşâd

³⁶³ Cezar, 2013, 145.

³⁶⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 17.

³⁶⁵ BOA. MD. C. III, Hk. 157.

³⁶⁶ Malkara’da eşkıyalık yapan suhtelerin silah zoruyla ele geçirilmesi hakkında bkz. BOA. MD. C. III, Hk. 193/192.

³⁶⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 196.

³⁶⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 262.

³⁶⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 286.

³⁷⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 320.

³⁷¹ Hamideli Sancağı kadılarına suhte ve levendlerin ele geçirilmesi ve muhakeme edilmesi hakkında bkz. BOA. MD. C. III, Hk. 348/438/363.

isimli kişinin kardeşiyle birlikte halka zulüm ettikleri öğrenilmiştir. Bu kişilerin zorbalıklarını engellemek amacıyla kendilerinin sabit mallarının da ellerinden alınması ve kendilerinin de hapsedilmeleri emredilmiştir³⁷². Saruhan, Menteşe, Aydın'a gönderilen hükümlerde de suhtelerin pazardaki Müslümanların mallarını zorla aldıkları, ev bastıkları, oğullarını ve koyunlarını çaldıkları ifade edilmiş, bunu yapan suhtelerin de haklarından gelinmesi bildirilmiştir³⁷³. Samsun, Bafra, Sinop, Gedegna, Kavak, Ladik ve Canik kadılarına da suhte takibi yapılması ve eşkıyalık yapanların cezalandırılması bildirilmiştir³⁷⁴. Karasi Beyi ve Edremit Kadısı'na; suhte taifesinin başı olan Hacı Ahmet'in ve yandaşlarının yakalanması içinde hüküm gönderilmiştir³⁷⁵. Oğlanları kaçırmakla kalmayan ev basıp kızları da kaçıran levend ve suhtelerin yakalanıp İstanbul'a gönderilmeleri hususunda Göynük Kadısı'na hüküm gönderilmiştir³⁷⁶. Gelen gidene düşmanlık yapan, tecavüz eden levend ve suhteler olması üzerine bunların engellenmesi, tedbir alınması ve cezalarının verilmesi adına birçok yere hükümler gönderilmiştir. Bunlardan bazıları da; Amasya Sancağı³⁷⁷, Aydın³⁷⁸, Rum³⁷⁹, Kastamonu³⁸⁰, Canik³⁸¹, Bursa³⁸², Bolu³⁸³, Malkara³⁸⁴ olmuştur. Anadolu ve Rumeli'deki medreselerin eski düzenini sağlamak amacıyla devlet birçok kez fermanlar göndermiş ancak başarılı olunamamıştır. Medreselere olan güven azalmıştır. XIX. yüzyılda medreseler kendi kaderine bırakılmıştır. Sonrasında da Avrupa tarzı okullar açılmıştır³⁸⁵.

Celali İsyanları'nın ve suhte isyanlarının artması üzerine il erleri ya da mahalle erleri denilen teşkilatlar kurulmuştur. Bu erler ihtiyaç olduğu durumlarda kurulmuş ve genellikle köylü gençlerden oluşturulurken şehirli gençlerde yer almıştır. İl erleri yiğit başlarının emri altında bulunmuşlardır. Suhte ve Celali

³⁷² BOA. MD. C. VI, Hk. 208.

³⁷³ Saruhan, Menteşe, Aydın sancaklarına giden suhtelerin haklarından gelinmesi hakkında bkz. BOA. MD. C. III, Hk. 411/423.

³⁷⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 419.

³⁷⁵ BOA. MD. C. III, Hk. 433.

³⁷⁶ BOA. MD. C. III, Hk. 455.

³⁷⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 485.

³⁷⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 1074.

³⁷⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 1065.

³⁸⁰ BOA. MD. C. III, Hk. 1300.

³⁸¹ BOA. MD. C. III, Hk. 1304.

³⁸² BOA. MD. C. III, Hk. 1340.

³⁸³ BOA. MD. C. III, Hk. 1594.

³⁸⁴ BOA. MD. C. III, Hk. 192.

³⁸⁵ Mehmet İpşirli, "Anadolu (İdarî ve Adlî Sistem, Eğitim ve Öğretim)", *TDVİA*, C. III, İstanbul, 1991, s. 130.

İsyanları'nın yoğun olarak arttığı dönemlerde düzenli ordular yeterli olmamış ve il erleri yardım etmiştir. Özellikle Şehzade Bayezid olayından sonra il erleri ve hisar erleri görevlendirilmiştir. Ancak giderek güçlenen il erlerinin çoğu güçsüz bağları sebebiyle ehl-i örf ile karşı karşıya kalmışlar ve suhte ve Celali saflarına geçenler olmuştur. Merkezi idare buna karşı etkili bir önlem almayı başaramamış ve sonraki dönemlerde de ihtiyaç halinde il erlerinden yararlanılmıştır³⁸⁶. Celali İsyanları'ndan birçok il etkilenirken bunlardan Ankara en çok etkilenen ve Celalilerin şiddetine maruz kalan yerlerin başında gelmiştir³⁸⁷.

III. Murat döneminde ise suhte isyanları büyük isyan olarak görülmeğe çıkmış gibi gözükse de³⁸⁸ bu gibi hareketler durmamış ilerlemiş ve Celali İsyanları patlak verdiğinde bile ortadan kaldırılamamıştır. Kuyucu Murad Paşa'nın Celali faaliyetlerini ortadan kaldırılmasından sonra suhteleri de bir düzene koymak istemiştir. Ancak bir düzene sokulması kolay olmamış ve başarı sağlanamamıştır. 1613 yılında geniş çaplı bir hareket başlatılmıştır. Tekeli Mehmet Paşa komutasında suhtelerin kontrol altına alınması emredilmiştir. Ancak Tekeli Mehmet Paşa suhteler için son görev verilen müfettiş olmamıştır. Suhtelerin eşkıyalıkları ve isyanları medreselerin itibarına büyük zarar vermiştir. Suhte isyanları için 1618 senesinde Anadolu Beylerbeyi olan Hüseyin Paşa görevlendirilmiş ve suhte isyanları bir nevi sönme durumuna gelmiştir³⁸⁹.

Şehzade Bayezid'in isyan etmesi ve her iki tarafın da Yevmlü Ordusu kurup Konya Muharebesi'nde mücadelesinden sonra Osmanlı'yı uzun süre uğraştıracak sorunlardan olan suhte ve levend isyanlarını da arkasında bırakmıştır. Muharebeden sonra etrafa dağılan Yevmlü'lerin çoğunlukla katıldıkları suhte ve levendler, isyan ve eşkıyalık hareketinde bulunarak huzursuzluklara neden olmuşlardır. Bunlardan doğan sorunlara çözüm bulmak amacıyla Yeniçeriler "yasakçı" ve "korucu" olarak görevlendirilmişlerdir. Yasakçıların ortaya çıkma nedenlerinden birisi de XVI. yüzyılın sonlarına doğru artan askeri ihtiyaç

³⁸⁶ Mücteba İlgürel, "İl Erleri", *TDVİ*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 59.

³⁸⁷ Besim Darkot, "Ankara", *İA*, C. I, MEB Yay., İstanbul, 1978, s. 444.

³⁸⁸ Akdağ, 1949, 361-362.

³⁸⁹ Cezar, 2013, 146-148.

olmuştur³⁹⁰. Ancak Yeniçerilerin görevlerini kötüye kullanmaları bir başka soruna daha neden olacaktır³⁹¹.

3. 2. 3. Yeniçerilerin Yasakçı ve Korucu Olarak Görevlendirilmeleri

Osmanlı'da güvenlik ve asayişten sorumlu olarak görev yapan ve timar erbabından olan Sancakbeyleri ve Subaşılının, Şehzade Bayezid'in kurmuş olduğu Yevmlü Ordusu'nda yer almaları ve Şehzade Bayezid'in İran'a sığınmasından sonra da Anadolu'da levend denilen gruplar ile birlikte halka zulmetmeleri ve asayiş bozmaları sonucu olarak kendilerine olan güveni sarsmışlardır. Kapıkullarından bazıları da ulufeleriyle birlikte kaçarak başkaldıran gruplar içine karışmaya başlamıştır. Levend ve suhtelerden gelen şikâyetlerin çoğalması, Konya Muharebesi'nden sonra düzenin eskisi gibi sağlanamamış olması ve Anadolu'nun güvenliğinin yeniden sağlanması amacıyla yeniçerilerin Anadolu'da korucu olarak görev yapmaları başta gelen düşünceler arasında olmuştur³⁹².

Osmanlı'yı derinden sarsan idari, mali ve sosyal düzensizlik nedenlerinin başında sipahi ordusunun artık önemini yitirmesi gelmiştir. Bozulan düzeni tekrar kanunlara uygun şekilde sağlamak için çözümü ulufeli ve tüfekli askeri çoğaltmakta bulmuşlardır. Sefer zamanında sekbanlar çoğaltılmış ve asayiş sağlamada da kullanılmıştır³⁹³.

Kanuni Sultan Süleyman, Anadolu'daki nizamı sağlamak ve asayiş korumak amacıyla Yeniçerilerden oluşan grupları Anadolu'nun her bir köşesine "yasakçı" ve "korucu" olarak görevlendirmiştir. Yasakçılara aynı zamanda "değnek" ismi de verilmiştir. Yeniçeriler muhafız olarak memleketin her bir yerine dağıtılmışlar, şehirlerde nöbetçilik ve muhafızlık yapmışlardır³⁹⁴. Kanunsuz olayların ve eşkıyalıkların önüne geçilmesinde bunlar yetersiz ve eksik kalınca yasakçılar çıkmıştır. Bir bölgeye yasakçı gönderildiği gibi birde yasakçıbaşı tayin edilmiştir. Yasakçılar, Yeniçeri Ağası'nın göndermiş olduğu mektup ile atanmıştır. Yasakçıların görevleri arasında subaşılilar ile birlikte asayiş

³⁹⁰Ergenç, 2012, 89.

³⁹¹Turan, 1961, 175.

³⁹²Turan, 1997,151-154.

³⁹³ Yücel, 1988, XIII.

³⁹⁴ Turan, 1961, 175.

sağlamak, yeniçeriler arasında düzen kurmak ve halka zulüm eden Yeniçerileri bulmak ve engellemek, kendisini Kapıkulu olarak tanıtan ve halka zulmeden kişileri engellemek olmuştur³⁹⁵.

Kalelerin güvenliğini de sağlamak amacıyla yasakçı ve korucuların sayıları arttırılmış ve aynı zamanda şehirlerin asayişinden de sorumlu olmuşlardır. Yeniçerilerin, kaleleri koruması ve muhafızlık yapması için hükümler gönderilmiştir. Bu konu hakkında Van Beylerbeyi'ne sınırdaki kalelerin muhafazasının iyi yapılması söylenmiştir³⁹⁶. Aynı hüküm Diyarbakır Beylerbeyi'ne de gönderilmiş ve Şehzade Bayezid'in yakalanması istenmiştir³⁹⁷. Şehzade Bayezid'in firarından sonra Bağdat Kalesi'ne olası bir saldırısına karşı hazırlıklı olunması istenmiş ve beş yüz Yeniçeri buraya sevk edilmiştir³⁹⁸. Diğer taraftan, Konya Muharebesi'nden sonra Şehzade Selim tarafında olup muharebede önemli faydalar sağlayan Yeniçeriler de mükâfatlandırılmışlardır. Vezir Mehmet Paşa'ya gönderilen hüküm ile bölük halkına ve Yeniçerin her birine dağıtılmak amacıyla 300 akçe gönderilmiştir³⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nde baş gösteren hoşnutsuzlukları gidermek, eski nizamı sağlamak ve eşkıya, levend ve suhtelerin çıkarmış oldukları isyanları engellemek amacıyla Anadolu'ya gönderilen yasakçılar kendilerine verilmiş olan görevi unutarak Anadolu'da asayişini tamamen kendi ellerine geçirmişler ve köylere yerleşerek bu işi bir gelir olarak görmüşlerdir⁴⁰⁰. Yasakçılar asıl görevlerini yerine getirmek dışında Acemioğlanları, Yeniçeriler, Levendler de yasakçı gibi davranarak halka zulüm etmişlerdir⁴⁰¹. Timara çıkan sekbanların Yeniçeri borkü giyip, Acemi oğlanı gibi dolaşarak halka zulüm ettikleri tespit edilmiş, borkü giyen ve halka zulmedenlerin borkülerine el konulmaları ve kendilerinin de mallarının ellerinden alınmaları istenmiştir⁴⁰².

Yeniçerilerin Anadolu'da korucu olarak görevlendirilmelerinden sonra korucular buldukları bölgelerin kontrollerini tamamen kendi ellerinde

³⁹⁵ Ergenç, 2012, 89-94.

³⁹⁶ BOA. MD. C. III, Hk. 337.

³⁹⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 334.

³⁹⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 339.

³⁹⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 54.

⁴⁰⁰ Turan, 1997, 151-154.

⁴⁰¹ Ergenç, 2012, 95.

⁴⁰² *Numaralı Mühimme Defteri (975-976 /1567-1569)*, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1998, Hk. 79.

tutmuşlardır. Hatta daha ileriye giderek mahkemelere gelen suçlular üzerinden para kazanmaya başlamaları üzerine şikâyetler de giderek artmaya başlamıştır. Korucu ve yasakçı olarak görevlendirilen Yeniçerilerin bu davranışları, Yeniçeri ocak nizamını bozan nedenler arasına girmiştir. Çünkü Yeniçerilerin askerlik dışında başka bir işle uğraşmaları yasak iken askerliği unutup bir köye yerleşmeleri ocağın kanunlarına aykırı bir davranış olarak görülmüştür. Yeniçerilerin yasakçı olarak köylere yerleşmelerinden sonra şikâyetler artmıştır⁴⁰³. Yeniçeriler verilen görevi yerine getirememişler çünkü buldukları bölgelerde merkezi otoritenin doğrudan temsilcileri olmalarından dolayı hem söz sahibi hem de yer sahibi olmuşlar, esnafılık ve ticari faaliyetleri neticesinde askeri vazifelerini ihmal etmişlerdir. Yeniçerilerden oluşan yasakçı, korucu veya değnek denilen bu grupların görevlerine son vermek ise biraz zaman almıştır. Ülkenin içinde bulunduğu İran ve Avusturya mücadeleleri buna engel olmuştur⁴⁰⁴. 1559 yılından itibaren Yeniçerilerin Anadolu'da yasakçı olarak güç kazanmaları “Büyük Celali İsyanı” sonucunda yararlılık göstermemeleri ile 1595'te son bulmuştur. Celali İsyanları'nda Altı Bölük halkının büyük yararlılık göstermesi bunda etkili bir neden olmuştur⁴⁰⁵.

Bütün bunlarla birlikte, Yeniçeri Ocak nizamının eskisi gibi işleyememesi ve düzende bozulmaların olmasına neden olmuştur. Şehzade Selim ve Şehzade Bayezid mücadelesi için Yevmlü Ordusu'nun toplanması ve şehzadeler savaşı sonrasında bu toplanan Yevmlü Ordusu'na verilen sözlerin tutulmaması isyanları birlikte getirmiştir. Yanlarına gayrimemnun unsurları da alarak hem İstanbul'da hem de Anadolu'nun hemen her yerine dağılarak isyan ateşini yakmalarına yol açmıştır⁴⁰⁶.

⁴⁰³ Turan, 1961, 175-176. Osmanlı Devleti'nde: Yeniçeri ağası da olsa kul kethüdası da olsa herkesin dürüst namuslu kimseler olmalarına özen göstermeleri gerekmiştir. Eğer ki Yeniçeri Ocağının düzeni hep sağlanmak isteniyorsa bu iş sabır isteyen ve dürüstlük isteyen bir iş olduğunu hiç kimsenin bunu unutmaması gerektiği söylenmiştir. Eğer ki Yeniçeri Ocağında bulunan kimseler dürüst ve ahlaklı inançlı kimseler olur ise işlerinde de doğru yolu bulmaları kolaylaşacak ve nizamdan da şaşmayacakları belirtilmiştir. Bkz. Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Haz. Yaşar Aydemir-Güray Kırpık, *Devlet Adamlarına Nasihatler “Nasâyibü'l-Vüzerâ”*, Hece Yay., Ankara, 2014, s. 58.

⁴⁰⁴ Turan, 1997, 152.

⁴⁰⁵ Turan, 1961, 177.

⁴⁰⁶ Mustafa Akdağ, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, *AÜDTCFD*, C. V, S. 3, Ankara, 1947, s. 296.

3. 2. 4. Eşkîyalıkların Engellenmesi İçin Silahların Toplanması

XVI. yüzyılın başlarından itibaren savaşlarda başarılı olunabilmesi amacıyla tüfek ve ateşli silahların kullanılması Osmanlı Devleti'nde büyük önem arz etmiştir. Osmanlı ordusuna özellikle kapıkulu sipahilerine tüfek eğitimi verilmek istenmiş ancak başarılı olunamamıştır. Ateşli silahların daha iyi ve yaygın olarak kullanılmaya başlanması ancak XVI. yüzyıl sonlarına doğru olmuştur. Şehzade Selim ve Bayezid döneminden önce de kardeşler arası taht kavgasında ücretli asker toplanmış ancak bunlar ateşli silah kullanmayı tam olarak bilenlerden değil, başıboş kimselerden olmuştur⁴⁰⁷. Karen Barkey'e göre; ateşli silahların kırsal kesimde yaygınlaşması 1559 yılında meydana gelen Bayezid isyanıyla başlamıştır. Şehzade Bayezid, eğer padişah olur ise kendisinin yanında olanlara timar dağıtacağına dair sözler vermiştir. Bunun içinde levendlere silah kuşandırmış ve kendisi adına savaşmaları için ikna etmiştir. Ancak Şehzade Bayezid'in, Konya Muharebesi'nde saf dışı kalması sonucu bu vaatler gerçekleştirilememiştir. Sonrasında levendlerin parayla tutulup, silahlandırılmaları yaygın bir hal almıştır⁴⁰⁸.

Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim'in Konya Muharebesi'nde karşılaşmalarının ardından köylerine dağılan halk yanlarında silahları ile birlikte dönmüşlerdir. XVI. yüzyıl sonlarına doğru halkın gitgide silahlanması ve kolay silah temin etmesi sonucu olarak isyancılara ellerinde silah ile katılanların sayısı da artmıştır. Silahlanmanın çoğalması sebebiyle oluşan sorunların önüne geçmek amacıyla ise silah imal edilen yerlerden köylülere kadar sıkı bir denetim öngörülmüştür⁴⁰⁹.

XVI. yüzyıl sonlarına doğru Anadolu'da güvenlik zafiyetinin derinleşmesi üzerine halkın silahlanması artık çok daha fazla artmıştır. Bir tüfek oldukça ucuz

⁴⁰⁷ Mehmet Öz, Ed. Osman Köse, "Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Samsun, 2017, s. 14-15.

⁴⁰⁸ Barkey, 1999, 173.

⁴⁰⁹ Uzun, 2009, 194.

fiyatlara satılmıştır. Halk silahları oldukça ucuza ve rahat temin ettikçe kendilerine olan güvenleri de artmıştır. Böylece can ve mallarını korumada daha tecrübe sahibi olmuş ve kendilerini güçlü hissetmişlerdir. Diğer taraftan bu silahlanma, eşkıya kitlelerinin çoğalmasına ve güçlenmesine neden olmuştur. Bunlar içerisinde örneğin Canpolatoğlu grubunda otuz binden fazla silahlı adam varken Kalenderoğlu'nda on bin kadar silahlı kuvvet mevcudu bulunmaktaydı⁴¹⁰. Bilhassa şehzade muharebesinden sonra silahlı kişilerin artması, suhte ve levendlerin eşkıyalıklara başlamaları üzerine halka kendilerini korumak amacıyla silah bulundurulmasının serbest bırakılması, ortaya çıkan silah çokluğu neticesinde eşkıyalara katılanların çoğalması gibi başka problemlerin kapısını açmıştır. Bunun önüne geçilmek maksatlı halkın elinde bulunan silahların toplatılması kararı alınmış, ancak bu yöntem pek de yararlı olmamış ve toplanan silahların bu sefer kale dizdarlarına verilmesi kararlaştırılmıştır⁴¹¹.

Silahların toplatılmasında öncelik fesatlık ve asilik yapanlardan olmasına karşın kendisini korumak amacıyla tüfek bulunduranları ayırmakta zorluk çekildiğinden dolayı herkesin tüfeklerinin toplatılması yoluna gidilmiştir⁴¹². Ateşli silahların yasaklanmasından sonra belirli oranda silahlanmada azalma yaşanmıştır. Bunda sürekli olarak silahların teftişinin yapılması da etkili olmuştur⁴¹³. Silahların toplatılması uygulamasının coğrafi özellikler göz önüne alınarak yapılmasına özen gösterilmiştir. Sınırdaki yaşayan halktan ve denize yakın olan yerleşim bölgelerinde bulunan halktan silahlar alınmamıştır. Çünkü herhangi bir saldırı ihtimaline karşın kendilerini ve buldukları bölgeleri koruma izni verilmiştir⁴¹⁴.

Büyük Kaçgunluk döneminde de eşkıyalara ve suhtelere karşı kendilerini muhafaza etmeleri, korumalarını sağlamak için halk silahlandırılmıştır. Ancak XVII. yüzyılda silahların toplatılması yoluna gidilmiştir. Devlet kendi eliyle silahlanma yoluna gidildiği gibi halk kendi imkânlarıyla da devlet izni doğrultusunda silahlanmıştır⁴¹⁵. Toplatılmasındaki nedenlerden biri de silahların Büyük kaçgunluk sonrasında ve suhte isyanları sonrasında giderek artması ve

⁴¹⁰ Uzun, 2008, 157-158.

⁴¹¹ Turan, 1997, 148.

⁴¹² Uzun, 2009, 195.

⁴¹³ İlgürel, 1979, 308-314.

⁴¹⁴ Uzun, 2008, 160.

⁴¹⁵ Uzun, 2008, 157.

silahların amaç dışı kullanılmaya başlaması bunun da asayiş de sorunlara yol açmaya başlaması olarak görülmüştür⁴¹⁶.

Suhte ve levendlere katılan silahlı kişilerin çoğalması, silahlanmanın önüne geçilememesi, halka zarar vermeleri ve bunun önüne geçilmesi amacıyla hükümler gönderilmiştir. Bu hükümlerden birisi de Bozok Beyi'ne hitaben yazılmıştır. Bozok'ta timar mutasarrıfı olan Ağa Veli oğlu Çalabvirdi'nin levendler ile dağlarda gizlenmesinden ve zarar vermelerinden dolayı gönderilen hükümde yakalanıp hapsedilmeleri istenmiştir. Çalabvirdi; “ben Yevmlü olmadum ve sefer-i hümâyûn vâki oldukta ben hâs emîni idüm” diyerek kendini savunmuştur⁴¹⁷. Bozok Beyi'ne yine Yevmlü'lerin etrafta zarar vermelerinden dolayı ve asi olan Şah kulu oğlunun yakalanması ve hapis edilmesi için hükümler gönderilmiştir. Ne kadar Yevmlü ele geçirildiğinin de bildirilmesi istenmiştir⁴¹⁸. Amasya Beyi'ne gönderilen hüküm ile çıkan eşkıyalıklar çoğalması üzerine levend taifesi başta olmak üzere tüfeklerin toplanması ve artık kullanılmasının yasaklanması istenmiştir⁴¹⁹. Tüfek kullanımının artması ve önünün alınamaması sebebiyle, tüfek üretimine karşı bazı demir madenlerinin de kapatılması emredilmiştir⁴²⁰. Bazı kişilerin dağlara çıkıp tüfek kullandıkları haberi alınmış ve bunun önüne geçilmesi suçluların küreğe vurulmak üzere İstanbul'a gönderilmeleri Bursa Beyi'ne bildirilmiştir⁴²¹. Yine aynı şekilde tüfek kullanılmasının, eşkıyalıkların, kargaşanın önüne geçilmek amacıyla İnegöl, Domaniç, Pazarcık, Bilecik ve İnönü Kadılarına hükümler gönderilmiştir⁴²².

3. 2. 5. Suhte ve Levendlerin Celaliler İle Birleşmesi

Konya Muharebesinden sonra suhtelerin, levendlerin yakalanması ve cezalarının verilmesi konusu hayli uzamış ve bir sonuca varılamamıştır. Silahlı eşkıyaların da etrafa yayılması hızlanmıştır. Bu süre zarfında ise halk da oldukça sıkıntılı bir dönem geçirmiş ve merkezi yönetimden şikâyetçi olan tabaka daha da

⁴¹⁶ İlgürel, 1979, 308-309.

⁴¹⁷ BOA. MD. C. III, Hk. 1419.

⁴¹⁸ BOA. MD. C. III, Hk. 1575.

⁴¹⁹ BOA. MD. C. III, Hk. 900.

⁴²⁰ Süleyman Duman, *Celali İsyanları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyanı*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011, s. 40.

⁴²¹ BOA. MD. C. III, Hk. 986.

⁴²² BOA. MD. C. III, Hk. 994.

çoğalmaya başlamıştır. Öyle ki bu durum daha büyük bir olaya yani “Celali Ayaklanmasına” kadar varmıştır⁴²³.

XVII. yüzyılda Anadolu’da başıboş ve ücretli asker sayısı oldukça fazladır⁴²⁴. Osmanlı döneminde genel olarak kaynaklarda “Celali, Harâmi, Haramzâde Esirrâ, Türedi Uğru, Haydut” kelimeleri eşkıya anlamıyla kullanılmıştır⁴²⁵. Celaliler terimi Celâl’e katılanlar ve ona mensup olanlar anlamında kullanılmıştır⁴²⁶. XVII. yüzyılda da ayrıca Celalilere “Eşkîya ve Türedi Eşkîya” isimleri verilmiştir⁴²⁷. “Celali kelimesi sadece isyan ve eşkıyalık olarak kullanılmamakla beraber siyasi ve dini yönü de görülmüştür”. Osmanlı Devleti hâkimiyet anlayışına göre Bozoklu Celal isyanından önceki bazı isyanların ve sonra çıkacak tüm başkaldırmaların adı kaynaklarda geçtiği haliyle “Huruc-ı ale’s-Sultan” olacaktır.

Osmanlı Devleti’nde baş gösteren isyanlar ekonomik, siyasi ve dini olarak ele alınmıştır. Böyle isyanlara ilk örnek ise Şeyh Bedrettin isyanı olmuştur. Şeyh Bedrettin’in taraf toplamasına neden olan ise Çelebi Mehmet döneminde timarlara el konulması ve Hıristiyan olan önderlerin de ellerindeki toprakların alınması olmuştur. Bu isyan ancak Şeyh Bedrettin’in topladığı gruplar arasına casuslar sokularak ve Şeyh Bedrettin’e karşı onları doldurarak ondan ayrılmalarını sağlayarak son vermiştir. 1510-1511 yılında ise dini-siyasi bakımdan ortaya çıkan Şah Kulu (Baba –Tekeli) isyanı olmuştur. Bazı teke-ili sipahilerin dirliklerinin ellerinden alınması üzerine onlarda Şah kuluna giderek birleşmişlerdir. Bu grupta yer alan bir diğer isyan Bozoklu Şeyh Celâl isyanı ile Bozok’da çıkan Baba Zinnun isyanı olmuştur. Bu isyandan sonra ise Hacı Bektaş soyundan geldiğini öne sürerek Kalender Çelebi ile birlikte olmuşlardır. Dulkadirliilere, ellerinden alınan topraklar geri verileceği sözüyle bu isyana son verilmiştir⁴²⁸.

Celali İsyancılarının başlangıcı için kesin bir tarih gösterilmemiştir⁴²⁹. Ancak tarihte ilk Celali Ayaklanması’nın ortaya çıkmasının “Baba Celal” ismiyle bir kişinin Kanuni Sultan Süleyman döneminde ayaklanmasıyla ortaya çıktığı

⁴²³Turan, 1997, 149.

⁴²⁴Acun, 2002, 699.

⁴²⁵Duman, 2011, 21.

⁴²⁶Mücteba İlgürel, “Celâlî İsyancıları”, *TDVİA*, C. VII, İstanbul, 1999, s. 252.

⁴²⁷Duman, 2011, 28.

⁴²⁸Duman, 2011, 28-33.

⁴²⁹Cezar, 2013, 152.

bilinmektedir⁴³⁰. Mustafa Akdağ'a göre; Celali İsyancı'nın başlaması, levent ve asker hareketlerinin ortaya çıkması, XVI. yüzyıl tarihlerinden daha evvel olduğu ve III. Mehmet'in Eğri Seferi'ne gittiği sıralarda bütün Anadolu'yu sardığını belirtmiştir⁴³¹. Celali İsyancı'nı sadece başıboş levendlere, timarlı sipahilere, halkın eline silah alıp dağa çıkmasına veya suhtelerin, asilerin yaptıklarına yani tek bir nedene bağlamak doğru değildir. Bunların hepsi birbirine bağlı nedenler olmuş ve ilk neden olarak da başıboş levendler gösterilmiştir. Celali İsyancı kimi zaman azalması kimi zaman ise çoğalması yarım asırlık bir süredir Osmanlı Devleti'ni uğraştırmış olan bir hadise olmuştur. Bazı kurumların çökmesine neden olurken bazen de yeni kurumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Topraklı sipahilik çöken kurumların ilk sırasında yer almıştır. Celali İsyancı'nın çok büyük etkilerinin olması ve büyümesinde en önemli neden Celali başlarının kethüdalık, voyvodalık mütesellimlik, sancak beyliği, beylerbeyliği görevi yapmış olan kimseler olmasıdır. Bu özellikleriyle kısa sürede kendi taraflarına Celalileri toplamışlardır⁴³².

Celali İsyancı'nın ilk ortaya çıkmasında etkili olan grubun alevi eğilimli oldukları ve Türkmen oldukları söylenmiştir⁴³³. Akdağ XVI. yüzyıl isyanlarını şii isyanları olarak görüp bunları Celali İsyancı'ndan ayırır. Ancak Akdağ ayaklanan levendler arasında timarların da bulunması nedeniyle XVII. yüzyılda görülen Celaliliğin Kızılbaşlık meselesi olmadığı, sorunun devletin kötü yönetilmesi ve ekonomik sıkıntılardan kaynaklandığını kabul etmektedir⁴³⁴. Fernand Braudel eşkıyalığı; “siyasal düzenin ve hatta toplumsal düzenin koruyucusu olan yerleşik devletlere karşı bir intikam” olarak tanımlamıştır. XVI. yüzyıl sonunda eşkıyalıklar artmıştır. Osmanlı artık hırsız ve eşkıya kaynamaktadır. Nüfusun önemli bir kısmı dağlara çıkmış ve gruplaşmış şekilde köylüler toprak efendisi konumunu almıştır. Halk ağır vergiler altında ezilmiştir⁴³⁵.

⁴³⁰ Ayşe Pul, “Kuyucu Murad Paşa'nın Anadolu'da Celâlilerle Mücadelesine Dair Bir Osmanlı Kaynağı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 20, Kış 2012, s. 207.

⁴³¹ Mustafa Akdağ, “Celali İsyancılarının Başlaması”, *AÜ DTÇFD*, C. IV, S. 1, Ankara, 1946, s. 32.

⁴³² Cezar, 2013, 151.

⁴³³ Orhan Türkdoğan, “ Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları”, *Belleten*, C. LX, S. 228, Ankara, 1996, s. 436.

⁴³⁴ Duman, 2011, 25.

⁴³⁵ Braudel, 1990, 48.

Alınan vergilerin yükü altında ezilen halk, sürekli olarak Celali başlarıyla birleşmişlerdir. Celali Fetretini de 1596 yazında Eğri Seferi başladığı dönemde patlak vermiştir. Eğri Seferi için kanunsuz vergilerin toplanmaya başlanması sonucu halk da vergi adı altında soygunlara karşılık suhteler ile beraber olmuşlar ve ilk defa suhtelerle birleşip isyan etmişlerdir⁴³⁶. Celali İsyanları aniden ortaya çıkan bir isyan olarak ele alınmamış birçok nedenlerle çift bozan reayanın çoğalması, ahlaki çöküntünün giderek artması, idareden kaynaklanan bozukluklar sonucunda Anadolu'da bulunan halkın gruplar kurarak devlete karşı baş kaldırış hareketi olmuştur⁴³⁷. Suhteler her yere yayılmış ve büyük çaplı isyanlara etki etmiştir. Levend ve Suhteler her tarafta dalga dalga yayılarak eşkıyalığı ve hırsızlığı bir geçim kaynağı haline getirmişlerdir. Aynı zamanda levendler ve suhtelerle birlikte olan tımarlı sipahiler Celali gruplarına katılmışlardır⁴³⁸. Celaliler eşkıya yatağı olarak Bozok'ta daha fazla görülmüşlerdir. Bozok'tan sonra Tokat yöresinde de fazlaca eşkıyalık hareketleri yapmışlardır. Buralarda levendlerde mağaralara saklanmışlar ve gizli gizli eşkıyalık planları yapmışlardır⁴³⁹. Celali İsyanları'na katılanlardan bir başkası ise altı bölük halkı olarak nitelendirilen ve sarı kırmızı bayrak taşıyanlar önemli yer edinmişlerdir⁴⁴⁰. Devlet, isyanları bastırmak için çareler aramıştır. Bunlardan birisi onları affetmek olarak görülmüştür. Devlet, Celaliler ile anlaşarak onlara Rumeli'de görevler vermişlerdir. Ancak verilen görevler yerine getirilmediği hatta eski yaptıklarına devam ettikleri için devlet gönülsüz olarak onlara görev vermiştir. Asi Celalilere kanunda yeri olmamasına rağmen bu eşkıyalığı bitirmek amacıyla kapıkulları arasına dahi almışlardır⁴⁴¹. Ancak görevler verilirken uzun süren Celaliler ile olan mücadeleden sonra celaliler ve devlet anlaşma yoluna başvurmuştur. Devlet'te Celaliler ile anlaşmayı kabul edince Deli Hasan adlı kişi Bosna Eyaleti'ne verilmiştir. Dört yüz kadar Celali de dokuzar akçe ile sağ ulufecilere ve gurebâ-i yemin bölüklerine verilmiştir⁴⁴². Büyük Celali İsyanları içtimai ve iktisadi

⁴³⁶ Akdağ, 1958, 61-62.

⁴³⁷ Cezar, 2013, 138.

⁴³⁸ Akdağ, 1958, 76.

⁴³⁹ Hoca Sadeddin Efendi, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, *Tacü't-Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1979, C. IV, s. 347.

⁴⁴⁰ Akdağ, 1958, 68.

⁴⁴¹ İlgürel, 1999, 256.

⁴⁴² Kâtip Çelebi, 2016, 256.

zararların yanında topraklı sipahiliği derinden etkileyerek kendini düzeltemeyecek şekilde bozulmuştur⁴⁴³.

Celali İsyancıları'nın oldukça ileri seviyeye gelmesiyle bazı sorunlar da beraberinde gelmiştir. Ekonomik sıkıntılar çeken yönetimden memnun olmayan gruplar da Celalilere eklenmeye devam etmiştir. Celaliler kendilerine genç insanları toplarken de birçok vaatler ile isyancılara katılmışlar ancak verilen vaatlerin boş olduğunu ve yerine getirilemeyeceğini anladıkları zaman ilk fırsatta eşkıyalığı ve isyan hareketlerini terk etmişlerdir⁴⁴⁴. Celali İsyancıları birçok şeye olumsuz etki bırakmıştır. Bunların başında da sosyal yapı, iktisadi yapı ve ilim alanında olmuştur⁴⁴⁵. Taşrada yaptıkları görevleri azalan sipahiler eşkıya liderleri açısından adeta bir insan kaynağı haline gelmişlerdir. Büyük Kaçgunluk döneminde de hemen hemen birçok asi ve eşkıyalar timarlı sipahilerden oluşmuştur⁴⁴⁶. 1596-1597 yılları Celali İsyancıları'yla uğraşmakla geçmiştir⁴⁴⁷. XVI. yüzyıldan itibaren Osmanlı'da görülen isyanlar Celali İsyancıları olarak nitelendirilmiştir⁴⁴⁸. Büyük Kaçgunluk döneminde de eşkıyalara ve suhnelere karşı kendi kendilerine muhafaza etmeleri, korumalarını sağlamak için halk silahlandırılmış ancak XVII. yüzyılda silahların toplatılması yoluna gidilmiştir. Devlet kendi eliyle silahlanma yoluna gidildiği gibi halk kendi imkânlarıyla da devlet izni doğrultusunda silahlanmışlardır⁴⁴⁹. Toplatılmasında ki nedenlerden biri de silahların Büyük Kaçgunluk sonrasında ve suhte isyanlarından sonrasında giderek artması ve silahların amaç dışı kullanılmaya başlaması bunun da asayiş de sorunlara yol açmaya başlaması olarak görülmüştür⁴⁵⁰. Celali İsyancıları XVI. yüzyıl sonlarında meydana çıkmış olduğundan devleti uzun dönem uğraştıracak kadar önemli bir hareket olarak algılanmıştır. Ancak İran, Avusturya ile uzun süren savaşlar ve halktan alınan vergilerin ağırlaştırılması ve ardından da Haçova Savaşı, Celalilerin faaliyetlerinin daha da artmasına neden olmuştur. Celalilerin başlarındaki kişilerin devlet mensubu kimselerden olmasının nedeni de Haçova

⁴⁴³ Cezar, 2013, 139.

⁴⁴⁴ Uzun, 2008, 119.

⁴⁴⁵ İpşirli, 1991, 130.

⁴⁴⁶ Uzun, 2008, 122.

⁴⁴⁷ Akdağ, 1958, 75.

⁴⁴⁸ Mehmet Ali Ünal, Ed. Osman Köse, "Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılkçı Hareketler", *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Samsun, 2017, s. 4.

⁴⁴⁹ Uzun, 2008, 157.

⁴⁵⁰ İlgürel, 1979, 308-309.

Savaşı'ndan firar edenlerin Celali çetelerine katılmaları olmuştur. Haçova Savaşı'ndan kaçanlar firari sayılmış mal ve mülklerine el koyulup yakalanıp idam edilmeleri kararı istenmiştir⁴⁵¹. Celaliler genellikle dağınık halde hareket etmişler bu yüzden de birbirlerine ihanetleri de fazla görülmüştür. Belirli bir plan ile hareket etmek yerine daha çok parasız eşkıyalık hareketleri yürütmüşlerdir⁴⁵².

Celali İsyanları'na her katılan, devletin ağır vergilerinden şikâyet edip ezilen değil, "Halep Valisi Canboladoğlu Ali Paşa, Erzurum Valisi Abaza Mehmet Paşa, Sivas Valisi Abaza Hasan Paşa" gibi kudret sahibi olan ve güçlerine güç katmak isteyen kişiler de olmuştur. Celali İsyanları her yerde etkin olmamış sadece Anadolu'da hâkim olmuştur. Bu genellemenin dışında kalanlar ise Canboladoğlu Ali Paşa ve Maanoğlu Fahreddin isyanları olmuştur. Celali grupları arasında belli bir din, milliyet, mezhep ya da başka bir bağ bulunmamış Anadolu'nun her kesiminden Türk, Kürt, Rum, Ermeni asıllı kişiler Celalileri oluşturmuştur⁴⁵³. Celali İsyanları olarak ya da Celali fetreti olarak anılan olaylar hükümet düzenini kısa sürede bozmuş, Anadolu anarşi içine sürüklenmiştir. Celaliler 1598 yılından sonra büyük topluluklar halinde gezmeye başlamışlar ve köy, kasabalara yayılmışlardır. Sivas ve Dulkadir Eyaletleri'ni ele geçirmişler. 1602 yılında ise Karayazıcının ölümünden sonra Anadolu'ya dağılmışlardır⁴⁵⁴. Karayazıcı isyanı Celali hareketlerinin bel kemiğini oluşturmuştur⁴⁵⁵.

II. Selim döneminde ise köylerde asayiş sağlamaya amacıyla köylüler arasından "yiğitbaşı ilerleri" denilen 30-40 kişilik gruplar oluşturulmuştur. Yoğun savaş dönemlerinde il erleri aynı zamanda sefere de çağırılmıştır. Ancak bu yöntemde pozitif sonuç vermemiş ve kökenlerinde eşkıyalık yatan il erlerinden bazılarında da Celalilere katılanlar görülmüştür. Celali eşkıyalıkları o kadar çoğalmıştır ki köylüler, köylerinin etrafına hendekler kazmışlardır. Levend saldırısından korunmak amacıyla ise kaleler tamir edilmiş surlar dahi yapılmıştır⁴⁵⁶.

⁴⁵¹ Duman, 2011, 24-34.

⁴⁵² Acun, 2002, 699.

⁴⁵³ Duman, 2011, 25- 35.

⁴⁵⁴ Yücel, 1988, XIV.

⁴⁵⁵ Türkoğlu, 1996, 431.

⁴⁵⁶ Duman, 2011, 36- 38.

Osmanlı Devleti bir süre şiddete başvurarak isyanları bitirme yoluna gitmiştir. Bir süre de anlaşmaya giderek eşkıyalıklara son vermek istemiştir. Şiddet yönteminde de etkili olamayan Osmanlı Devlet'i III. Murad döneminde ilk defa Celali başlarına Sancak Beyliği Beylerbeyliği gibi vaatler vererek isyanlara son verilme yöntemi denenmiştir. Böylece Osmanlıya itaatkâr haline getirilen Celali başlarının ordularından da yararlanılacaktır. Ancak bu yöntemde başarı sağlandığı söylenemez, devletten menfaat sağlama amacı gütmüşler ve daha fazla cesaretlenerek başka isyanlarında ortaya çıkmasına neden olmuştur⁴⁵⁷. İsyân hareketleri III. Murat döneminde daha yoğun olarak yaşanırken III. Mehmet döneminde ise Anadolu'da daha fazla hissedilmiştir⁴⁵⁸. Celaliler af edilip devlet hizmetine de görev verilip verilmeyeceği kararını ise Veziriazamlar vermiştir⁴⁵⁹.

1596'dan sonra ise çoğunlukla halk, zulme uğradığı için topraklarını terk edip İstanbul'a göç etmişler ya da tehlikeden uzak dağlara yerleşirken, kimi de Celalilere katılmışlardır. III. Mehmet döneminde ise verilen adaletnameler ile halkı "Celali ve ehl-i örf"e karşı koruma yöntemine gitmiştir. XVII. yüzyıl da Celalilerin yoğun olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde özellikle "Karayazıcı, Canboladoğlu, Kalender oğlu, Yusuf Paşa, Abaza Mehmet Paşa, Cennet oğlu İlyas Paşa, Kınalı oğlu, Kara Haydar oğlu, Katırcı oğlu Varvar Ali Paşa, Abaza Hasan Paşa ve Bölükbaşılar" gibi aşiret eşkıyalığı yoğun görülmüştür⁴⁶⁰. Bu döneme "Zorba Paşalar" dönemi denmiştir. Neticede ilk olarak ortaya çıkan isyanlar siyasi, dini temalı olurken ikinci dönem olarak adlandırılan dönemde ortaya çıkan isyanlar, ekonomik ve sosyal nitelikli isyanlar olarak belirtilmiştir. Buna örnek olarak gösterilen isyan ise Karayazıcı Abdulhalim olarak işaret edilmiştir⁴⁶¹. İlk büyük Celali olan Abdulhalim, Karayazıcı lakabını Halep Paşasına kâtiplik ettiği için aldığı söylenmektedir. Karayazıcı, Osmanlı'nın kullandığı yeni savaş yöntemleri içerisinde de yer almış ve askeri örgütlemişlerdir. Vergi veren bir reaya iken vergiden muaf olan sınıf olan askeri sınıfa yükselmiştir⁴⁶².

⁴⁵⁷ Duman, 2011, 36- 37.

⁴⁵⁸ Uzun, 2009, 189.

⁴⁵⁹ Pul, 2014, 127.

⁴⁶⁰ M. Çağatay Uluçay, "Üç Eşkıya Türküsü", *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, İstanbul, 1958, s. 87-88.

⁴⁶¹ Duman, 2011, 24-34.

⁴⁶² Acun, 2002, 699.

Karayazıcı isyanının tam olarak gün yüzüne çıkması 1594'te olmuştur⁴⁶³. Karayazıcı Abdülhalim, III. Mehmet döneminde büyük bir isyan çıkaran bir Celali lideri olmuş ve Karayazıcı veya yazıcı olarak anılmıştır⁴⁶⁴. Karayazıcı isyanı Celali İsyancıları'nın ana etkeni olarak görülmüştür. Karayazıcı 1602'de ölümüne kadar Celali İsyancıları'nın içinde aktif olarak yer almıştır⁴⁶⁵. Karayazıcı, Sivas sancaklarının birinde mirilivaya kaymakamlık yapmıştır. Ancak Karayazıcının sancağı elinden alınmış ve başkasına devredilmiştir. Bunu kabul etmeyen Karayazıcı ise gelen mirilivayı öldürmüştür. Kendisine karşı kuvvet gönderildiğini duyunca eşkıyaları etrafında toplamış ve isyana başlamıştır. Karayazıcının isyan etmesi sebeplerinin en önemlisi ve başlıca nedeni kaymakamlıktan alınması ve sahip olduğu toprak ve emlaklardan yoksun bırakılması tetiklemiştir. Karayazıcı isyan ettiği dönemde Hüseyin Paşa'da ayaklananlardan olmuştur. Habeşistan beylerbeyi olan Hüseyin Paşa 1598 (1007) Karaman isyanını bastırmak için görevlendirilmiştir. Ancak başarısız olmuştur. 1597'de Anadolu'yu teftişe giden Hüseyin Paşa Amasya Sancağına Deli Zülfikar ağayı mütesellim olarak atamıştır. Aynı zamanda Sivas beylerbeyi olan Ermeni Mahmut Paşa, Sivas ve çevresinde huzursuzluk çıkarmış ve Hüseyin Paşa bunda başarılı olamayıp Hüseyin Paşa herkese zulüm yapıyor diye yaygara koparmışlar ardından da Hüseyin Paşa Amasya Kalesi'nde hapis edilmiştir. Hapis edilmesinden sonra Haziran 1599 yılında bir yolunu bularak firar etmiştir. Hüseyin Paşa'nın kaçması üzerine Veziriazam Sinan Paşa'nın oğlu Mehmet Paşa görevlendirilmiş ve isyanların bastırılması istenmiştir. Urfa'da bulunan Karayazıcıya bu sırada Hüseyin Paşa'da katılmıştır.

Karayazıcı isyanına; “çiftçiler, göçebeler, küçük beyler, feodaller, asker kaçakları isyana katılanlardan olmuşlardır. Ancak Karayazıcı, Hüseyin Paşa'nın kendi yanına gelmesi ve Mehmet Paşa'nın da onu istemesi üzerine Hüseyin Paşa teslim edilmiştir. Buna karşılık ise Karayazıcı'ya ödül olarak Antep Sancağı'nı dirlik olarak vermişlerdir. Hüseyin Paşa, Karayazıcı'dan daha büyük bir tehdit olarak algılanmıştır. Teslim edilen Hüseyin Paşa ise yargılanıp öldürülmüştür. Hüseyin Paşa'nın idam ettirilmesi isyanların durmasında etkili olmamış ve bu gerçek geçte olsa anlaşılmalıdır. Urfa'yı kuşatmada oldukça zorluk çeken

⁴⁶³ Braudel, 1990, 59.

⁴⁶⁴ Mücteba İlgürel, “Karayazıcı Abdülhalim”, *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul, 2001, s. 482.

⁴⁶⁵ Türkdoğan, 1996, 436.

Karayazıcı kuşatmadan çıkıp Mehmet Paşa'nın verdiği sancağa gitmiştir. Mehmet Paşa, Antep çevresinde Mehmet Paşa Karayazıcıya yetişerek bir kısmını mağlup etmiştir. Ancak Karayazıcı mağlup olmayan askerler ile birlikte Trabzon ile Tokat arasında yer alan Canik Dağı'na saklanmıştır. 1602 yılında da Karayazıcının Canikte öldüğü haberi alınmıştır. Karayazıcı aynı zamanda Abdülhalim olarak bilinmiştir⁴⁶⁶.

Lidersiz kalan Celali Orduları başına Karayazıcıdan sonra Deli Hasan geçmiştir. Bu isyan sırasında ise sadrazam Yemişçi Hasan, Avusturya sınırında savaş halindedir. Osmanlı'da halk ve yeniçeriler arasında Celalilerin eyalet idaresinde önemli yerlere gelmesinden dolayı duyulan memnuniyetsizliklerde artmıştır. Sipahilerden şikâyetler sadrazama iletilmiştir. Şikâyetler ise şöyledir; Deli Hasan, Tahvil Halil, Kara Said, gibi eşkıyalar ile eyalet yöneticileri aynı kefeye koyulmuş onlarında yağma ve talan yaptıkları iletilmiştir⁴⁶⁷.

Deli Hasan'a “Şahverdi, Yularkastı ve Tavail” adında çeteler dâhil olmuştur. Eşkivalıklara ve yağmalar başlayan dağdan inen Deli Hasan Kütahya ve çevresini yağmalamış aralık ayında da (1603) Güzelce Mahmud, Deli Hasan'a karşı görevlendirilmiştir. Ancak 1603 yılında Deli Hasan'ın elçisi “kethüda-kâhya Şahverdi” İstanbul'a gelerek Deli Hasan'ın affını istemiş dilekçe verilmiş ve kabul edilerek, Deli Hasan ile birlikte 400 kadar adam da af edilmiştir. 1604 yılında da Rumeli ve Avusturya cephelerine gitmişlerdir. Ancak Rumeli'de tekrar yönetime karşı olaylar başlamış, kaleler yağmalanmış ve fazla vergi alınmaya başlanmıştır⁴⁶⁸. Deli Hasan da kardeşi gibi Osmanlı'da ayrılmak amacıyla olmamış ancak meşru makam talebinde bulunmuştur. Özsek ve Peşte'de Hıristiyanlara karşı savaşmış ancak Celalilikten kalma alışkanlıkları olan yağmalama ve talan etmeyi bırakmamışlardır. Hatta bir bilgiye göre Deli Hasan Osmanlı'ya sadık kalmadığı ve daha da ileriye giderek Basra'da olduğu sırada önemli ve stratejik bir kale olan Rense Kalesi'ni 100.000 altın karşılığı Venediklilere satmayı teklif ettiği söylenmektedir. Bu olay duyulunca da Belgrad'a kaçmış 1606 yılında da idam edilmiştir⁴⁶⁹. Osmanlı Devleti Deli Hasan vasıtasıyla Celaliler ile uzlaşma yoluna gidememiş ve eşkıya sancakbeyi

⁴⁶⁶ Tveritina, 2006, 58-107.

⁴⁶⁷ Acun, 2002, 701.

⁴⁶⁸ Tveritina, 2006, 58-107.

⁴⁶⁹ Acun, 2002, 701.

anlaşmasının başarısızlığı bir kez daha ortaya koyulmuştur. Bu sırada da I. Ahmet yeni tahtta geçmiş ve doğuda da sefer yapılması gerekmiştir. Osmanlı böylece hem doğuda hem de batıda savaşmak zorunda kalınmıştır⁴⁷⁰.

Celali İsyancı'nın birinci safhası 1602 yılında Karayazıcı Abdulhalim'in vefatıyla birlikte kapansa da 1603'te eşraf ve ayan da Celali İsyancı'na karışmasıyla "Büyük Kaçgunluk" dönemi başlamıştır. Büyük Kaçgunluk döneminde Karayazıcı Abdulhalim'in kardeşi Deli Hasan'ın yönlendirdiği bir zincir şeklinde isyanların olduğu dönemdir. Celali İsyancı, köylü kentli, öğrenci ve yöneticiler başta olmak üzere hemen hemen her kesimden insan katılmış olduğu bir isyan hareketi olmuştur. Celali İsyancı'nı diğer isyanlardan ayıran özelliği XVI. yüzyılın ilk çeyreğinde başlamış olması ve ara ara kesintiye uğrasa dahi XVII. yüzyıl ortalarına kadar sürmüş olmasıdır. Celali İsyancı, diğer isyanlara göre verdiği zarar ve şiddet bakımından en büyük isyanlardan sayılmıştır. Ancak XVII. yüzyıldaki isyanların nedenleri dini ve siyasi nedenlere bağlanmamış sosyal ve ekonomik nedenlere bağlanmıştır. Celali İsyancı'na katılan çetelerin amaçları baş kaldırıp mevcut olan düzen ve yasalara karşı çıkarak kendi amaçlarını gerçekleştirmek olmuştur. Celali İsyancı devletin savaşta olduğu dönemleri fırsat bilerek geniş alanlara yayılmıştır. Bu dönemde faaliyetleri de yoğunlaştırmışlardır. Canboladoğlu isyanı da böyle bir dönemde ortaya çıkmış bir isyandır. Celali İsyancı'na katılanların affedilmesi genel olarak devletin aleyhine dönüşmüş olsa da azda olsa affedilenlerden bazıları devlete karşı oldukça sadık görevliler konumunu almışlardır. Osmanlı Devleti savaşlar ile yoğun olduğu zamanlar Celaliler ile uzlaşma yolunu uygun görmüşlerdir⁴⁷¹. Celali İsyancı'nda da asiler ile uzlaşmaya gidilirken şartları kapıkulluğuna alınmaları olmuştur⁴⁷². Ancak savaş olmadığı zamanlar mücadeleleri aralıksız sürdürmüşlerdir. Celali İsyancı'nda Şiilik hâkim olmuş ve mevcut düzeni kendi istedikleriyle değiştirmek istemişlerdir. Reaya çift bozan ve suhte ayaklanmaları bir reform olarak görülmüştür. Ancak eşkıyalar zorla alınan ganimetleri halk ile

⁴⁷⁰ Acun, 2002, 701.

⁴⁷¹ Duman, 2011, 21-24.

⁴⁷² Akdağ, 1945, 426.

değil kendi adamlarıyla paylaşmışlardır. Bu bakımdan düşünüldüklerinde sosyal eşkıya tanımına karşı düşmüşlerdir⁴⁷³.

Kuyucu Murad Paşa'ya I. Ahmet'in cülûsundan sonra dördüncü vezir olarak görev verilmiştir. Sadâret mührü Belgrad'da olan Kuyucu Murad Paşa ilk iş olarak İstanbul'a dönmüş ardından da Celali İsyanları'nın önünü kesmek amacıyla bir takım hazırlıklar yapmıştır. Suriye bölgesinde ise ilk önünü kesmek istediği nokta Canboladoğlu Ali Paşa olmuştur⁴⁷⁴. I. Ahmet, Kuyucu Murad Paşa'nın güç toplayıp Halep'te kalmasını oradan da İran'a sefer yapmasını istemiştir. Seferden İstanbul'a döndüğünde ise Ali Paşa'nın hayatta olduğunu öğrenir öğrenmez Belgrad'da tutuklanarak 1 Mart 1610 tarihinde idam ettirilmiştir⁴⁷⁵. Kuyucu Murad Paşa denmesinin nedeni de Celalileri kuyular açarak buralara gömmesinden gelmiş hatta Celalilerin küçük çocuklarını dahi ortadan kaldırmıştır. 1606'da imzalanan Zitvatorok Anlaşması sonrası Celalilere karşı büyük çapta temizleme hareketi başlatılmış ve bir yılda önemli gelişmeler kaydedilerek Anadolu büyük ölçüde Celali başlarından arınmıştır⁴⁷⁶. Kuyucu Murad Paşa, bir senenin içinde Celalileri süpürmeyi başarmıştır. Açtığı büyük kuyularda bir kişide kuyunun içine girerek atılanları istiflemekle görevlendirilmiştir⁴⁷⁷.

I. Ahmet döneminde ise Celali başlarına sancak beyliği beylerbeylik vezirlik gibi görevler verilmiş böylece eşkıyalık ve isyanların önünü kesmek istemişlerdir. Celalilere karşı bu sefer Veziriazam Kuyucu Murad Paşa görev almış ve onun yöntemi de küçük Celali grupları ve büyük Celali grupları olarak ikiye ayırarak kimilerine sancak ve kaftan giydirmiş böylece onları bölerek ortadan kaldırmıştır. "Tahvil Halil, Kalenderoğlu, Canboladoğlu Ali Paşa, Yusuf Paşa, Kara Said ve Muslu Çavuş" adlı kişiler özellikle Anadolu'da yoğun asilîk faaliyetleri sürdürmüşlerdir. Ülkenin ekonomisi bozulmuş, hazine vergi alamaz duruma gelmiş ve Celalilere karşı gönderilen eyalet kuvvetleri de başarı yakalayamamıştır. Bunların üzerine I. Ahmet Celali liderlerine beylerbeylik, sancak beyliği ve vezirlik gibi rütbelere vermek zorunda kalmıştır. Ancak bu da

⁴⁷³ Duman, 2011, 21-24.

⁴⁷⁴ Ömer İşbilir, "Kuyucu Murad Paşa", *TDVİA*, C. XXVI, Ankara, 2002, s. 507.

⁴⁷⁵ Duman, 2011, 90-92.

⁴⁷⁶ Duman, 2011, 38-39.

⁴⁷⁷ Hrand Andreasyan, "Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyanları", *İ Ü E F Tarih Dergisi*, C. XIII, S. 17-18, İstanbul, 1963, s. 42.

çare olmamış yeni celaliler ortaya çıkmıştır⁴⁷⁸. Sonuçta diğer dönemlere nazaran I. Ahmet döneminde eşkıyalık ve isyan hareketleri daha az ortaya çıkmıştır⁴⁷⁹.

Tahvil Halil isyan ettiği sırada I. Ahmet Osmanlı Devleti'nin başındadır ve ilk eşkıyalar ile anlaşma yolunu zamanla benimsemek zorunda kalmıştır. Daha sonrasında ise Tahvil karşısında Osmanlı kuvvetlerinin yenildiğini duyan I. Ahmet celaliler üzerine yürümüş fakat taht boş kalınca Sofu Sinan Paşa, Halep, Anadolu ve Sivas Sancakları'nı Tahvile teklif etmiştir. Ancak Tahvil bunu da kabul etmemiş ve Bursa'dan geri dönen I. Ahmet Sofu Sinan Paşayı görevden almış Tahvil Halil ve on iki adamını da af ederek sancak beylikleri görevine getirmiştir. Bu yöntem ile I. Ahmet Celalileri istikrarlı bir biçimde Osmanlı beylerine katmayı ve Celali Orduları'nı Osmanlı ordusuna katmayı hedeflemiştir. Bu siyaset bir dönem için işe yaramış, liderleri askeri sınıfa yaklaşmış ve İran ve Avusturyalılar ile de savaşmışlardır⁴⁸⁰. Ahmet Cevdet Paşa ise; Celalilerin en azgın olduğu dönem olarak I. Ahmet dönemini işaret etmiştir⁴⁸¹.

Celaliler arasında ortaya çıkardığı siyasi vaziyet nedeniyle en tehlikeli Celali olarak adlandırılan Canboladoğlu Ali Paşanın büyük cediti Canbolad Bey aslen Kürd olup, Yavuz Sultan Selim döneminde Kilis taraflarına iskân edilmiş ve orası kendisine yurtluk verilmiş kişidir⁴⁸². Canboladoğlu isyanı ise şöyle gerçekleşmiştir; Canboladoğlu Hüseyin Paşa Halep beylerbeyliğinde görev yapmış ve İran Seferi'nde de Çoğalzade Sinan Paşa ile birlikte görevlendirilmiştir. Ancak bu sefer onun sonunu getirmiştir. Savaşta mağlup olunması nedenini Hüseyin Paşa'nın geç gelmesi öne sürülerek idam edilmiştir. Bunun üzerine ise kardeşi Canboladoğlu Ali Paşa kanını yerde bırakmak istememiş ve isyan etmeye karar vermiştir. Ali Paşa'yı durdurmak amacıyla Halep verilse de istenilen sonuca varılamamıştır. Kendisine ganimet toplayarak Haleb'e dönmüştür. Ali Paşa isyanı XVII. yüzyılda meydana gelmiş ve Osmanlı Devleti bu dönemde iç huzursuzluk ve karışıklıklar ile uğraşmıştır. Bu huzursuzluk Haleb'i de etkisi altına almıştır. Canboladoğlu isyanı da böyle bir dönemde meydana gelmiştir. Canbolad ailesinin Kilia ve Haleb'de yaşayan bir kürt ailesi olduğu tahmin edilmiştir. Hatta

⁴⁷⁸ “ I. Ahmed ”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, C. XII, Ankara, 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 139.

⁴⁷⁹ Uzun, 2009, 189.

⁴⁸⁰ Acun, 2002, 701.

⁴⁸¹ Ahmet Cevdet Paşa, 2011, 151.

⁴⁸² Uzunçarşılı, 2011, 104.

soylarının Eyyübilere kadar dayandığı düşünülmektedir. Canboladoğlu Ali Paşa üzerine ilk olarak Seyfoğlu Yusuf gönderilmiştir. Seyfoğlu Yusuf eğer kendisine Şam serdarı mevki verilirse, Canboladoğlu'nun işini bitireceğini söylemiş. Ancak Seyfoğlu Yusuf mağlup olup yanındaki askerler de Ali Paşa tarafına geçmiştir. Sonrasında ise Ali Paşa bağımsızlığını ilan etmiş adına hutbe okutup para dahi bastırmıştır. Hatta Toksana Arşidükü Ferdinand ile anlaşma dahi yapmıştır. Canboladoğlu Ali Paşa mevki peşinde koşmuştur. Hatta ilk zamanlar devlet ile anlaşmak dahi istemiştir. Kuzey Suriye de giriştiği isyan hareketi daha da farklı bir boyut almıştır. Venedik ve İran'ı arkasına almak istemiş böylece kendisine bölgesel bir devlet kurma peşine düşmüştür. İran ve Venedik'e de kendi bölgesinden imtiyazlar vaat etmiştir. Ali Paşa bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte “maaşlı sekbanlar, timarlı sipahilerin yetiştirdiği askerler ve Celalilerden oluşan askeri teşkilat kurmuştur. 6700 yaya sekban 12 bölüğe ayrılmış ve her birine çorbacı verilmiştir”. Yılda dört defa toplamda ise on iki milyon akçe almışlardır. “üç ayda bir postal, koyun akçesi, barut, fitil ve kurşun miriden toplam 16700 tüfek verilmiştir”. 800 kişilik birlikleri 6 tümene ayırmıştır. Burada da kısa sürede böyle bir ordu kurmasının tek nedeni para ve verilen vaatlerin etkili olması olmuştur. Zıtvatorok Anlaşması'nın da imzalanmasından sonra Kuyucu Murad Paşa küçük isyanlardan önce Canbolad Ali Paşa isyanı üzerine gitmeyi hedeflemiş ve Konya'ya varana kadar Celalilerin af edildiği haberini yaymış böylece arkasında oluşabilecek olası bir isyanı da engellemiştir. Kuyucu Murad Paşa “düşman kılıcından özçe aralar gördün mü hiç?” Celali bayrağı altına gireni, padişah bayrağı altına sokmama amacı gütmüştür. Canboladoğlu Ali Paşa ile “Oruç Savaşı” (22 Ekim 1607) yapmıştır⁴⁸³. Oruç Savaşı'ndan sonra hezimete uğrayan Canboladoğlu, oralarda barınamayacağını anlayınca Eskişehir'e kadar kaçmıştır⁴⁸⁴.

Canboladoğlu isyandan vazgeçmek için sultan I. Ahmet'e mektup yazmış ve bu mektupta 16.000'den fazla adamını ileride savaş olur ise doğu sınırına yollayacağı sözünü verirken, kendisi ve emrinde bulunan görevlileri için ise on dört üst düzey idari mevki istemiştir. Bu isteklerin yapılması aynı zamanda devletin doğu kanadını Canboladoğlu denetimine vermek demek olacaktır.

⁴⁸³ Duman, 2011, 61-85.

⁴⁸⁴ M. C. Şehabettin Tekindağ, “Canbulat”, *İA*, C. III, MEB Yay., İstanbul, 1945, s. 23.

Padişah ise istekleri oldukça fazla bularak mektubun sol üst tarafına kendi yazısıyla; “Bu kadarı da fazla. Bu kadarını vermek mümkün mü?” diye not yazmıştır. Bu da demek oluyor ki sultan I. Ahmet bu isteklerin kabul edilip edilmeyeceğini diğer divan üyeleriyle konuşmuştur. Ancak batı tarafında savaş sürerken bir yandan da doğu için hazırlık yapılırken Canboladoğlu’yla anlaşma yapmaktan başka bir çare kalmamıştır. Anlaşma yapılmasında ki bir diğer amaç ise Canboladoğlu üstüne gidileceği için hazırlıkların tamamlanması adına süre kazanmak olmuştur⁴⁸⁵.

Canboladoğlu’nu isyandan vazgeçirmek amacıyla Kuyucu Murad Paşa’nın askeri komutanı Tiryaki Hasan Paşa yaptığı kusursuz plan ile birlikte galibiyet sağlanmıştır. Bu yenilgiden sonra Lübnan emiri Maanoğlu Fahreddin ile diğer kabileden olanlar da kaçmayı denemişler ancak çoğu yakalanmıştır. Karayazıcı Abdülhalim isyanı, Canboladoğlu isyanının olduğu dönemde meydana gelmiştir. Ancak Karayazıcı Abdülhalim isyanı daha uzun sürmüştür ve iki isyan liderlerinin birbiri ile bağlantısı olmaması sebebiyle bastırılmalarında zorluk yaşanmamıştır. Canboladoğlu Ali Paşa yenileceğini anlayınca kaçmış ancak bir yerde tutunamayacağını anlayınca amcası Haydar Paşa’yı af edilmesi için İstanbul’a göndermiştir⁴⁸⁶. Önce küçük bir süvari birliği ile Halep’e gitmiş ancak burada sığınamamıştır. Çünkü Halep halkı onu oldukça kötü karşılamıştır. Bunun üzerine yanındaki küçük birlik ile birlikte Anadolu’yu geçerek İzmit’e varmış ve padişahın affını istemiştir ve sadakat göstereceğine dair yemin dahi etmiştir. Affedildiği gibi Temeşvar beylerbeyliğine getirilmiş ancak burada bir yıl dahi geçmeden zorbalıklar yapması üzerine halk tarafından kovulmuş ve ardından da Belgrad’a sığınmıştır. Burada Kuyucu Murad Paşa’nın emri ile öldürülmüştür⁴⁸⁷.

Sonuç olarak ise Canboladoğlu Ali Paşa İstanbul’a gelerek “Kusurumuzu bilip tövbeye geldik; ferman sizindir”. Diyerek af istemiştir. Celalileri kontrol altında tutmak amacıyla Canboladoğlu Ali Paşa’nın affına karar verilmiştir. Af edilmesinden sonra ise Temeşvar sancakbeyi yapılmıştır. Canboladoğlu Ali Paşa’dan sonra isyan eden Abaza Mehmet Paşa isyanında da aynı yöntem

⁴⁸⁵ Barkey, 1999, 196-197.

⁴⁸⁶ Duman, 2011, 85-92.

⁴⁸⁷ Zinkeisen, 2011, 477.

uygulanmıştır. Temeşvarda öldürüleceği düşüncesiyle Belgrad'a kaçmıştır⁴⁸⁸. Kuyucu Murad Paşa, 1593 yılından 1606 yılına dek "Budın, Bosna, Temeşvar" taraflarında Avusturyalılar ile savaşmış ve aynı zamanda Celalilere karşı önemli darbeleri vuran kişi olmuştur⁴⁸⁹.

Kuyucu Murad Paşa'nın ölümünden sonra Anadolu müfettişi olarak Konya Valisi Kuyucu Süleyman Paşa atanmıştır. Ancak Paşanın ölümünden sonra yine eşkıyalar çoğalmış Verilen karar ile birlikte valilerin artık Levent askeri kullanmamaları Levent askerlerini kaldırarak bunlara başka bir isim verilmesi padişah fermanı ile her yöne gönderilmiştir⁴⁹⁰.

1603-1607 "Büyük Kaçgun" dönemi olarak ele alınırken Kuyucu Murad Paşa'nın ölümüne kadar süren bir sakinlik devri yaşanmış ancak II. Osman'ın öldürülmesi sonucu Abaza Mehmet Paşa Erzurum'da isyan hareketine başlamıştır. II. Osman'ın yeniçeriler tarafından tahttan indirilip öldürülmesinden sonra Abaza Mehmet Paşa Genç Osman'ın intikamını almak amacıyla yemin etmiştir. Bazı güçlü devlet adamları ve şeyhülislam tarafından bir isyancı olarak görülmemiş ve bir ıslahatçı olarak görülmüş öldürülmesine fetva alınmamıştır. Hatta Abaza Mehmet Paşa'nın af edilmesi dahi istenmiştir. Aynı zamanda II. Osman öldürüldüğü sırada Abaza Mehmet Paşa da Erzurum Beylerbeyliği görevindedir. İsyana kalkışması üzerine ise onunla uzlaşmaya gidilerek Sivas Beylerbeyliği verilmek istenmiştir. Ancak kabul etmemiş ve Osmanlı ordusu ile karşı karşıya gelip mağlup olmuş affını istemiştir. Affedilmiş ve Erzurum Beylerbeyi olarak kalmasına izin verilmiştir. Ayrıca yeniçerilere dokunmama şartıyla yanına yeniçeriler verilmiştir. Bu sırada tahtta IV. Murat vardır ancak yaşı küçük olduğu için ülkeyi validesi yani Kösem Sultan yönetmektedir. Verdiği sözü tutmayan Abaza Mehmet Paşa yeniçerileri kılıçtan geçirmeye başlaması üzerine payitahttan adına ölüm fermanı verilmiştir. Halil Paşa, Hüsrev Paşa'yı yanına alarak gitse de başarısız olmuş ve görevi olan veziriazamlıktan ve serdârlıktan alınmıştır. Onun görevi Hüsrev Paşa'ya verilmiştir. Hüsrev Paşa Abaza Mehmet Paşa'dan önce davranarak Erzurum'a gitmiş ve yanında yeterli savunma ve erzak olmayan Abaza

⁴⁸⁸ Duman, 2011, 85-92.

⁴⁸⁹ Ayşe Pul, "Kuyucu Murad Paşa'nın Celâli Mücadelesi Sürecinde Sarayönü ve Çevresi", Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.*, 24-26 Ekim 2014, Konya, s. 127-130.

⁴⁹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, 2011, 151-152.

Mehmet Paşa'yı mağlup etmiştir. Affını isteyen Abaza Mehmet Paşa tekrar affedilmiştir. Ancak bu sefer sadece yeniçerilerle uğraşmamış aynı zamanda Venedikliler ile de uğraşmaya başlamıştır. Ardından tekrar padişahın gözdesi olmaya çalışan Abaza Mehmet Paşa oldukça göze batmaya başlamıştır. IV. Murat ise onu ortadan kaldırmak için bir bahane aramaktadır. Bu sırada ise Ermeniler ve Rumlar arasındaki “Kudüs’te Kutsal Mezar Kilisesi” mülkiyeti anlaşmazlığı yaşanmıştır ve Abaza Mehmet Paşa ise arabuluculuk adı altında rüşvet aldığı söylentisi padişaha kadar gitmiştir. Bu bahaneyle Abaza Mehmet Paşa 23 Ağustos 1634 tarihinde öldürülmüştür. Buda IV. Murat’ın Anadolu’da ki hâkimiyeti eline aldığı ilk kanıtı olmuştur. 1623’ten 1634 yılına kadar tam 11 yıl Abaza Mehmet Paşa isyanı ile uğraşmış ve son verilmiştir⁴⁹¹.

Grisworld Celaliler için şu ifadeleri kullanmaktadır;

“Osmanlılar, ancak çok bunalımlı bir on yıl geçtikten sonra Celalileri gerçek mahiyetini kavrayabildiler Onlar ne dinç ihanet etmiş kişilerdi; ne ayrı bir devlet kurma peşindeydiler. Bu isyancılar, kurnaz, ben-merkezli ve sınırsız güce sahip olma arzusu taşıyan önerlerdi. Bu niteliklerini, güven içinde yaşama ve topraklardan sağlanacak gelirden pay alma talebiyle harmanlayarak kendileri ve yandaşları adına Osmanlı sistemi içinde yer almak istediler. Amaçlarına ulaşabilmek için binlerce insan yaşamını harcamaya hazırılar”⁴⁹².

3. 2. 6. Şehzade Selim’in Tahtta Geçmesi ve Veraset Sistemindeki Değişiklik

XVII. yüzyıl ortalarına kadarki dönem için yazılmış hemen hemen tüm eserlerde “Kanuni Devri” usulü ve şartlarına dönülmesi önerilmiştir. Ancak bunların dışında tutulması gereken eser “Mesâlihül-Müslimîn” olmuştur. Bu eserde eski dönemler eleştirilmiş ve değişen yaşam koşulları ve şartlarına uyum sağlanması düşüncesi benimsenmiştir⁴⁹³. Kanuni Sultan Süleyman, son zamanlarından başlamak suretiyle devletin giden kötü gidişatına çare bulmak amacıyla yeni yollar aranmaya başlanmış ve olayların nedeni tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu olayları durdurmak amacıyla hükümdarlar fermanlar yayınlamışlardır. Bu fermanların yayınlanmasına Kanuni Sultan Süleyman’ın son dönemlerinde başlamıştır. İyice kötü bir hal alan durumların farkında olan devlet

⁴⁹¹ Zinkeisen, 2011, 40-92.

⁴⁹² Grisworld, 2002,18.

⁴⁹³ Yücel, 1988, 51-52.

haksızlıklara son vermek amacıyla Adaletnameler yayınlamıştır. Kanuni Sultan Süleyman, devlet düzenini bozan ve devlet için bir sorun haline gelen çiftbozanların köyden ayrılıp şehirlere gelmesinin yaratacağı sorunların bilincinde olmuştur. Adalet fermanında da Kanuni; köylü halkın, vilayet halkından ve hükümete mensup adamlardan kimseler tarafından zorbalık yapıldığını bilmektedir. Yine aynı şekilde III. Murad da devletin çökmeye gidişindeki nedenin köylü halkın görmüş olduğu haksızlık ve zulümden kaynaklandığının bilincinde olmuştur. 1591’de yayınladığı adaletnamesinde bunun bilincinde olarak yayınlamıştır. III. Mehmet de 1596 yılında askeri salgınlara karşı bir adalet fermanı yayınlamıştır. Kapıkulu ocakları ve ehl-i örf burada suçlu gösterilmiştir. I. Ahmet ise 1609 yılında adaletnamesiyle sancakbeylerinin haslarını iltizama vermeleri ve salgun salmaları, kadıların görevlerini layıkıyla yerine getirmemeleri sonucu il il gezmeleri yasaklanmıştır. Halk güven altına alınmak için tefecilerin yaptıklarını karşı önlemler alınmıştır⁴⁹⁴. Kitabı Mesâlihi’de 9. babda sancak beylerine değinilmiştir. Sancak beylerinin nasıl olması gerektiği şöyle tarif edilmiştir:

“bahadır ve göreve layık, endamda ve surette aklda ve idrâk’de ve her hususta kâmil” olmalı demiştir. 9. babın bir kısmında şöyle ifade edilmiştir: “Sancak beğlerine müte’allik ba’zıhususları bildürün ki devletlü pâdişâh hazretlerinin sancakları şol kişilere lâyıkdür ki evvela bahâdır ala ve kelimâtı berk ola. Zarif ve zürefâ kısmından ve sa’ir kısmından olmaya. Sûretâ sancağa lâyıq ve beyliğe lâyıq ola, endâmda ve sûretde ve aklda ve idrakde ve her hususda kâmil kimesne gerekdür ki her kişi gördükde. Bârek’allahu bu kişiye sancak meheldür diye ve ömrünü kitâbette geçürmüş, kılıç cengini görmemiş, eğer hâzine kitâbetidür ve eğer gayri kitâbetdür, bu makûleye dahi sancak çendan münasib değüldür”⁴⁹⁵.

Osman Gazi’den Sultan III. Murad dönemine kadar devletin iyi yönetildiği şu cümleler ile değinilmiştir:

“Merhûm ve mağfûrun-leh cedd-i emced-i hâkânî Sultân Osman Hân-i Gazî-Aleyhi’r-rameti’l-Bârî rahmeten vâsl’aten-hazretlerinin zamân-i asrlarından merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Murad Han İbn-i Sultan Selim Han hazretlerinin evâ’illerine gelinceye değin her sadra gelenler ve hükkâm-nâmında olanlar dâ’ima işeri adâlet tarîkine sâ’î ve sâlik ve ser-i serîf-i Nebeviyyeyi icrâ itmeğe münselik ve her vechile kânûn-i münîf-i Âl-i Osmânî gözetmeleriyle bunca feth ve futûhât ve bunca kıla ve memleketler kabz ve zabt olunmuştur”⁴⁹⁶.

I. Ahmet’in 1609 da yayınladığı adaletnamede de gösterdiği gibi artık köklü ıslahatlar yapılmak istenmiştir. Islahatlardan bahseden bir ferman

⁴⁹⁴ Yücel, 1988, XV.

⁴⁹⁵ Yücel, 1988, 75-96.

⁴⁹⁶ Yücel, 1988, 1-2.

yayınlanmış ve böylelikle hedeflenen köylülerin korunması, kapıkulu sayısını azaltmak ve onların devlet işlerinden ellerinin çekilmesinin sağlanması ve veziriazama devlet işlerini yürütmekte tam yetki verilmesi amaçlanmıştır. Ancak ıslahat yanlıları, II. Osman'ı Anadolu'ya geçirip eyalet askerlerini de yanlarına alarak ıslahatları gerçekleştirmek için planlar yaparken, kapıkulu ve ulema bir olarak II. Osman'ı tahttan indirip hayatına da son vermişlerdir. Hal böyleyken devlet kötü giden duruma çare aramakla kalmamış o dönem aydınları da fikirler üretmeye başlamıştır. Padişaha ve devlet adamlarına risaleler ve layihalar önerilmeye başlanmıştır. "II. Selim ve II. Mahmut döneminde nizam-ı cedit için sunulan layihalar, ıslahat layihaları arasında gösterilmektedir". II. Selim dönemine kadar hep eskiye özlem ve o günleri örnek alınarak ıslahat layihaları önerilirken II. Selim döneminde ve sonrasında batı örnek alınarak ıslahatlar yapılmaya başlanmıştır⁴⁹⁷. IV. Murad, devlet yapısını güçlendirmek için gelenekçi yöntemleri yaygınlaştırmaya özen göstermiştir. Koçi Bey geleneğinin yolunda gitmiş ve Osmanlıda ki kurumların Avrupa'dan daha üstün konumda olduğu düşüncesi yolunda olmuştur. Bu fikirde olmayanlarda işlerden el çektirilmiş ve yerlerine dürüst ve yetenekli kimseleri getirmeye özen gösterilmiştir⁴⁹⁸.

Kanuni Sultan Süleyman artık iyice yaşlanmış ve son seferi olan Zigetvar seferine çıkmıştır. Sefer sırasında rahatsızlanan Padişahın durumu askerlere belli edilmeden oğlu Şehzade Selim'e haber verilmiş ve bu sırada Kütahya'da olan Selim ise hemen hazırlıklarını yapıp İstanbul'a varmıştır⁴⁹⁹. II. Selim Kütahya'da bulunduğu sırada babasının vefatının haberini almıştır⁵⁰⁰. Kanuni Sultan Süleyman'ın, naşı İstanbul'a getirilmiş ve Ebusuud Efendi Padişahın cenaze namazını kıldırmıştır⁵⁰¹.

Şehzade Selim, asker toplar iken kardeşi gibi birçok vaatde bulunmuş ve başarılı geçen bir muharebeden sonra da verdiği vaatlerin tutulması istenmiştir. Tahtta geçen Selim hemen ardından sekban adındaki kişilerin kendilerine vermiş olduğu sözleri tutması için yaptıkları baskıyla karşı karşıya kalmıştır. Ancak bu baskılara aldırmış olmayan Selim, onlara sadece timar vermekle yetinmiş ve karşı

⁴⁹⁷ Yücel, 1988, XVI.

⁴⁹⁸ Türkoğan, 1996, 436.

⁴⁹⁹ Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, 2004, 153.

⁵⁰⁰ Mustafa Nuri Paşa, 1987, 107.

⁵⁰¹ Selâniki Mustafa Efendi, 1999, 53.

gelip baş kaldıranlar ise idam dahi edilmiştir⁵⁰². Solakzâde Tarihinde II. Selim'in başa geçmesiyle ve İstanbul'a gelmesiyle birlikte verilen sözlerin tutulması istenmiştir. Ancak bazı askerler, "Size Cülûs-ı hümâyûn in'am ve terâkkilerini vermeyecek oldular" diyerek askerleri tahrik etmişlerdir. Ardından yeniçeriler devlet erkânının yürümesine müsaade etmemiş hatta üzerlerine yürümüşler, Vezir'i azam olan Mehmet Paşa'ya ve ikinci vezir olan Pertev Paşa'ya tüfek kundağı ile vurmuşlardır⁵⁰³. Sultan II. Selim'in, tahtta geldikten sonra etrafındaki devlet adamlarına ve yeniçerilere kendisine bağlamak amacıyla para dağıtmıştır. Diğer taraftan ise kardeşi Şehzade Bayezid ile girişmiş olduğu savaşta kendisine yardım eden Yevmlü'ler de paylarını istemeye başlamışlar. Böylelikle Sultan Selim, onlara aylık bağlamış ve toprak vermiştir. Yevmlü toplarken de eğer ona destek olurlar ise ödüllendireceğine dair söz vermişti. Ancak Sultan Selim'in onlara aylık bağlaması ve toprak vermesi yeni bir soruna da neden olmuştur. Böylece olası bir taht kavgasında askerler taraf tutmada daha belirgin rol oynayacaklardır⁵⁰⁴. Sultan Selim'in yolunu kesen Yevmlü'lere, akıl vermek isteyen ikinci vezir Pertev Paşa ve Kaptanı Derya Piyâle Paşa'yı mızrak darbeleriyle attan aşağı düşürmüşlerdir⁵⁰⁵. Solakzâde Tarihi'nde, yine askerlerin tutumu sonucu onları ikna etmesi şöyle anlatılır;

"Nihâyet pâdişâh hazretleri, bizzat yeniçeri ve sipahi arasına girip, "Kanun-ı kadîm üzere, sevinçlerle dolu cülûs-i hümâyûn bahşîş ve in'âmları hazır ve müheyyâdır, vazifelerinizin terakkîsi dahi mukarrer ve muhakkaktır. Bana itimât edin" diye bizzat şifâhî olarak ikrar ve envâ-ı istimâletler ve kalplerini tatyîb kıldı"⁵⁰⁶.

Yeniçerilere verilen bahşîş ve terakkiler onlara yeterli gelmemesi ve bunun üzerine isteklerini kabul etmesi üzerine, 1.000 akçe yeniçerilere verilirken, ulemaya da cülûs bahşîşi verilmek zorunda kalınmıştır. Ayrıca Konya Muharebesinden önce kapıkulluğu vaadi verilerek topladığı Yevmlü'lerden 8.000 kadar kişi Anadolu'dan İstanbul'a gelmişler ve isteklerini padişaha sert biçimde dile getirmişlerdir. Bunun üzerine II. Selim elebaşlarını idam etmek zorunda kalırken geri kalan Yevmlü'lere de timarlarını vermek zorunda kalmıştır⁵⁰⁷. II. Selim'in İstanbul'a girerken yolunun kesilmesi ve lalâsının sözleriyle hareket

⁵⁰² Turan, 1997, 145.

⁵⁰³ Mehmed Hemdemî Çelebî, 2016, 656.

⁵⁰⁴ Duman, 2011, 4.

⁵⁰⁵ Feridun Emecen, "Selim II", *DİA*, C. XXXVI, İstanbul, 2012, s. 416.

⁵⁰⁶ Mehmed Hemdemî Çelebî, 2016, 656.

⁵⁰⁷ Turan, 1988, 435.

etmesi saltanatının ilk gününden otoritesinin kırılmasına neden olmuştur. Sokullu'nun bahşış ve terakkiler verilmeden kimsenin dağılmayacağını söylemesi üzerine “Cümle bahşış ve terakkîler verilsin, makbulümdür” dedikten sonra kapılar açılıp saraya girilmiştir. Ancak yaşanan bu durum askerin disiplin dışına çıkmasına da neden olmuştur. Çünkü padişahın bir nevi otoritesi kırılmıştır⁵⁰⁸.

Kardeşiyle yaptığı Konya Muharebesi'nde başarılı olarak Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra tahtta geçen II. Selim döneminde de suhte ayaklanmaları devam etmiştir. İsyanlara karşı alınan tedbirlerde bu dönemde hız kazanmıştır. II. Selim döneminde suhte ayaklanmalarının yoğun olarak görüldüğü bölgeler Bolu ve Kastamonu başta gelen yerler arasında olmuştur⁵⁰⁹. İsyanların artması ve hoşnutsuzlukların çoğalması devletin isyanlara çare aramasına sebep olmuştur. II. Selim ve III. Murad dönemlerinde isyanlara karşı sıkı tedbirler alınmıştır. İl erleri verilen mahalle milis teşkilatları oluşturulmuştur. Daha sonra ise ehli örf kimseleri buldukları köylere girmelerine izin vermemeleri uygun görülmüştür. Ardından da yayınlanan bir fermanla asilik yapanların halkın buldukları köylere gelmelerine izin verilmemesi istenmiştir⁵¹⁰. Ayrıca eski Yevmlü'lere verdiği tımarın, dağıttığı cülusunda katkısıyla hazinenin azalmasına neden olmuşlardır⁵¹¹. Yeniçerilerin içlerinde Yevmlü'leri istemedikleri Tarih-i Selânikî'de şöyle anlatılmıştır;

“Yevmlü'ler aldı meydanı diyüp içlerinde muhkem ahd ü ittifâk eyleyüp Şimden girü içimizde bin nefer yoldaşdan eksik korucu odalarda kalmamak gerekdür, elbette bu şartımız cümleden mukaddem tutulup yazılsun ve çevren ecnebiler içimizde turmasun gitsün. Gözümüz yevmlileri görmesün, yohsa bunları şeytân alur diyüp, fi'l-hakika gelen sekbânlar yevmlî nâmıyle içlerinde huzûr u râhat bulmayup kimi tîmâra çıkup ve kimi kenârlara hidmet ü mansıb nâmıyle gidüp içlerinde “sapılmadur” diyü komadılar, sürdürdiler; birer köşeye çekildiler gittiler. Ve yeniçeri tâifesi ittifâk idüp, Bu def'a Kethudâ Beg'ün ve Baş-çavuşun ve Kethudâ-yerinün ve Muhzırın ve cümle Ocak ağalarının ulûfelerin arturup durup bu denlü olmak gerek” diyü ayak basdılar. Didükleri olup, sözleriyerine geldi. Ve bi'l-cümle Yeniçeri ocağına yalnız yevmî yedi bin beş yüz otuz akçazyâde masraf Hazîne-i âmireye tahmîl itdürdiler. Ve istedüklerin itdürdiler”⁵¹².

Şehzadeler muharebesi sonrasında birçok tedbir alınmasına neden olmuştur. Bunlardan birisi de bir daha böyle bir kargaşaya isyana ve taht veraseti için böyle bir muharebe yaşanmaması için veraset sisteminde değişiklikler

⁵⁰⁸ Uzunçarşılı, 2011, 5.

⁵⁰⁹ Akdağ, 1949, 367.

⁵¹⁰ Akdağ, 1958, 73

⁵¹¹ “II. Selim (1566-1574)”, *Osmanlı*, C. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s.126.

⁵¹² Selânikî Mustafa Efendi, 1999, 60.

yapılması yoluna gidilmiştir. Osmanlıda belirli bir veraset sistemi izlenmemiştir. Padişah vefat ettiği zaman yerine geçecek olanın büyük mü yoksa küçük oğlunun mu olacağı hakkında kesin bir hüküm oluşturulmamıştır. İlk dönemlerde veliahtlık meselesi Ahiler ve ileri gelen devlet adamlarının kararıyla oluşturulmuştur⁵¹³.

Fatih Sultan Mehmet döneminde çıkarılan Fatih Kanunnamesi ile birlikte nîzam-ı âlem için kardeş katli uygun görülmüştür. Fatih Sultan Mehmet' den sonra da bu uygulama uzun süre geçerliliğini korumuştur⁵¹⁴. Hiçbir saltanat mücadelesinde bulunmadan padişah olan Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları arasında ise taht mücadelesi meydana gelmiştir. Şehzade Selim kardeşini yenerek tahtta çıkmıştır⁵¹⁵. II. Selim ve III. Murad ise oğullarından sadece büyük olanı sancağa göndermişlerdir⁵¹⁶. Sancağa çıkma usulünde değişiklik yapılması ise hükümdar varislerinin iyi yetişmemesine ve rakipsiz kalmış olan kapıkulu sınıfının da padişahlar üzerinde daha fazla etkisi olmasına neden olmuştur⁵¹⁷. Bilindiği gibi I. Ahmet'den önce taht mücadeleleri tahtta çıkacak şehzade sayısı fazla olduğu için sık görülmüştür. Ancak I. Ahmet'den sonra tahtta reşit olan geçmesi ile yani Ekber ve Erşed sistemi ile yasal hale getirilmiş ve taht kavgaları önlenmeye çalışılmıştır⁵¹⁸.

Hürrem Sultan'ın ikinci büyük oğlu olarak tahtı devralan Sultan Selim kardeşiyle nitekim girdiği mücadeleden galip çıkmış ve sekiz senelik bir sultanlık sürmüştür. Sultan Selim, babasıyla birlikte Nahçıvan Seferi'ne bile katılmış ve askerinin takdirini kazanmış iken Saltanatı boyunca İstanbul dışına çıkmamıştır. Sokullu Mehmet Paşa vasıtasıyla da iyi bir saltanat hayatı geçirmiştir ve 1574 yılında humma hastalığından hayata gözlerini yummuştur⁵¹⁹.

⁵¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014, s. 39.

⁵¹⁴ Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul, 1981, s. 14.

⁵¹⁵ Uzunçarşılı, 2014, 40.

⁵¹⁶ Halil İnalçık, "Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, 1959, s. 90.

⁵¹⁷ Cezar, 2011, 1139.

⁵¹⁸ Demirtaş, 2018, 13.

⁵¹⁹ "II. Selim (1566-1574)", 1999, 125-126.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Kanuni Sultan Süleyman'ın yaşlanması, aktif sefer politikasının aksamıyla birlikte taht varisleri arasında taht mücadelesi de gün yüzüne çıkmıştır. Yönetimde söz sahibi olmak isteyen vezirler ve önemli devlet adamları da Harem'le birlikte iktidar mücadelesine müdahil olmuşlardır. Bütün bunlar, padişahın da taraf olduğu bir çatışmaya dönüşmüştür. Bunun yanı sıra, bir taht kavgası olarak gösterilen ve “Şehzadeler Savaşı” olarak da bilinen Konya Muharebesi'nin, ülkede bozulan düzen ve halkın memnuniyetsizliğinin gün yüzüne çıkması olarak ele almak daha doğru olacaktır. Zaten bu nedenle de kendisine taraftar bulurken zorlanmamıştır. Bunu Şehzade Bayezid'in saltanat hırsına bağlamanın aksine, devletin içinde bulunduğu sosyal ve iktisadi sorunların da büyüyen isyanı tetiklemiş olduğu üzerinde durulmalıdır. Ancak bu olay, devamında ilerleyen ve daha büyük sorunlara neden olan olayların ve değişimlerin çekirdeğini teşkil etmiştir.

Şehzade Bayezid'in Yevmlü Ordusu toplaması ve kardeşi Şehzade Bayezid ile karşı karşıya gelmesinden önce Anadolu'da asayişini sağlamakla görevli olanlar timar erbabları yani Subaşlıları ve Sancakbeyleri iken Konya Muharebesi'nden sonra Anadolu'ya Yevmlü askerlerin dağılması sonucu olarak asayişini sağlamak ve sınır ve kalelerin güvenliğini korumak amacıyla çeşitli tedbirler alınması yoluna gidilmiştir. İlk olarak sınırların ve kalelerin güvenliği ön planda tutulur iken tüm Anadolu'nun güvenliğini sağlamak amacıyla Yeniçerilerin pek çok bölgeye yollanması timarlı sipahilerle zaten aralarında var olan anlaşmazlığın daha derinleşmesini doğurmuştur. İkinci olarak şehzadelerin bundan sonra isyan ederek başa geçme teşebbüsünü engellemek amacıyla veraset sisteminde değişime gidilmiştir. II. Selim tahtta geçtikten sonra sadece büyük şehzadenin sancağa çıkması anlamına gelen Ekberiyet kanunu hem Anadolu'daki huzursuzluklara tekrar meydan vermemek adına konulmuşken, diğer taraftan yaşanan savaştan sonra Anadolu'da derinleşen güvensizlikten mevcut şehzadeleri korumak da işin başka bir boyutuydu. Şehzade Bayezid'in asi olarak ilan edilmesi ve öldürülmesinden sonra ortaya çıkan karışıklıklar ve düzensizlikler artınca eskisi gibi şehzadelerin hepsinin sancağa çıkması uygun görülmemiş, dolayısıyla

yönetim tecrübesi kazanmaları ortadan kaldırılmıştır. Oysaki Konya Muharebesi yaşanmadan evvel şehzadeler Anadolu'da sancağa çıkmışlardır. II. Selim daha İstanbul'a gelir gelmez verdiği sözlerin tutulması istenmiştir. Eğer ki ona destek olurlar ise ve Yevmlü yazılırlar ise ödüllendireceğini söylemişti. Bunun sonucunda kardeşine üstün gelmesiyle birlikte, bazı askerler yeniçerileri kıskırtmış ve II Selim'de verdiği sözü tutmak amacıyla halkın arasına girip verdiği sözleri tutacağım diyerek askerleri sakinleştirmiştir. Ardından da birçoğunun istekleri yerine getirilmiş ancak daha fazlasını isteyip asilik yapanlar cezalandırılmıştır. Ayrıca Konya Muharebesi'nden önce kapıkulluğu vaadi verilerek topladığı Yevmlü'lerden 8.000 kadar kişi Anadolu'dan İstanbul'a gelmeleri ve isteklerini padişaha sert biçimde dile getirmeleri elebaşlarının öldürülmesine neden olmuştur. Ancak geri kalan Yevmlü'ler istedikleri timara sahip olma imkânına erişmişlerdir.

Konya Muharebesi, iki kardeşin taht için karşı karşıya gelmesi olarak ele alınmıştır. Ancak iki şehzadenin üstünlük kurma mücadelesinin yanı sıra yönetimden memnun olmayan timar sahiplerinin de bir nevi mücadelesi haline dönüşmüştür. Yevmlü Ordusu kurulur iken timarlı sipahiler ve yeniçerilerin yanı sıra kazanan tarafta olanların yönetimde söz hakkı elde edeceği düşüncesiyle pek çok kişi iki şehzadenin tarafında yerlerini almışlardır. Yönetimden şikâyetçi olan çoğu köylüde Yevmlü Ordusu etrafında birleşmişlerdir. Yevmlü Ordusu, teşkilat bakımından Yeniçeri ordusu ile aynı tutulmuş ve Yevmlü yazıldığı tıpkı Yeniçeriler gibi Şehzade Bayezid, ona katılan Yevmlü'lere merasim ile birlikte elbise giydirmiştir. Gerek Şehzade Bayezid gerekse Şehzade Selim Yevmlü asker toplayıp kendilerine ordu oluşturur iken topladıkları Yevmlü'lere en büyük vaatleri muharebe sonucunda kendilerini Yeniçeri Ocağı'na dâhil edecekleri olmuştur. Ancak kazanan taraf Şehzade Selim olmasına karşılık söylenen bu vaatler gerçekleştirilememiştir. Şehzade Bayezid'in toplamış olduğu Yevmlü Ordusu savaş sonunda Anadolu'nun her bir köşesine dağılmış, suhte ve levendlerle birlikte isyan birlikleri oluşturmuşlardır. Etrafa yayılan suhte ve levendler haramilik yapmaya başlamışlar, hırsızlıklarda bulunmuşlardır. Halkın bağına bahçesine girmişler, dükkânları yağmalamışlar ve kız ve oğlanları dağa kaçırmışlardır. Aynı zamanda ev basıp adam dahi öldürmüşler ve pek çok eşkıyalık hareketlerinde bulunmuşlardır. Şehzade Bayezid'in İran'a kaçması ve

geride Yevmlü Ordusu'nun dağılmasından sonra huzursuzluklar giderek çoğalmıştır. Gitgide halktan gelen şikâyetlerin artması sonucu Kanuni Sultan Süleyman, tekrar düzeni sağlamak amacıyla bu sefer Yeniçerileri Anadolu'da korucu ve yasakçı olarak görevlendirmiştir. Ancak bu da bir çare olarak sonuç vermemiştir. Kale ve sınırlara gönderilen yasakçı ve korucular bu sefer askerlik görevlerini unutmuşlar, merkezi gücü temsil etmesi noktasında gittikleri bölgede menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir. Yeniçeri kanunları gereği askerlik dışında bir işle uğraşmaları yasak iken onlar korucu ve yasakçılık görevlerini kötüye kullanıp gerçek görevlerini unutup köylere yerleşmişler ve askerlikten uzaklaşmışlardır. Halka da zulmeden bir grup halini almaya başlamaları üzerine onlardan da şikâyetler artar hale gelmiş ve gerekenlerin cezalandırılması işlemleri yapılmıştır. Ancak yasakçı ve korucu olarak Yeniçerilerin etrafa yayılmaları ve şikâyetlerin artması sonucu olarak buna son verilmesi kararı alınmıştır. Ancak bu 1595 yılına kadar ülkeyi uğraştıran bir sorun olarak kalmıştır.

Şehzade Bayezid'in İran'a kaçması sonucu Yevmlü Ordusu'nun dağılması ülkede başkaca sorunların kapısını açmıştır. Bunlardan bir diğeri de Yevmlü teftişinin başlatılmasıdır. Birçok Yevmlü yakalanarak hapse atılmıştır. Timarları olan ve Yevmlü Ordusu'nda Şehzade Bayezid yanında olduğu tespit edilenlerin timarlarına el koyulmuştur. Teftiş uygulanırken usulsüzlükler, görevi kötüye kullanmalar, asılsız ihbarlar gibi birçok problem yaşanmıştır. Nefs-i müdafaa gereği halkın silahlanmasına müsaade edilmiş, ancak bu da bir süre sonra başka problemlere yol açmıştır. Pek çok kişinin elinde tüfek olması dolayısıyla suç oranının artması neticesinde devlet bu sefer tüfeklerin toplatılması kararını almıştır. Burada devlet kendi eliyle silahlanmayı destekler iken yine kendisi silahların toplatılmasına karar vermiştir.

Yevmlü'leri ve onu takiben levend ve suhteleri kovuşturmak amacıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın yasakçı ve korucular tayin etmesi başka bir sorunu doğurmuştur. Ancak Konya Muharebesi'nden sonra suhte ve levendlerin etrafa dağılmalarını sadece paralı asker toplanmasına bağlamak doğru olmayacaktır. Çünkü XVI. yüzyılda ülkede genel olarak bir kuraklık ve buzul çağı meydana gelmiş bunun etkisiyle de köydeki halk şehre gelmeye başlamıştır. Şehirde halkın çoğalması, üretim yapılamaması ve işsizliğin artması gibi olumsuz sonuçlar

doğurmuştur. Medreselerde okuyanların mezun olduktan sonra işsiz kalmaları yine eşkıyalık hareketlerine katılmalarında etkili olan nedenler arasında olmuştur. Sosyo-ekonomik nedenler ardından gelen taht mücadelesi sonucu paralı asker toplanması ve Anadolu'nun her bir yerine ellerinde silah ile dağılan başıboş kimseler giderek artmış ve nedenler zinciri oluşturulmuştur. Yeniçerilerin askeri nizamlarında olumsuz değişimlere neden olurken aynı zamanda Celali İsyanları'na sebebiyet verilmiştir.

Şehzade Bayezid ve Şehzade Selim arasında meydana gelen Konya Muharebesi'nden sonra etrafa yayılan suhte ve levedler Celaliler ile birleşmişler ve daha büyük eşkıyalıklara sebebiyet vermişlerdir. Bu eşkıyalıklara katılanların cezası ise döneminde getirdiği sonuçlar ile katı olarak bastırılmaya çalışılmıştır. Eşkıyalıkları önleme dönemlerinde asilerin başları ve kendilerine bağlı olan grupları parçalamaya özen gösterilmiştir. Bazı dönemler eşkıya başlarına devlet müesseselerinde yer verilerek dizginlenmeye çalışılsa da her seferinde olumlu netice alınamamıştır. İki türde de politika uygulayarak devlet kendi şartlarını da zorlayarak eşkıyalık etkilerini en aza indirmek için elinden geleni yapmıştır.

Şehzade Bayezid'in İran'a sığınması bir iç sorun halinden devletin teslim edilmesi karşılığında tavizler vermek durumunda kaldığı bir dış sorun halini almıştır. Yevmlü Ordusu'nun kurulmasıyla başlayan mücadele hem iç sorun hem dış sorun olması ve Yeniçeriler ile Tımarlı sipahileri karşı karşıya getirmesi hem de yönetimden memnuniyetsizlik yaşayanların Yevmlü Ordusu'nda yer almaları ve çok yönlü bir mücadele olması bakımından Osmanlı tarihinde en dikkate değer olaylardan biri halini almıştır. Muhteşem Süleyman dönemi olarak adlandırılan bir dönem içinde küçük bir olay olarak görülüyor olsa da gerçek şu ki kapsamı, etrafa yaydığı etkisi ve sonuçları ele alındığında önemli bir sorun olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

- “I. Ahmed ”, Osmanlı Ansiklopedisi, C. XII, Ankara, 1999, Yeni Türkiye Yayınları, s. 139.
- “II. Selim (1566-1574)”, *Osmanlı*, C. XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 125-127.
- “Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566)”, *Osmanlı*, C. XII, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 82-124.
- 3 Numaralı Mühimme Defteri (1558–1560), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1993.
- 5 Numaralı Mühimme Defteri (973 /1565–1566), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1994.
- 6 Numaralı Mühimme Defteri (972 /1564–1565), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1995.
- 7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 /1567–1569), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara 1998.
- 12 Numaralı Mühimme Defteri (978-979 / 1570–1572), Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yay., Ankara, 1996.
- Acun, Fatma, “Celali İsyancıları (1591-1611)”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 695-708.
- Agoston, Gabor, Çev. Fatih Çalışır, *Osmanlı'da Strateji ve Askerî Güç*, Timaş Yay., İstanbul, 2012.
- Ahmed Lûtfî Efendi, Yeni Yazıya Aktaran: Ahmet Hezarfen, *Vak'anüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 1999, C. I.
- Ahmet Cevdet Paşa, Çev. A. Basad Kocaoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, İlgî Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2011.
- Akdağ, Mustafa, “Celali Fetretî”, *AÜ DTCTFD*, XVI, 1-2, Ankara, 1958, s. 53-107.

- Akdağ, Mustafa, “Celali İsyânlarının Başlaması”, AÜ *DTCFD*, C. IV, S. 1, Ankara, 1946, s. 23-50.
- Akdağ, Mustafa, “Medreseli İsyânları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 1-4, 1949, s. 361-387.
- Akdağ, Mustafa, “Timar Rejiminin Bozuluşu”, AÜ *DTCF Dergisi*, C. III, S. 4, Ankara, 1945, s.419–431.
- Akdağ, Mustafa, “Yeniçeri Ocak Nizamının Bozuluşu”, AÜ *DTCFD*, C. V, S. 3, Ankara, 1947, s. 291-309.
- Akdağ, Mustafa, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası “Celali İsyânları”*, Cem Yay., İstanbul, 1995.
- Alkan, Mustafa, “Yeniçeriler ve Bektaşilik”, *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 50, 2009, s. 243-260.
- Altınay, Ahmed Refik, “Konya Muharebesinden sonra Şehzade Bayezid’in İran’a Firarı”, *TOEM*, S. 36, 1331, s. 705-727.
- Altınay, Ahmet Refik, *Kadınlar Saltanatı*, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1984.
- Altundağ, Şinasi, “Selim I,,” *İA*, C. X, MEB Yay., İstanbul, 1988, s. 423- 434.
- Andreasyan, Hrand D., “Ermeni Seyyah Polanyalı Simeon’nun Seyahatnamesi (1608- 1619)”, *Türkiyat Mecmuası*, C. X, S. 0, 1953, s. 269-276.
- Andreasyan, Hrant , “Bir Ermeni Kaynağına Göre Celali İsyânları”, *İ Ü E F Tarih Dergisi*, C. XIII, S. 17-18, İstanbul, 1963, s. 27-42.
- Aşıkpaşaoğlu, Haz. Hüseyin Nihal Atsız, *Âşık Paşaoğlu Tarihi*, MEB Yay., İstanbul, 1992.
- Bardakoğlu, Ali, “Eşkiya”, *TDVİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 463-466.
- Barkey, Karen, Çev. Zeynep Altok, *Eşkiyalar ve Devlet*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1999.
- Baş, Yaşar, “Merkez Ve Taşrada Yerleşik Yeniçeri-Halk Çekişmesi”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. XIII, S. 49, Bahar 2014, s. 324-365.
- Baykara, Tuncer, “Konya”, *TDVİ*, C. XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 2002, s. 182-187.

- Beydilli, Kemal, “Yeniçeri”, *TDVİA C. XLIII*, İstanbul, 2013, s. 450-462.
- Beyhan, Mehmet Ali, “Yeniçeri Ocağının Kaldırılışı Üzerine Bazı Düşünceler “Vak’a-i Hayriyye”, *Osmanlı*, C. VII, Ankara, 1999, s. 258-272.
- Bir Yeniçerinin Hatıratı*, Haz. Kemal Beydilli, Tatav Yay., İstanbul, 2003.
- Braudel, Fernand, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası*, Eren Yay., İstanbul, 1990, C. I-II.
- Busbecq, Oqier Ghiselin de, Çev. Derin Türkömer, *Türk Mektupları*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2016.
- Celalzade Mustafa Çelebi, Haz. Ayhan Yılmaz, *Muhteşem Çağ Kanuni Sultan Süleyman Tabakâtü'l Memâlik ve derecâtü'l-Mesâlik*, Kariyer Yayıncılık, İstanbul, 2011.
- Cevad, Ahmed, *Tarih-i Askeri-i Osmani*, Kitab-ı evvel, İstanbul, 1299.
- Cezar, Mustafa, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara, 2011, C. III.
- Cezar, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK Yay., Ankara, 2013.
- Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Riba-Faiz Konusu Para Vakıfları ve Bankacılık”, *Vakıflar Dergisi*, S. 9, 1971, s. 39-57.
- Çavuşoğlu, Mehmed, “Şehzade Mustafa Mersiyeleri”, *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, C. VII, S. 12, İstanbul, 1982, s. 641-686.
- Çiftçi, Cafer, “Osmanlı Taşrasında Yeniçerilerin Varlığı ve Askerlik Dışı Faaliyetleri”, *OTAM*, S. 27, Ankara, 2010, s. 27-57.
- Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1948, C. II,
- Darkot, Besim, “Ankara”, *İA*, C. I, MEB Yay, İstanbul, 1978, s. 437-453.
- Darkot, Besim, “Konya”, *İA*, C. VI, MEB Yay., İstanbul, 1977, s. 841-853.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, Haz. Yaşar Aydemir-Güray Kırpık, *Devlet Adamlarına Nasihatler “Nasâyibü'l-Vüzerâ”*, Hece Yay., Ankara, 2014.

- Demirtaş, Hüseyin, *Celali İsyancıları Ve Canboladoğlu Ali Paşa İsyancılarının Karşılaştırılması*, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yeniçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2018.
- Downey, Fairfax, Çev. Enis Behiç Koryürek, *Kanuni Sultan Süleyman*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1950.
- Duman, Süleyman, *Celali İsyancıları Örneğinde Canbuladoğlu Ali Paşa İsyancı*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011, s. 21.
- Elibol, Ahmet, “Yeniçeriler ve İktidar Bağlamında Osmanlı Sisteminin Dönüşümü”, *Akademik Bakış*, C. III, S. 5, Kış 2009, s. 21-40.
- Emecen, Feridun, “Selim II”, *DİA*, C. XXXVI, İstanbul, 2012, s. 414-418.
- Emecen, Feridun, “Sultan Süleyman Çağı ve Cihan Devleti”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 501-519.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Klasik Düzeni ve Özellikleri Üzerine Bazı Açıklamalar”, *Osmanlı*, C. IV, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 32-39.
- Ergenç, Özer, “Osmanlı Şehrindeki Mahallenin İşlev Ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları IV*, İstanbul, 1984, s. 69-78.
- Ergenç, Özer, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2012.
- Evliya Çelebi, Haz. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2012, C. I.
- Eyyubî Efendi Kanûnnâmesi*, Haz. Abdülkadir Özcan, Eren Yay., İstanbul, 1994.
- Fatih Sultan Mehmed, Haz. Abdülkadir Özcan, *Kanunname-i Al-i Osman (Tahlil ve Karşılaştırmalı Metin)*, İstanbul, 2003.
- Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeat*, TBB Kütüphanesi Açık Erişim Koleksiyonu, C. II.
- Fodor, Pal, “Bir Nasihatname Olarak Kavânîn-i Yeniçeriyancı”, *V. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler*, 23-28 Eylül 1985, C. I, İstanbul 1986, 217-224.
- Gökbilgin, Tayyib, “Süleyman I”, *İA*, C. XI, MEB Yay., İstanbul, 1979, s. 99-155.

- Gökbilgin, Tayyip, “Süleyman I”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 521-553.
- Göyünç, Nejat, “Kuruluş Devrinde Askeri Teşkilât ve Devşirme Düzeni”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 558-5560.
- Grisworld, William J., Çev., Ülkün Tansel, *Anadolu’da Büyük İsyan 1591-1611*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2002.
- Gülten, Sadullah, “Kanuni’nin Maktûl Bir Şehzadesi: Bayezid”, *Odü Sosyal Bilimler Enstitüsü Araştırma Dergisi*, C. III, S. 6, Aralık 2012, s. 197-204.
- Halaçoğlu, Yusuf, *XIV ve XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, TTK Yay., Ankara, 1995.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa, Haz. Şevki Nezihi Aykut, *Hasan Bey- Zâde Târîhi*, TTK Basımevi, Ankara, 2004, C. II,
- Hoca Sadeddin Efendi, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, *Tacü’t-Tevarih*, Kültür Bakanlığı Yay., İstanbul, 1979, C. IV.
- İlgürel, Mücteba , “Anadolu İsyancıları”, *TDVİA*, C. III, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1991, s. 117-119.
- İlgürel, Mücteba, “Acemi Oğlanı”, *TDVİA*, C. III, İstanbul, 1988, s. 324-325.
- İlgürel, Mücteba, “Celâlî İsyancıları”, *TDVİA*, C. VII, İstanbul, 1999, s. 252-257.
- İlgürel, Mücteba, “İl Erleri”, *TDVİ*, C. XXII, İstanbul, 2000, s. 59-61.
- İlgürel, Mücteba, “Karayazıcı Abdülhalim”, *TDVİA*, C. XXIV, İstanbul, 2001, s. 482-483.
- İlgürel, Mücteba, “Levent”, *TDVİA*, C. XXVII, 2003, s. 150.
- İlgürel, Mücteba, “Osmanlı İmparatorluğunda Ateşli Silahların Yayılışı”, *İÜEFİD*, S. 32, 1979, s. 301-318.
- İlgürel, Mücteba, “Osmanlılar’da Eşkîyalık Hareketleri”, *TDVİA*, C. XI, İstanbul, 1995, s. 466-469.
- İlgürel, Mücteba, “Yeniçeriler”, *İA*, C. XIII, MEB Yay., İstanbul, 1986, s. 385-395.

- İlgürel, Mücteba, “Zirveden Düşüş: II. Selim’den III. Mehmed’e”, *Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 41.
- İnalcık, Halil, “Military and Fiscal Transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700”, *Archivum Ottomanicum*, S. VI, 1980, s. 283-337.
- İnalcık, Halil, *Devlet-i Aliyye*, İş Bankası Yay., İstanbul, 2009, C. I.
- İnalcık, Halil, *Doğu Batı Makaleler I*, Doğu Batı Yay., Ankara, 2010.
- İnalcık, Halil, Osmanlılarda Saltanat Verâseti Usûlü ve Türk Hâkimiyet Telâkkisiyle İlgisi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 14, S. 1, 1959, s. 69-94.
- İpşirli, Mehmet, “Anadolu (İdarî ve Adlî Sistem, Eğitim ve Öğretim)”, *TDVİA*, C. III, İstanbul, 1991, s. 128-130.
- İşbilir, Ömer, “Kuyucu Murad Paşa”, *TDVİA*, C. XXVI, Ankara, 2002, s. 507.
- Jorga, Nicolae, *Kanuni Sultan Süleyman Yenilmez Türk*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011.
- Jorga, Nicolae, Çev. Kemal Beydilli, *Osmanlı İmparatorluğunu Tarihi*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2009.
- Kafadar, Cemal, “Yeniçeriler”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C. VII, Tarih Vakfı Yay., İstanbul, 1994, s. 472-476.
- Kâtip Çelebi, Haz. Zeynep Aycibin, *Fezleke (Osmanlı Tarihi 1000-1065/1591-1655)*, Çamlıca Yay., İstanbul, 2016, C. I-II.
- Kâtip Çelebi, *Siyaset Nazariyesi “Düstûru’l-amel li Islâhi’l-halel”*, Haz. Ensar Köse, Büyüyenay Yay., İstanbul, 2016.
- Kavanin-i Yeniçeriyân (Yeniçeri Kanunları)*, Haz. Tayfun Toroser, İş Bankası Yay., İstanbul, 2011.
- Kemal Paşa-Zade Efendi, Haz. Şefaettin Severcan, *Tevarih-i Âl-i Osman*, X. Defter, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1996.
- Kılıç, Filiz, *Şehzade Bayezid-Şâhî Hayatı ve Divanı*, Öncü Basımevi, Ankara, 2000.

- Kınross, Lord, Çev. Meral Gaspıralı, *Osmanlı İmparatorluğunun Yükselişi ve Çöküşü*, Altın Kitapları Yay., İstanbul, 2008.
- Koç, Yunus, “Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum”, *Biliş*, S. 35, Güz 2005, s. 229-245.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Yeniçeriler*, Doğan Kitap, İstanbul, 1964.
- Lütfi Paşa, Haz. Kayhan Atik, *Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.
- Maden, Fahri, “Yeniçerilik-Bektaşılık İlişkileri ve Yeniçeri İsyanlarında Bektaşiler”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 73, 2015, s. 173-202.
- Mehmed Hemdemî Çelebî, Haz. Vahid Çabuk, *Solak-Zâde Tarihi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2016.
- Melikoff, İrene, Çev. Turan Alptekin, *Uyur İdik Uyardılar Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları*, Cem Yay., İstanbul, 1993.
- Mustafa Nuri Paşa, Haz. Neşet Çağatay, *Netayicü'l-Vukuât*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987, C. III-IV.
- Müneccimbaşı Ahmed Dede, Haz. İsmail Erünsal, *Müneccimbaşı Tarihi*, Kervan Kitapçılık, İstanbul, Tarihsiz, C. II.
- Ocak, Ahmet Yaşar- S. Faroqhi, “Zaviye”, *İA*, C. XIII, MEB Yay., İstanbul, 1986, s. 468-476.
- Ortaylı, İlber, *Osmanlı Sarayında Hayat*, Yitik Hazine Yay., İstanbul, 2008.
- Öz, Mehmed, Ed. Osman Köse, “Modernleşme-Öncesinde Osmanlı Toplumunda Eşkîyalık Hareketlerinin Niteliği ve Özellikleri”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkîyalık ve Terör*, Samsun, 2017.
- Özcan, Abdülkadir, “Devşirme”, *TDVİA*, C. IX, İstanbul, 1994, s. 254-257.
- Özcan, Abdülkadir, “Fatih’in Teşkilat Kanunnamesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi”, *İÜEF Tarih Dergisi*, S. 33, İstanbul, 1981, s. 7-56.
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Askeri Teşkilatı”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 551-557.

- Özkaya, Yücel, “Anadolu’daki Yeniçerilerin Düzensizliği ile İlgili Belgeler ve İzmir’de Yeniçeriliğin Kaldırılması Hakkında Bir Belge”, *AÜ DTDF Dergisi*, C. XXIII, Ankara, 1965, s. 75-90.
- Peçevi İbrahim Efendi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, *Peçevi Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, C. I.
- Petrosyan, Irina Ye., “Osmanlı Devlet’inin Kuruluşu ve Yeniçerilerin Kökeni”, *Türkler*, C. X, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002, s. 129-135.
- Petrosyan, Irina Ye., “Osmanlı İmparatorluğu’nda Askeri Reformlar Konusunda İlk Girişim: XVI. Yüzyılın Sonu ile XVII. Yüzyılın Başında Yeniçeri Ocağı”, *Osmanlı*, C. VI, Ankara, 1999, s. 673-683.
- Pul, Ayşe, “Kuyucu Murad Paşa’nın Anadolu’da Celâlılerle Mücadelesine Dair Bir Osmanlı Kaynağı”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. III, S. 20, Kış 2012, s. 206-212.
- Pul, Ayşe, “Kuyucu Murad Paşa’nın Celâli Mücadelesi Sürecinde Sarayönü ve Çevresi”, Tarih, Kültür, Sanat, Turizm ve Tarım Açısından Uluslararası Sarayönü Sempozyumu *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.*, 24-26 Ekim 2014, Konya, s. 127-130.
- Pul, Ayşe, “Osmanlı Sosyal Hayatı Figüranlarından Arayıcı Esnafı”, *Ege Ün. Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. XXIII. S. 1, İzmir, 2008, s. 211-238.
- Pul, Ayşe, *Turnacıbaşılık*, Gece Kitaplığı, Ankara, 2016.
- Sahillioğlu, Halil, “Avarız”, *TDVİA*, C. 4, İstanbul, 1991, s. 108-109.
- Sakin, Orhan, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, Doğu Kütüphanesi Yay., İstanbul, 2011.
- Sander, Oral, *Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü*, Yayın Yüksekokulu Basımevi, Ankara, 1987.
- Selâniki Mustafa Efendi, Haz. Mehmet İpşirli, *Tarihi Selaniki (1003-1008-1595-1600)*, TTK Basımevi, Ankara, 1999, C. I.
- Shaw, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, E Yay., İstanbul, 2008, C. I.
- Sunar, Mehmet Mert, “Ulûfe”, *TDVİA*, C. XLII, İstanbul, 2012, s. 124-126.

- Sunar, Mehmet Mert, Ed. Seyfi Kenan, “Ocak-ı Amire’den Ocak-ı Mülgâ’ya Doğru: Nizâm-ı Cedîd Reformları Karşısında Yeniçeriler”, *Nizâm-ı Kadîm’den Nizâm-ı Cedîd’e III. Selim ve Dönemi*, İSAM Yay., İstanbul, 2010.
- Sunar, Mehmet Mert, Haz., Kahraman Şakul, “XVIII. Yüzyıl ve XIX. Yüzyıl Başları Yeniçeri Kışlaları Üzerine Bir Değerlendirme”, *Yeni Bir Askerî Tarih Özlemi Savaş, Teknoloji ve Deneysel Çalışmalar*, Yay., Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 2013.
- Süreyya, Mehmed, Haz. Seyit Ali Kahraman, *Sicill-i Osmanî*, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, 1996, C. IV.
- Şah Tahmasb-ı Safevi, Çev. Hicabi Kırilangıç, *Tezkire*, Anka Yay., İstanbul, 2001.
- Şentürk, Ahmet Atilla , *Yahyâ Beğ’in Şehzâde Mustafa Mersiyesi Yahut Kanuni Hicviyesi*, Enderun Yay., İstanbul, 1998.
- Taşkıran, Cemalettin, “Yükselme Döneminde Osmanlı Ordusu”, *Osmanlı*, C. VI, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 1999, s. 561-568.
- Tekindağ, M. C. Şehabettin, “Canbulat”, *İA*, C. III, MEB Yay., İstanbul, 1945, s. 22-24.
- Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi, Haz. Ziya Yılmaz, *Kadrî Efendi Tarihi*, TTK Yayınevi, Ankara, 2003, C. I.
- Turan, Şerafeddin, “Selim II”, *İA*, C. X, MEB. Yay., İstanbul, 1988, s. 434-441.
- Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, *TDVİA*, C. V, İstanbul, 1992, s. 236-238.
- Turan, Şerafettin, “1560 Tarihinde Anadolu’da Yiyecek Maddeleri Fiyatları Gösteren Bir İran Elçilik Heyeti Masraf Defteri”, *AÜ Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. XXII, S. 3-4, 1964, s. 273-293.
- Turan, Şerafettin, “Şehzade Bayezid’in Babası Kanuni Sultan Süleyman’a Gönderdiği Mektuplar”, *Tarih Vesikaları*, C. XVI, S. 1, 1995, s. 118-127.
- Turan, Şerafettin, “Şehzade Bayezid”, *TDVİA*, C. V, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul, 1992, s. 230-231.
- Turan, Şerafettin, *Kanuni Süleyman Dönemi Taht Kavgaları*, Bilgi Yay., Ankara, 1997.

- Turan, Şerafettin, *Kanunî'nin Oğlu Şehzâde Bayezid Vak'ası*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1961.
- Türkdoğan, Orhan, “ Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları”, *Bellekten*, C. LX, Ankara, 1996, s. 436.
- Tveritinova, Anna S., Çev. Abdulkadir İnan, *Türkiye’de Karayazıcı Deli Hasan İsyanı*, Kurtiş Matbaacılık, Ankara, 2006.
- Uluçay, M. Çağatay, “Selim-Bayezid Mücadelesi”, *Tarih Vesikaları*, C. I, S. 18, Mart 1961, s. 374-387.
- Uluçay, M. Çağatay, “Üç Eşkıya Türküsü”, *Türkiyat Mecmuası*, C. XIII, İstanbul, 1958, s. 85-100.
- Uluçay, M. Çağatay, “Yavuz Sultan Selim Nasıl Padişah Oldu?”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, C. V, S.10, İstanbul, 1954, s. 117-142.
- Uluçay, M. Çağatay, *Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları*, Ufuk Kitapları, İstanbul, 2001.
- Unan, Fahri, “Kanûnî Devri Şehzâde Mücâdeleleri Ve Bunun Osmanlı Siyâsî Ve Sosyal Târîhi Bakımından Önemi”, *Türk Yurdu*, X/ 35, Ankara, 1990, s. 9-16.
- Unan, Fahri, “Medreseler Ve Osmanlı Merkezî Yönetimi”, *Koomduk İlimler Jurnalı / Sosyal Bilimler Dergisi* (Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Bişkek), S. 9, 2004, s. 1-7.
- Uzun, Efkan, “Osmanlı Ülkesinde Görülen İsyân Ve Eşkîyalık Olayları Karşısında Alınan Bazı Tedbirler Hakkında Bir Değerlendirme”, *TÜBAR*, XXV, Bahar 2009, s. 185-214.
- Uzun, Efkan, *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyânlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal Ve Ekonomik Hayata Etkisi (1630–1655)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2008.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Devşirme”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. III, İstanbul, 1945, s. 563-565.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Levend”, *İA*, C. VII, MEB Yay., İstanbul, 1979, s. 6-48.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Kütahya Şehri*, İstanbul Devlet Matbaası, İstanbul, 1932.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtında Kapukulu Ocakları*, TTK Yay. , Ankara, 1988, C. I.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilatı*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2014.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Hanedanı Üstüne İncelemeler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul, 2012.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1988, C. I.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 2011, C. II-III.
- Üçok, Coşkun – MUMCU, Ahmet, *Türk Hukuk Tarihi*, Savaş Yay., Ankara, 1985.
- Ünal, Mehmet Ali, Ed. Osman Köse, “Devlet İçi İktidar Mücadelesinin Bir Unsuru Olarak Eşkıyalık ve Ayrılıkçı Hareketler”, *Osmanlı'dan Günümüze Eşkıyalık ve Terör*, Samsun, 2017.
- White, Sam, Çev. Nurettin Elhüseyni, *Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celâli İsyanları*, Alfa Yay., İstanbul, 2012.
- Yunus Koç, “XVI. Yüzyıl Ortalarında Osmanlı İmparatorluğu'nda Suhte Olayları”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. XVIII, Bahar 2013, s. 147-159.
- Yücel, Yaşar, *Osmanlı Devlet Teşkilatına Dair Kaynaklar*, (Kitab-ı Müstetab, Kitabı Mesalihi'l Müslimin ve Menafi'i'l-Mü'minin, Hırzû'l-Müluk), TTK Yay., Ankara, 1988.
- Zinkeisen, Johann Wilhelm, Çev. Nilüfer Epçeli, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1453- 1574)*, Yeditepe Yay., İstanbul, 2011, C. II-III-IV.

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Ayşe HAS
Doğum Yeri-Tarihi	Gürgentepe/27.08.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ordu Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Tezli Yüksek Lisans
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	hasayse_52@hotmail.com
Tarih	

